

ପଣୋବନ୍ତ ବାସ

ଡକ୍ଟର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାୟକ

ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ

ଡକ୍ଟର ଇବଣ୍ଟ ନାୟକ

ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ

ଲେଖିକା :

ଡକ୍ଟର ଲବଣ୍ୟ ନାୟକ

ପ୍ରକାଶକ :

ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

ଭୁବନେଶ୍ୱର-୭୫୧୦୧୪

ମୁଦ୍ରଣ :

ଉତ୍ତମା ପ୍ରେସ୍

ଅରବିନ୍ଦ ନଗର, କଟକ-୧୦

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ : ୧୯୯୩

ମୂଲ୍ୟ : ବାଇଶି ଟଙ୍କା

YASHOVANTA DASA

Written by :

Dr. Labanya Nayak

Published by :

Orissa Sahitya Academi

Bhubaneswar-751014

Printed at :

Uttama Press

Aurobindo Nagar, Cuttack-10

First Published : **1993**

Price : **Rupees Twentytwo**

ଅଗ୍ରଲେଖ

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଲବ୍ଧପ୍ରତିଷ୍ଠା ବରେଣ୍ୟ ସାରସ୍ୱତ ସାଧକଙ୍କ ଜୀବନ ଓ କୃତି ସଂବଳିତ ମନୋଗ୍ରାଫ୍ ପ୍ରକାଶନ ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀର ଏକ ଲୋକପ୍ରିୟ ପ୍ରକାଶନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରୂପେ ଗୃହ୍ୟିତ ଏବଂ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଅନୁସାରେ ‘ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ’ ଶୀର୍ଷକ ପୁସ୍ତକଟି ଏକାଡେମୀ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସରେ ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗକୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବିକାଶର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଯୁଗ କହିଲେ ଅଧିକ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ଧର୍ମର ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ଜଗତର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଆସିଛି ଏବଂ ସେହି ଭାବଧାରାରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ପଞ୍ଚସଖା ଗୁଣିଗୁଣି ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିକରି ଉତ୍କଳର ଧାର୍ମିକ, ସାମାଜିକ, ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜନଜୀବନକୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟତମ ସାଧକ, ଭକ୍ତକବି ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ତାଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ରଚନାବଳୀ ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ସୁସମୃଦ୍ଧକର ଐକାନ୍ତକ ସାରସ୍ୱତ ସାଧନା, ସଂସ୍କାରନିଷ୍ଠା ଓ ଉତ୍କଳପ୍ରାଣତାର ପରିଚୟ ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି । ସରଳ, ତରଳ ଓ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଭାଷା ଓ ଭାବରେ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ରଚିତ ‘ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦ’ ଏକ ଅନବଦ୍ୟ ଲୋକପ୍ରିୟ ରଚନା ଯାହା ନାଥଯୋଗୀମାନେ କେନ୍ଦ୍ରେରୁ ତାଳେ ତାଳେ ସୁମଧୁର ସ୍ୱରରେ ଗାନକରି ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ ବୁଲି ଭାଷା କରନ୍ତି । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ କବିତାର ଛନ୍ଦେ ଛନ୍ଦେ ମାଳାଦ୍ରବିହାସ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମହିମା ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଅଛି । ଯଥାର୍ଥରେ ସେ ଭକ୍ତକବି ଭାବରେ ଚରବନ୍ଦମୟ ଓ ଚରମ୍ଭରଣୀୟ ।

ଏହି ମନୋଗ୍ରାଫ୍‌ର ଲେଖିକା ପ୍ରାଧ୍ୟାପିକା ଡକ୍ଟର ଲବଣ୍ୟ ନାୟକ ଉତ୍କଳୋତ୍ତର ଗବେଷଣାସ୍ଥଳ ନବଭ ଓ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିକରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଉଦ୍ଧମନ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ପୁସ୍ତକର ପ୍ରକାଶନ ଅବସରରେ ଏକାଡେମୀ ପକ୍ଷରୁ ତାଙ୍କୁ ସାଧୁବାଦ ଜଣାଉଛି । ପରିଶେଷରେ ପୁସ୍ତକଟି ପାଠକ-ପାଠିକାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ ଆଦୃତ ହେବ ବୋଲି ଆଶା ରଖୁଛି ।

ସମ୍ପାଦକ

ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

ବିଷୟ ସୂଚୀ

ପୃଷ୍ଠଭୂମି — ଜୀବନ — କମ୍ବଦନ୍ତୀ : ଅଲୌକିକତା
ସଂପର୍କରେ — ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କେତୋଟି
ବିବଦମାନ ମତ — ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଜନ୍ମ ସମୟ—
ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ପିତାମାତାଙ୍କ ନାମ—ଆଡ଼ଙ୍କର ଶାସକ
ରଘୁରାମ — ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ— ତତ୍ସେଧାନ
ଦିବସ— ଗୀତଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର—ପଞ୍ଚସାଧକଙ୍କ ପଞ୍ଚସଖାକୁ—
ପଞ୍ଚସଖା ଓ ସମସାମୟିକ ଦେଶର ଅବସ୍ଥା —
କବିତ୍ବର ମୂଲ୍ୟାୟନ— ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ମାନବୀୟ
ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ — ଚରିତ୍ର— ବର୍ଣ୍ଣନାଭଙ୍ଗୀ — ଧର୍ମମତ—
ଓଡ଼ିଶାର ନାଥଧର୍ମ — ଗୁରୁବାଦ — ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ
ଚକ୍ର— ଭାଷା, ଛନ୍ଦ ଓ କାବ୍ୟଶୈଳୀ — ଉପସଂହାର

ପୁଷ୍ପଭୂମି

ପ୍ରାଚୀନ ପୁରୀର ବହୁ କବି ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଅଦ୍ୟାବଧି ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିପାରି ନାହାନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱଳ୍ପ କୃତିଦ୍ୱାରା ପରିଚିତ ହୋଇଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନ ସଂପର୍କରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ଜାଣିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ । କାରଣ ସେମାନେ ଆତ୍ମଜୀବନ ଲେଖି ଯାଇନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଲେଖାରେ ଯତ୍ନ କରିନାହାନ୍ତି । ତତ୍କାଳୀନ ଇତିହାସ, ଶିଳାଲେଖ ଇତ୍ୟାଦିରୁ ଯେଉଁ ଯତ୍ନସାମାନ୍ୟ ସୂଚନାମିଳେ ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ ଏବଂ ତହିଁରୁ ସବୁ କବିଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ତଥ୍ୟ ମଧ୍ୟ ମିଳେନାହିଁ । କବି ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଜାଣିବାର ମୁଖ୍ୟ ଉପାଦାନ ହେଉଛି କାବ୍ୟ-କବିତାର ପୁଷ୍ଟିକା । କବିମାନେ କାବ୍ୟ ବା କବିତାର ପରିସମାପ୍ତିବେଳେ କିମ୍ବା ସର୍ବ ଓ ଅଧ୍ୟାୟ ଶେଷରେ ନିଜ ନାମ, ନିଜର ଜାତି, ବୃତ୍ତି, ପିତା ମାତାଙ୍କର ନାମୋଲ୍ଲେଖ କରୁଥିଲେ । ବେଳେବେଳେ କାବ୍ୟକୃତି ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ଶିକ୍ଷା, ଘାଷା, ଗୁରୁ ଜୀବନର ବର୍ଣ୍ଣିତ ଘଟଣା ଓ ସମସାମୟିକ ସମାଜ ସଂପର୍କରେ ସାମାନ୍ୟ କିଛି ବର୍ଣ୍ଣନା ରହୁଥିଲା । ସମସାମୟିକ କବିଗଣ ପରସ୍ପର ବିଷୟରେ କିଛି ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେଥିରୁ କବି ଜୀବନର କେତେକ ସୂଚନା ମିଳୁଥିଲା ଯିନା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ କବି-ଜୀବନ ରଚିତ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । ଯେଉଁ କେତୋଟି ଚରିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା ସେଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଓ ତାହାର ରଚୟିତା ଥିଲେ ଚରିତ ନାୟକଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ବା ଭ୍ରାତୃ । ଦାତ୍ତ୍ୟାଜୀ ଭକ୍ତ, ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତ, ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ, ଇତ୍ୟାଦି ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ରଚନା । କିନ୍ତୁ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ସେପରି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଜୀବନ ବା ଆତ୍ମଜୀବନ ରଚିତ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏନାହିଁ । ନିଜ ରଚନାରୁ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ବିଷୟରେ କିଛି ସୂଚନାମିଳେ । ଏତଦ୍ୱ୍ୟାପତ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଶିଷ୍ୟ ଲେଖି ଦାସଙ୍କ ‘ସଖୀ ମେଳା’ ଓ ସୁଦର୍ଶନ ଦାସଙ୍କ ‘ଚଉବିଶି ଆଜ୍ଞା’ ପୁସ୍ତକ ଦୁଇଟି ଏ ଦିଗରେ ସାହାଯ୍ୟକରେ । ଏତଦ୍ୱ୍ୟାପତ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ‘ମନ୍ତ୍ରବୋଲ୍’ ‘ଆତ୍ମପରତେ ଗୀତା’ ଏବଂ ଅରୁଣାକରଙ୍କ ‘ଶୂନ୍ୟସ୍ୱତା’ ‘ଗୁରୁଭକ୍ତ ଗୀତା’ରୁ ମଧ୍ୟ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଜୀବନ ସଂପର୍କରେ କିଛି ଜାଣିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳେ । ମାତ୍ର ଶୂନ୍ୟସ୍ୱତା ଓ ‘ଗୁରୁଭକ୍ତଗୀତା’

ଅରୁଚାନନ୍ଦଙ୍କ ଭୂମିକାରେ ରଚିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଯଶୋବନ୍ତ ଗୌଣ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଏହାଛଡ଼ା କେତେକ କାବ୍ୟକ୍ରମୀ, ତଥା ଜନଶ୍ରୁତି ମଧ୍ୟ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଜୀବନ ସଂପର୍କୀୟ ଯେତେ ତଥ୍ୟ ମିଳେ ସେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାୟତଃ ଇତିହାସ ସମର୍ଥିତ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ବେଳେବେଳେ ବିରୋଧାଭାସ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଯେପରି ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ସମୟ ଦେଖି ବିଭିନ୍ନ ଗବେଷକ ଓ ସମାଲୋଚକ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମତପୋଷଣକରିଥାନ୍ତି । ସ୍ୱର୍ଗତ ଆଶ୍ୱିନକ୍ଷତ୍ର ମହାନ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଜନ୍ମ ସମୟକୁ ଖ୍ରୀ ୧୪୯୫ରୁ ଖ୍ରୀ ୧୫୦୦ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥିରକରିଥିବା ବେଳେ ପଣ୍ଡିତ ସ୍ୱର୍ଗତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତାଭ୍ୟୁଷ ଦାଶ, ଅରୁଚାନନ୍ଦଙ୍କ ରଚିତ ଉଦୟ କାହାଣୀ ଉପରେ ନିର୍ଭରକରି ଯଶୋବନ୍ତ ଖ୍ରୀ ୧୪୮୭ରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି କହନ୍ତି । ଉଦୟ କାହାଣୀରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଛି—

“ତିନି ସତର ପକ୍ଷ ପୁର ଯେବେ, ଅନନ୍ତ ଶିଶୁ ଜନମିଛି ତେବେ ।

ତା’ର ସଙ୍ଗେ ଯେବେ ଭୁଜ ମିଶିଲା, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଉଦୟ ହେଲା ।

ସେହି ଅଙ୍କେ ଯଶୋବନ୍ତଟି ଜାତ, ବଳରାମ ଗୁଣ ପୂର୍ବେ ଉଦିତ ।”

ଅଙ୍କ କଷି ଗଣନାକରି ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟାବେଳେ ଦାଶ ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି ଯେ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଯଶୋବନ୍ତ ଖ୍ରୀ ୧୪୮୭ରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣକରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସୁଦର୍ଶନ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ ‘ଚଉଗୁଣି ଆଜ୍ଞା’ ପୁସ୍ତକର ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି କେତେକ ସମାଲୋଚକ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟାନ ସମୟକୁ ଖ୍ରୀ ୧୨୯୧ ବୋଲି ସ୍ଥିରକରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସୁଦର୍ଶନ ଦାସ ନିଜକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ଦ୍ୱିତୀୟାବେଳେ ବଳିୟାର ସିଂହଙ୍କ ଅଷ୍ଟମସ୍ତୁପର ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟାନର ୭ ବର୍ଷପରେ ଦ୍ୱିତୀୟାବେଳେ ବଳିୟାର ସିଂହ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ହେଲେ । ଆଠ ପୁରୁଷକୁ କବି ହସାବକରି ଦୁଇଶହ ବର୍ଷ ପଛକୁ ଫେରିଯାଇ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଜନ୍ମକାଳକୁ ଖ୍ରୀ ୧୫୧୦ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ରଖିଛନ୍ତି ଓ ଅନୁମାନ ଉପରେ ନିର୍ଭରକରି ଖ୍ରୀ ୧୪୭୦ ତାଙ୍କ ଜନ୍ମ ସମୟ ବୋଲି ସ୍ଥିରକରିଛନ୍ତି । ଏହିମତ କେତେଦୂର ଠିକ୍ ତାହା ବିଚାର ସାପେକ୍ଷ । ଆଠ ପୁରୁଷ ଯେ ଠିକ୍ ଦୁଇଶହ ବର୍ଷ ହେବ ଏପରି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଗ୍ରହଣକରାଯାଇ ପାରେ କି ? ପୁଣି ଖ୍ରୀ ୧୫୦୯ ବେଳକୁ ଖ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ଆଗମନ କରିଥିଲେ ଓ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସହିତ କିଛି ବର୍ଷ ଲଳା ଖେଳା କରିଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଆଗମନର ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ଯଶୋବନ୍ତ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଥିବା ସମ୍ଭାବ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଛଦ୍ମରୁ ସୂଚନା ମିଳେନାହିଁ । ସେହିପରି ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କେତେକଣ ସମାଲୋଚକ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କୁ ପୂର୍ବରୁ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର କବି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ କବିମାନଙ୍କର ଜନ୍ମତାରିଖର ଉଲ୍ଲେଖ ନଥିବାରୁ ସବୁମତ ପ୍ରାୟ ଅନୁମାନ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ତଥାପି ଉଦୟ କାହାଣୀରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଗଣନା

ଉପରେ ନିର୍ଭରକରି ବହୁ ସମାଲୋଚକ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଜନ୍ମ ସମୟକୁ ଖ୍ରୀ ୧୮୭୭ ଭବରେ ଗ୍ରହଣକରିଛନ୍ତି ।

ଜୀବନୀ :—ମୋଟାମୋଟି ଭବରେ ପଞ୍ଚୟଶାକୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶାବ୍ଦୀର ଗଜପତି ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଅର୍ଥାତ୍ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର କବି ଭବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଏହି ପଞ୍ଚୟଶାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅବ୍ୟତୀତ ଥିଲେ ବୟୋକ୍ୟାଷ୍ଟ ଓ ସେ ଖ୍ରୀ ୧୮୮୭ରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀର ମଧ୍ୟ ସେହି ପାଖାପାଖି ସମୟରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖିତବା କେତେକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟ ଉପରେ ନିର୍ଭରକରି ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଜୀବନୀ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରାଯାଇପାରେ । ଯଶୋବନ୍ତ ଗୋସାଇଁଙ୍କ ‘ମନ୍ତ୍ରବୋଲି’ ପୁସ୍ତକର ପରମ୍ପରାସ୍ଥିରେ କବି ଉଲ୍ଲେଖକରିଛନ୍ତି ଯେ ସେ ଅତୀତରେ ଯଦିପୁ କୁଳରେ ଜାତ ଓ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ନାମ ବଳଭଦ୍ର । * ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥଳୀ, ଜଗତସିଂହପୁର ନିକଟସ୍ଥ ଅତୁଙ୍ଗ ଗ୍ରାମ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ମଠ ଓ ସମାଧିସ୍ଥଳ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିବାରୁ ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାର ସତ୍ୟତାକୁ ନିଶ୍ଚୟରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ଲେଖି ଦାସ, ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଶିଷ୍ୟ । ତାଙ୍କ ରଚିତ ପ୍ରସ୍ତାବମେଳାକୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ଏଥିରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସହ ରଚନାତୁଲ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବାୟୁ ତତ୍ତ୍ୱ, ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଓ ଆଗତ ଭବିଷ୍ୟତର କଥା ରହିବା ସହିତ ପ୍ରସ୍ତାବ ମେଳାର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଏବଂ ପଞ୍ଚୟଶାଙ୍କ ଓଡ଼ିଶାର କେତେକ ଖ୍ୟାତ୍ୟାନ ଭ୍ରମଣର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ମାର୍ଗଶିର ମାସ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଓଡ଼ିଶ ପ୍ରସ୍ତାବ ମେଳା ଦିବସରେ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ସ୍ମରଣାର୍ଥେ ଏହିଦିନ ଏକ ମେଳା ଅଦ୍ୟାବଧି ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଆସୁଛି । ଏହିଦିନ ବୈଦିକ ଶକ୍ତିରେ ଶ୍ରାଦ୍ଧୋତ୍ସବ ପାଳିତହୁଏ । ଅତୁଙ୍ଗ ନାଲିଲେ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଗେଣୁଫୁଲ ଓ ନଡ଼ିଆ ଖରକା କାଠିରେ ତିଆରି ଏକ ସୁରମ୍ୟ ମୁକୁଟ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଗାଦି (ସମାଧି)ରେ ଅର୍ପିତହୁଏ । ଏହି ମୁକୁଟଟି ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଟାଣୁଆପରି ଦେଖିବାକୁ । ଏହାକୁ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ‘ଚୁଲ’ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଅନ୍ୟ ଏକ ‘ଚୁଲ’ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଶୁଶୁରପର ଗ୍ରାମ ଅତୁଙ୍ଗଗଡ଼ବାସୀଙ୍କଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତହୋଇ ତାଙ୍କଠାରେ

- * ଯଦିକୁଳରେ ଜାତ ଯେ ମୋହର, ଅତୁଙ୍ଗ ସ୍ଥଳରେ ଅଟଇ ପର ।
ପିତାର ନାମ ବଳଭଦ୍ର ଶୁଣ, ଯନ୍ତ୍ରବୋଲି କହେ ଯଶୋବନ୍ତ ପୁଣ ।
ମୁଁ ଯଶୋବନ୍ତ ଯଦିକୁଳେ ଜାତ, ବେଳୁ ପଡିନାହିଁ ନୋହି ପଣ୍ଡିତ ।
ପ୍ରଭୁ ଆଜ୍ଞାରେ ଯନ୍ତ୍ରବୋଲି କହି, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଯେଉଁ ପଦ ଧାଇଁ ।
ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ଗୀତରେ ଗାଇ, ନ ଦେଖି ଦେଖିଲ ବନ୍ଧୁଆ ବାରି ।

ଅର୍ପଣକରାଯାଏ । ଦୁଇଟି ଚୂଳ ଆସିବାବେଳେ ଝାଞ୍ଜ ମୁଦଙ୍ଗ ଦଣ୍ଡ ଦଣ୍ଡା ଇତ୍ୟାଦି ବାଦ୍ୟ ଧ୍ବନିରେ ଗ୍ରାମ ଦାଣ୍ଡ ନିନାଦିତ ହୋଇଉଠେ । ଏହାକୁ ଦେଖିବାପାଇଁ ଲୋକେ ପରମ ପୌରାଣ୍ୟବୋଲି ମନେକରନ୍ତି ଓ ଏଥିପାଇଁ ବହୁ ଜନସମାଗମ ହୋଇଥାଏ । ଗଡ଼ରେ ମଧ୍ୟ ଯଶୋବନ୍ତ ଗୋପାୟନରେ ଗୋଟିଏ ଗାଦି ଅଛି । ଶୁଣାଯାଏ ଗଡ଼ର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଳୀନ ରାଣୀ, ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଗାଦି ବା ସମାଧି ଦର୍ଶନକରିବାପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟହ ଆସୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ବାକ୍ସ୍ୟ ଅବସ୍ଥା ଆଗତ ହେବାରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ଅଙ୍ଗ ନାଚିଲେ ଆସି ଗାଦି ଦର୍ଶନକରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ହୁଏନା । ତା'ପାଇଁ କଶୋବନ୍ତଙ୍କର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ଗାଦି ନିର୍ମିତହେଲା । ତାହା ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ପୂଜା ହୁଏ । ଷଷ୍ଠୀମେଳା ଗ୍ରନ୍ଥିରେ ଏହି ମେଳାର ବ୍ୟବଧାନ ଓ ତାହାର ବିଷୟରେ କିଛି ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଛି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଏହାକୁ ଏକ ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ ରୂପରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ସମସାମୟିକ ସାହିତ୍ୟରେ ପର୍ଯ୍ୟଟନ ଉପରେ ବ୍ୟବଳ ରୂପରେ ସାହିତ୍ୟ ରଚିତ ହେଉଛି ଓ ତାହା ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ ବା ପର୍ଯ୍ୟଟନ ସାହିତ୍ୟ ରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କଲାଣି । ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗର ସାଧୁ ସନ୍ଥଙ୍କ ରଚନାରେ ଭ୍ରମଣ ବୃତ୍ତନ୍ତ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧ କରିହୁଏ । ଏହା ୧୦୩୮ ପଦ ବିଶିଷ୍ଟ ଓ ଏଥିରେ ଦ୍ୱାଦଶଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ରହିଛି । ଏ ସଂପର୍କରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଶେଷରେ କବି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି, “କିନ୍ତୁ ଷଷ୍ଠୀମେଳା ଆଖ୍ୟାନ ଦ୍ୱାଦଶ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଯଶୋବନ୍ତ ଲେଖି ପ୍ରତ୍ନାବେ ରବି ଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀ ପ୍ରଶ୍ନେ ଏକାଦଶ ଶିଖ୍ୟ ମିଳିତ ଶର୍ଯ୍ୟ ଭ୍ରମଣେ ରଚିତ । ଶ୍ରୀ ଶୁଭମସ୍ତୁ ।” ପୁଣି ସାତ ଲଘୁକ୍ରମଠରୁ ଲେଖାହୋଇ ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ଆସିଥିଲା । ଯଶୋବନ୍ତ ଶିଖ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ମାଳାତଳ ଗମନ କରିଥିଲେ ଓ ବାଟରେ ଅଳକା ନଦୀ, ଧାନକୁଦ, ଶିଶୁ ଅନନ୍ତଙ୍କ ଆଶ୍ରମ, ବାଙ୍କି ମୁହାଣ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଆଶ୍ରମ, ଅରୁଣାକରଙ୍କ ଆଶ୍ରମ, ବିରଜାପାଠ କୁଶୀନଗ୍ର, ସୁବର୍ଣ୍ଣଗିରି ଓ ବାରବାଟୀ ପ୍ରଭୃତି ଐତିହାସିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସ୍ଥଳୀମାନ ଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭକ୍ତ ଲେଖି ଦାସ ତାଙ୍କ ଗୁରୁ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଯାହା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ତହିଁରୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରାଯାଇପାରେ । * ପିତା, ମାତା, ଜାତ ଓ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ସଂପର୍କରେ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଉଅଛି । ତାଙ୍କର ବଣ ପରମ୍ପରା ସଂପର୍କରେ ‘ଚଉପାଞ୍ଚ ଆଙ୍କ’ରେ ଏହିପରି ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ।

- * ଲେଖି କହନ୍ତି ଶୁଣ ହୋ ବାଉଳ, ସୁମୀ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଦେଖିବା ବୁଲ ।
 ପିତାମାତାଙ୍କ ନାମ ଅଟେ କିଏ, ବୁଝାଇ କୁହ ଆହେ ଲେଖି ଦାସ ।
 ପିତାଙ୍କ ନାମ ବଳଭଦ୍ର ଜାଣ, ମାତାଙ୍କ ନାମ ରେଣାଦେବୀ ପୁଣ ।
 ଷଡ଼ିସ୍କୁଲେ ଜନମ ହୋଇଲେ, କନ୍ଦୀ ଗ୍ରାମରେ ନାନା ଲଲା କଲେ ।”

(ଷଷ୍ଠୀମେଳା)

ଭଗବାନ ମଲ୍ଲ - ଦୁଇଭ ମଇ—ନିରଞ୍ଜନ ମଇ— ସୁରୁଖୋରମ ମଇ—ନନ୍ଦ ମଇ—
ବଳଭଦ୍ର ମଇ— ଯଶୋବନ୍ତ ଓ ବୈଷ୍ଣବ । ଏ ସମସ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ
ପିତାଙ୍କ ନାମ ବଳଭଦ୍ର ମଇ ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ରେଖାଦେବୀ ଅଟେ । ସେ ଶତ୍ରୁସ୍ତ୍ର
କୁଳରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ବିଷୟରେ ଯଶୋବନ୍ତ ‘ଆତ୍ମ ପରଚେ ଗୀତା’ରେ
ଉଲ୍ଲେଖକରିଛନ୍ତି—

“କ୍ଷତ୍ରିକୁଳେ ମୁହିଁ ଜନମ ଅବା, ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମୋ ଦେନନ୍ତି ସେବା ।”

(ଆତ୍ମ ପରଚେ ଗୀତା—୭୭୭ ପଦ)

କବି ସୁଦର୍ଶନ ଦାସ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ‘ଚଉରାଶି ଆଜ୍ଞା’ରେ ମଧ୍ୟ ଯଶୋବନ୍ତ
କ୍ଷତ୍ରିୟ କୁଳରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିବା ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖକରିଛନ୍ତି ।

“ମୁଁ ଯଶୋବନ୍ତ କ୍ଷତ୍ରିକୁଳେ, ଜନମ ହୋଇଅଛି ଭଲେ ।”

ତେଣୁ ଯଶୋବନ୍ତ କ୍ଷତ୍ରିୟ କୁଳରେ ଜାତ ହୋଇଥିବାରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ
ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ପିତା ଚତୁର୍ଲୀନ କୁଳଙ୍କ ରାଜାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ସିପାହୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ
ବୋଲି କବିଦଳୀ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ଜନ୍ମ ଉଚ୍ଚ ଦୁର୍ଗସୁବର୍ଣ୍ଣ ଯୋଗୁଁ ସେ ଅତିସ୍ଥ, ବ୍ରାହ୍ମଣ,
ସାଧୁ ସନ୍ଥ ସେବା କରୁଥିଲେ ଓ ସତ୍ତ୍ୱ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ । ମାତା
ରେଖାଦେବୀ ମଧ୍ୟ ପତିସେବା ଓ ସାଧୁ ସେବାରେ ମନୋନିବେଶ କରୁଥିଲେ । ପିତା
ମାତାଙ୍କ ଗୁଣ, ସୁଦ୍ଧା ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କଠାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷରୁ ସେ
ଗୃହ ସଂହାର, ପିତା ମାତା, ଆତ୍ମାୟ ସ୍ତବନ ପ୍ରତି ଉଦାର୍ଯ୍ୟାନ ଥିଲେ । ଶୀର୍ଷଭ୍ରମଣ ଓ ଧର୍ମ
ଆଚରଣ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଉଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ଏଇ ଅବସରରେ ସେ ବହୁ
ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସାଧୁ ସନ୍ଥଙ୍କର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଲାଭକରି ଆପଣା ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସକୁ ଅଧିକ ଦୃଢ଼
କରିଥିଲେ ଓ ଯୋଗ ମାଧ୍ୟମରେ ଅଲୌକିକ କ୍ଷମତା ଲାଭକରିଥିଲେ । ଶୀର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟଟନ ପରେ
ସେ ଦାସୀ ଗ୍ରହଣକରିଥିଲେ ଓ ଜଣେ ପରମ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସୁରୁଷ ଭାବରେ ବହୁ ପ୍ରଣାମୀ ଓ
ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନକରିଥିଲେ ।

ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗଭୀର ଶାସକ ରଘୁରାମ ଚମ୍ପୈତଙ୍କ ଭଗ୍ନୀ ଅଞ୍ଜନାଙ୍କ ସହିତ ବିବାହ
ସୂତରେ ଆବିଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ରଘୁରାମ ଓ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁତା
ଥିଲା ଏବଂ ରଘୁରାମ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ପ୍ରୀତିହୋଇ ଭଉଣୀକୁ
ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ହସ୍ତରେ ସମର୍ପଣ କରିଥିବା ମନେହୁଏ । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ
ଶକ୍ତିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟହୋଇ ରଘୁରାମ ଓ ତାହାପରେ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ତିନୋଭିମା
ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ଶିଷ୍ୟତ୍ୱ ଗ୍ରହଣକଲେ । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ଆର୍ଥିକ ସ୍ଥିତିକତା ନ ଥିଲା ।
ତେଣୁ ରଘୁରାମ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏକ ମଠ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ ଓ ତାହାର

ପରିଚ୍ଛନ୍ନା ଲାଗି କିନ୍ତୁ ଜମିବାଡ଼ର ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଇଥିଲେ ‘ପଞ୍ଚାମେଳା’ ପୁସ୍ତକରେ ଏ ସଂପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନାକରାଯାଇଛି—

“ଅତି ଅଳପୁଆ ବନ୍ତୁଆ ଦାସ, ଦିନ ବଞ୍ଚାଇ ରଘୁରାମ ପାଶ ।

କେବଳ ମୋର ହରିନାମେ ଆଶ, ଶୁଭେ ରଖିଲେ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ॥”

(୧୭-୧୭ପଦ)

ତାଙ୍କର କୌଣସି ଭୋଜନାର ନଥିବା ଓ ରଘୁରାମଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ କାଳାଦିପାତ କରୁଥିବା ଉପଭୋକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ଯଶୋବନ୍ତ ଜଣେ ସିଦ୍ଧ ସାଧକ ଥିଲେ । ସେହି ଗ୍ରାମରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏକ ବିରାଟ ବଟବୃକ୍ଷ ତଳେ ସେ ଧ୍ୟାନରତ ରହୁ ଯିକି ଲଭକରିଥିଲେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସେ ବୃକ୍ଷ ବିଦ୍ୟମାନ ରହୁଛି । ଜ୍ଞାନସିଦ୍ଧ ଯଶୋବନ୍ତ ବହୁ ଅଲୌକିକ ଘଟଣା ଘଟାଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ସେ ସବୁ ପ୍ରାୟତଃ ଜନଶ୍ରଦ୍ଧ ଓ କଂବଦନ୍ତୀ ଉପରେ ଆଧାରିତ ।

କଂବଦନ୍ତୀ : ଅଲୌକିକତା ସଂପର୍କରେ—

କେତେକ ପୁସ୍ତକରେ ତାଙ୍କ ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି ସଂପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଥିବା ଦେଖାଯାଏ । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଜୀବନ ସଂପର୍କରେ ଜାଣିବାପାଇଁ ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ସୁଦଶନ ଦାସଙ୍କଦ୍ୱାରା ରଚିତ ‘ଚଉରାଶି ଆଜ୍ଞା’ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖ ପୁସ୍ତକ । ଏହା ୮୮ ବସ୍ତାବ ବା ଅଧ୍ୟାୟରେ ରଚିତ ଏକ ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏଥିରେ ଏକ ହଜାର ଏକ ଶହ ଶତଧିଂଶ ପଦ ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । କାରଣ ଗ୍ରନ୍ଥ ଶେଷରେ କବି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି—

“ଦଶ ହଜାର ଶତେ ପୁଣି, ଶତଧିଂଶ ପଦେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

କଲ ଯେ ସୁଦର୍ଶନ ଦାସ, ଗୁରୁ ମହିମା ପରକାଶ ।” (୮୮ ବସ୍ତାବ)

ଧ୍ୟାନଭୋଗ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି, ଯଶୋବନ୍ତ ଥରେ ଧ୍ୟାନ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତହେଲେ । କାରଣ ସେ କେତେକ ସମୟପାଇଁ ଗ୍ରାମ କଟୁଥଳ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଥରେ ଦେଶରେ ଦୁର୍ଗତ ପଡ଼ିଥିଲା । ଶସ୍ୟହାନି ଘଟିଥିବାବେଳେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ପତ୍ନୀ ପାୟସାନ୍ନ ଭୋଜନ କରିବାର ଇଚ୍ଛାପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଯଶୋବନ୍ତ ଏକ କୃଷକର ଧ୍ୟାନ କଥାରେ ପ୍ରବେଶକରି ଧ୍ୟାନ ଭୋଗ କରିବାର ପ୍ରସ୍ତାବକଲେ । ଦାଆ ଧରି ଧ୍ୟାନ ଗଛ କାଟୁଥିବାବେଳେ ଗଛ କଟା ଶବ୍ଦ ଭିତରେ ରାମ ନାମ ଶବ୍ଦ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଲା । ତାଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରତିଫିୟା ଦେଖାଦେଲା । ସେ ଆଉ ଅଧିକ ଧ୍ୟାନ କାଟି ପାରିଲେ ନାହିଁ, ବରଂ ରାମନାମ ଧ୍ବନିରେ ମଜ୍ଜିଗଲେ । ଏଣେ କୃଷକ ରାମନାମ ଧ୍ବନିରେ ଜାଗ୍ରତହୋଇ ଧ୍ୟାନଭୋଗ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ନେଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରାଜା ରଘୁରାମଙ୍କ ପାଖରେ ହାଜର କରାଇଲେ । ଯଶୋବନ୍ତ, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପରମଭକ୍ତ

ଥିଲେ । ଉକ୍ତର ଡାକରେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ, ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଶରୀରରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ । ରାଜା ରଘୁରାମ, ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଶରୀରରେ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦେଖି ଜାଣିପାରିଲେ ଯେ ଯଶୋବନ୍ତ ଜଣେ ସାମାନ୍ୟ ମାନବ ନୁହନ୍ତି । ତେଣୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ପରମର୍ଥେ ରାଜା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମକଲେ । ଏ ଘଟଣାରେ ଯମବେତ ସତଳ ହିମୁରୁ ଓ ପ୍ରମୁଦିତ ହେଲେ । ଜଣାଯାଏ ଏହି ଘଟଣା ପରେ ରାଜା ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ଶିଷ୍ୟତ୍ବ ଗ୍ରହଣକଲେ । ଯଶୋବନ୍ତ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଧର୍ମା ଚାଲି ଯିବା ଦେବାବେଳେ ତାହାକୁ ଶୂନ୍ୟରୁ ସୃଷ୍ଟିକରି ରାଜାଙ୍କୁ ଅର୍ପଣକରିଥିଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମାୟା ଏପରି ଯେ, ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁ ଯେପରି ଯେ ଅସରନ୍ତି ବସ୍ତ୍ର ଦାନ କରିଥିଲେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ହାତକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଧର୍ମ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଇଥିଲା । ସମସ୍ତେ ସେ ପ୍ରସାଦ ପାଇଲେ ଓ ମହାପରେ ରାଣୀ ତିଳୋତ୍ତମା ଶିଷ୍ୟତ୍ବ ଗ୍ରହଣକଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଧାନଭୋଗ ମଞ୍ଜିରେ ସାମାନ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତିତ ଜନମତ ପ୍ରଚଳିତ ଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଯଶୋବନ୍ତ ଧାନଭୋଗ କରିବା ପରେ କୃଷକ ଦ୍ଵାରା ଧରାହୋଇ ରାଜାଙ୍କ ପାଦରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ରାଜା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କପ୍ରତି ଦଣ୍ଡବିଧାନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଘଟଣାବେଳକୁ ଯଶୋବନ୍ତ ନିଜର କୁମରୀ ପାଇଁ ଅନୁତପ୍ତ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ । ତେଣୁ ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଦଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ କିଛି ନ ହୋଇ ବରଂ ପ୍ରଣୟା କରିଥିଲେ ଓ କିଛି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟତା ବାଣୀ ମଧ୍ୟ ଶୁଣାଇଥିଲେ । “ତୋ ବଂଶ ସପ୍ତଲୋକ ଯାଏ, ଏ ରାଜ୍ୟ ଭୁଞ୍ଜିବେ ନିର୍ଭୟେ ।” କହୁ ଅଭୟ ଦାନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଦୁଇଟି ମତ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ ଗୋଟିଏ ମତ ଅନୁସାରେ ଧାନ ଭୋଗ ବେଳକୁ ଯଶୋବନ୍ତ ବିବାହ କରି ନ ଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ମତ ଅନୁସାରେ ପତ୍ନୀ ଇଚ୍ଛା ପୂରଣକରିବାପାଇଁ ନିରୁପାୟହୋଇ ଭୋଗ କରିଥିଲେ । ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ଧାନଭୋଗ କରିଥିବା କଥାଟି ଅଧିକ ବିଶ୍ଵାସଯୋଗ୍ୟ ମନେହୁଏ । କାରଣ ଯଶୋବନ୍ତ ଜଣେ ଅଭାଗ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ପୁଣି ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତିଦ୍ଵାରା ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ରାଜା ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟତା ତାଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରିଥିବା ଓ ତାଙ୍କଲଗି ମଠବାଡ଼ି ଜମି ଇତ୍ୟାଦି ଖଣ୍ଡି ଦେଇଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପୁସ୍ତକରେ ବର୍ଣ୍ଣନାକରାଯାଇଛି । ତେଣୁ ବିବାହ ପରେ ଏପରି ଉଚ୍ଚ ଅଭାବର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ଓ ସେଥିପାଇଁ ଧାନଭୋଗ କରି ଶାଳକ ରଘୁରାମଙ୍କଦ୍ଵାରା ଦଣ୍ଡିତ ହେବା ଅଧିକ ସମୀଚୀନ ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ । କେବେ ଧାନ ଭୋଗ କଥାଟି ହୁଏତ ସତ୍ୟ । କାରଣ ସେ ବିଷୟରେ ଜନଶ୍ରୁତି ସହିତ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । *

* “ମୁଁ କରେ ଏକ ଦାଆ ଦେଇ, ଧାନଗଛ କାଟିଲି ପୁଣି ।

ଧାନ ଛଡ଼ନ୍ତେ ସେ ବୋଇଲି, ପଳାବେ ନାମ ଉଚ୍ଚାରିଲି ।

ସେ ଧାନ ରାମ ରାମ ଭାଷି, ମୁଁ ଶୁଣି ହୋଇଲି ସନ୍ତୋଷୀ ।

ହସ୍ତ ପଡ଼ିଲା ଦାଆ ତଳେ, ମୁଁ ଭୋଲ ହେଲି ରାମ ତାଳେ ।”

(ତଉରାଗୀ ଆଜ୍ଞା-୧୪୧-୪୪ ବୟାଣ)

ଯଶୋବନ୍ତ ଥିଲେ ଜଣେ ସିଦ୍ଧ ସାଧକ । ଯୋଗ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ସେ ଅଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରୁଥିଲେ । ପଞ୍ଚସଖା ବଡ଼ ସମୟରେ ପୁରୀ ଯାଉଥିଲେ ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଳୀନ ଗଜପତି ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ସହୃଦ ସେମାନଙ୍କର ଦେଖାହେଉଥିଲା । ଅଗ୍ରେ ଯଶୋବନ୍ତ ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହୃଦ ପୁରୀ ଯାଉଥିବାବେଳେ ଏକ ବ୍ରହ୍ମରାକ୍ଷସର ପଶ୍ଚିମ ଦେଲେ ବ୍ରହ୍ମରାକ୍ଷସ ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ରାକ୍ଷସଲୀଳା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲା । ଯଶୋବନ୍ତ ତାକୁ ନିଜର ଆଶାବାଡ଼ିଦ୍ୱାରା ଇଚ୍ଛିତ ଦେଲେ ଆଗେ ଆଗେ ଚାଲିବାପାଇଁ । ବ୍ରହ୍ମରାକ୍ଷସ ମଧ୍ୟ ପୁନଃପିଲୁପଣ ଆଗେ ଆଗେ ଚାଲିଲା । ବାଟରେ ଯେଉଁମାନେ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଲେ ସେମାନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେଲେ । ଭୟଭୀତହୋଇ ଦରଗୁଡ଼ ପଳାଇବାର ଉପକ୍ରମକଲେ । ବିଳୁଳ ବେଗରେ ଏ ଖବର ଚାଲିଆଡ଼େ ଖେଳିଯିବା ସହୃଦ ରାଜାଙ୍କ କାନକୁ ମଧ୍ୟ ଗଲା । ରାଜା ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଯୋଗସାଧନା ସଂପର୍କରେ ପୂର୍ବରୁ ଅବଗତ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିବାପାଇଁ ଅଠରନଳା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିଲେ । ବ୍ରହ୍ମରାକ୍ଷସଟି ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଆଗେ ଆଗେ ବାଧ୍ୟ ଶିଶୁଟିପଣ ଆସୁଥିବା ଦେଖି ମୁଗ୍ଧହେଲେ ଓ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଜଣାଇଲେ । ଯଶୋବନ୍ତ ମଧ୍ୟ ରାଜାଙ୍କୁ ଅନୁଧ୍ୟେୟକରି ବ୍ରହ୍ମରାକ୍ଷସକୁ ଗୁଣ୍ଡିଚା ବାଡ଼ିର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ଦାୟିତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରାଇଲେ । ସେହିଦିନରୁ ବାବନାଭୂତ ନାମରେ ରାକ୍ଷସଟି ପୂଜାପାତ୍ର ଆସୁଛି ।

ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଆହୁରି ଅନେକ ଜନଶ୍ରୁତି ଶୁଣାଯାଏ । ଅଗ୍ରେ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଆମିଷ ଭୋଜନ କରିବାପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶକଲେ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଖରେ ଭୋଗ ନ ଲାଗିଲେ ତାହା ସେମାନଙ୍କପାଇଁ ଗ୍ରହଣୀୟ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଆମିଷ ବା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଖରେ ଲାଗିହେବ କିପରି ? ଲଭକୁ ଆମିଷ ନ୍ୟାୟରେ ପାକକରି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସମର୍ପଣ କରାଗଲା । ଯଶୋବନ୍ତ ଭୋଗ ଲାଗାଇବା ବେଳେ ଚକ୍ତ ଟେକିବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ପୁରୀ ମନ୍ଦିରରେ ଆମିଷ ଗନ୍ଧ ଆସିଲା । ସମସ୍ତେ ଆତମ୍ବିତ ହେଲେ । ବଡ଼ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଉପରେ ଦୋଷାସୋପ କରାଗଲା । ରାଜା କ୍ଷୁବ୍ଧ ହେଲେ ଓ ବଡ଼ପଣ୍ଡା ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲେ । ମାତ୍ର ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଦ୍ୱାରା ରାଜା ସ୍ୱାମୀଭବ ହେଲେ ଯେ ମୋର ପରମ ଭକ୍ତ ଯଶୋବନ୍ତ ଆମିଷ ନ୍ୟାୟରେ ଲଭ ଭୋଗ ଲାଗାଇବାରୁ ମୁଁ ତାହା ସାଦରେ ଗ୍ରହଣକଲି । ତେଣୁ ମନ୍ଦିରରେ ଆମିଷ ଗନ୍ଧ ଆସିଲା । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ବଡ଼ପଣ୍ଡା ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଦଣ୍ଡବିଧାନ ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏହା ଚଉରାଶି ଆଙ୍କର ପ୍ରଥମ ବୟାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ଶୁଣାଯାଏ, ପଞ୍ଚସଖା ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଚାହୁଁଥିଲେ ତାହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିଦେଇ ପାରୁଥିଲେ । ଅଗ୍ରେ ଯଶୋବନ୍ତ କୌଣସି ଏକ ଗ୍ରାମକୁ ଯାଉଥିଲେ । ସେ କ୍ଳାନ୍ତି ଅନୁଭବ କଲେ ଓ ଅଧିକ ବାଟ ଚାଲି ପାରିଲେନାହିଁ । ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ଖଣ୍ଡିଆ

କାନ୍ତ ଉପରେ ବସି ନିଦିଷୁ ଗ୍ରାମକୁ ଗଲେ । କାନ୍ତଟି ସାନବାୟୁନ ବା ପ୍ରାଣୀପରି ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବାଟରେ ତାଙ୍କୁ ଶୋଷ ଲାଗିଲା, ମାଂସନିକଟରେ ପାଣିର ସନ୍ତାନ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଦେଖିଲେ ପାଖରେ କେତେକ ନଡ଼ିଆ ଗଛ ରହିଛି । ମାଂସ ଏତେ ଉଚ୍ଚ ନଡ଼ିଆ ଗଛରୁ ନଡ଼ିଆ ତୋଳାହେବ କିପରି ? ଯଶୋବନ୍ତ ଯୋଗ ବଳରେ ନଡ଼ିଆ ଗଛକୁ ତଳକୁ ନୂଆଁଇ ଦେଲେ । ତା' ପରେ ସେ ମନ ମୁତାବକ ପଇଡ଼ ତୋଳି ଶାଢ଼ୀପାରିବା ପରେ ଗଛ ଧୁଣି ପୂର୍ଣ୍ଣଭଲ ସିଧା ହୋଇଗଲା । ଯଶୋବନ୍ତ ଶ୍ରୀକ ଦବସ ଓଡ଼ିଶାସ୍ଥୀ ଦିନ ଦେହ ଗ୍ରାମରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ ପଇଡ଼ ଆସିବାର ପରମ୍ପରା ରହିଛି ।

ସପ୍ତସିଂହ ବୟାସରେ ବଞ୍ଚିତହୋଇଛି ଯେ ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଅଲୌକିକ ମହିମା ବିଷୟରେ ଅବଗତହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାପାଇଁ ଇଚ୍ଛା-ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତେଣୁ ଯଶୋବନ୍ତ ଥରେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହତ ସୁସ୍ଥ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ସାଉଁଧବାବେଳେ ରାଜା ଡଗରାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ଡକାଇଥିଲେ ଓ ନରେନ୍ଦ୍ର ସୁଷମଣୀ ନିକଟରେ ଥାବା କଦମ୍ବ ଗଛ ମୂଳରେ ପାଞ୍ଚମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କସହ ଅପେକ୍ଷାରତ ଥିଲେ । ଯଶୋବନ୍ତ ରାଜାଙ୍କୁ ଦେଖି ନାନାବର୍ଣ୍ଣର ଗୋଟିଏ ଫୁଲମାଳା ଅର୍ପଣକଲେ । ଶ୍ରୀମୁଖରୁ ଏତେ ପ୍ରକାର ସୁଗନ୍ଧଫୁଲ ଫୁଲ ଦେଖି ରାଜା ସାଂଭୋମ ଓ ପାଞ୍ଚମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦୟାରୁ ଶୂନ୍ୟରୁ ଏ ମାଳାଟି ଲଭିକରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ରାଜାଙ୍କୁ କହିଲେ । ଏହି ଉତ୍ତରରେ ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ ଅଧିକ ବିସ୍ମିତହେଲେ ଓ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଅଲୌକିକ ମହିମା ସମ୍ପର୍କରେ ଜାଣିବାର ଇଚ୍ଛା ପୋଷଣକରି ହାତ ମୁଠାରେ ମୁଦ୍ରିକା ଧରି ତାଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷାକଲେ । ଯଶୋବନ୍ତ କିନ୍ତୁ ସାଜେ ସାଜେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଯେ ରାଜାଙ୍କ ହାତରେ ଥିବା ମାଟି ସୁନା ହୋଇ ଯାଇଛି । ରାଜା ହାତ ମୁଠା ଖୋଲିଲା ବେଳକୁ ତାହାହିଁ ହୋଇଥିଲା ।

ବୌଦ୍ଧ - ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ପରୀକ୍ଷାପର ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ପରୀକ୍ଷା କରାଯାଇଛି । ରାଜାଙ୍କ ବ୍ୟଗତ ପଣ୍ଡା ପଣ୍ଡିଆସମାନେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ହାଣ୍ଡିରେ ଗୋଡ଼ି ପୁରାଇ ତାଙ୍କୁ ଶୀ ଦେଇ ରଖିଛନ୍ତି ଓ ହାଣ୍ଡିରେ କ'ଣ ଅଛି ତାହା ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଜାଣିବାପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି । ହାଣ୍ଡିରେ ଶୀର ଅଛି ବୋଲି ଯଶୋବନ୍ତ କହିଛନ୍ତି ଓ ସମବେତ ସମୁଦ୍ରେ ସମ୍ମୁଖରେ ତାଙ୍କୁ ଶୀ ଜଡ଼ା ହେବା ପରେ ସମସ୍ତେ ଶୀର ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ରାଜା ଏ ସତ୍ୟରେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୀତିହୋଇ ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳରାମ, ଅନନ୍ତ ଓ ଅରୁଣଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ପ୍ରଣାମ କରିଛନ୍ତି । ସୁଣି ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ତଥ୍ୟ ବିଷୟରେ ଜାଣିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମା । ପଞ୍ଚସଖା ହେଉଛନ୍ତି ପଞ୍ଚଆତ୍ମା ବା ପଞ୍ଚଭୂତ ବୋଲି ଚୈତନ୍ୟ କହିଛନ୍ତି । ସେ ପାଞ୍ଚଜଣ ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ

ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷର ପାଞ୍ଚଟି ପୁଅକ ଶାଖା । ‘ଚଉରାଶି ଆଜ୍ଞା’ର ବୟାଳିଣି ବୟାଣରେ ଏହି ମର୍ମରେ ଚୈତନ୍ୟ କହିଛନ୍ତି * ଏବଂ ଗୋଟିଏ ପଣସ ମଞ୍ଜି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦେଇଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସେହି ମଞ୍ଜିଟିକୁ ମାଟିରେ ପୋତି ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଗୁରୁ ଗଛକଲେ । ବଳରାମ ଦାସ ତହିଁରେ ତାଳପତ୍ର କରାଇଲେ । ଯଶୋବନ୍ତ ସେ ଗଛକୁ ତତ୍ତ୍ଵଶାନ୍ତ ଫଳରେ ମଣ୍ଡିତ କଲେ । ସେହିପରି ଅବ୍ୟୁତ ଫଳକୁ ପରୁଷବା ଓ ଅନନ୍ତଙ୍କ ଇଚ୍ଚିତରେ ଗଛ ଫଳ ଭରରେ ନିର୍ଦ୍ଦିପଡ଼ିବା ଇଚ୍ଛାଦି କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିତହେଲା । ସେହି ଫଳ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସମେତ ପଞ୍ଚସଖାଗଣ ବାଣ୍ଟି ଖାଇଲେ । ପୁଣି ସେମାନେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ହାତରେ ସ୍ଵୟଂ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେଇଥିବା ଗୁମର ଦେଖିବାକୁ ପାଇଛନ୍ତି ।

ଏତାଦୃଶ ଅନ୍ୟ ଏକ ଅଲୌକିକ ଦଟଣାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହି ପୁସ୍ତକର ୩୧ ବୟାଣରେ କରାଯାଇଛି । ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ କଦମ୍ବ ଗଛ ମୂଳରେ ବସି ଆଖିବୁଜି ଦେଖିପାରିଲେ ଗଛଟି ପଥ ପୁଷ୍ପରେ ଭରିଯାଇଛି । ଏହିସବୁ ଦଟଣାରେ ରାଜା ଅତୀବ ପ୍ରୀତିହୋଇଛନ୍ତି ଓ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି ।

ରାଜା ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ସୁଖଦୟୁକ୍ତ ଚନ୍ଦନଦେଲେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବିଗ୍ରହରେ ଲେପନ କରିବାପାଇଁ । ମାତ୍ର ଯଶୋବନ୍ତ ତାହା ନ କରି ପୁରୀରେ ନିଜେ ରହୁଥିବା ଘର କାନ୍ଥରେ ଲେପନ କଲେ । ଦୁଇ ଏ ସବାଦ ରାଜାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର କରାଇଲା । ରାଜା ମଧ୍ୟ ଏ ବିଷୟରେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନକଲେ । ମାତ୍ର ଯଶୋବନ୍ତ ନିର୍ଭୟରେ କହିଲେ ଯେ ସେ ଚନ୍ଦନ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ହିଁ ଲାଗି କରାଇଛନ୍ତି । ଏହାର ସତ୍ୟତା ଜାଣିବାପାଇଁ ରାଜା ନିଜେ ଏ ବିଷୟରେ ତଦାରଖ କରି ଦେଖିଲେ ଯେ ଚନ୍ଦନ ପ୍ରକୃତରେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦାରୁ ବିଗ୍ରହରେ ଲାଗିଛି ।

ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ବିଷୟରେ ଜାଣିବାପାଇଁ ‘ଚଉରାଶି ଆଜ୍ଞା’ ଏକ ଉଲ୍ଲସ୍ଥ ମାଧ୍ୟମ । ଏହାର ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟତା ପ୍ରତି ଅବଶ୍ୟ ସନ୍ଦେହରହୁଛି । ତଥାପି ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଅଲୌକିକ ପ୍ରତିଭାର ଗଭୀରତା ମାପିବାରେ ଏହା ଏକ ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥ । ସ୍ଵୟଂ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ତାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣକୁଣ୍ଡଳ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରେ ନ ଥାଇ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ପାଖରେ କୃଷ୍ଣଳକୁ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ଵେର ଭାବରେ ନିନ୍ଦା କଲେ । କିନ୍ତୁ ପରେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ କୃଷ୍ଣଳ ପ୍ରଦାନ କରିଥିବା ବୃକ୍ଷରୁ ଜଣାପଡ଼ିବାରୁ ରାଜା ତାଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡିତ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ କୃଷ୍ଣଳ ଅର୍ପଣକଲେ । ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ

* “ତୁମ୍ଭେ ପାଞ୍ଚ ହେ ଏକ ଠାବ, ମହୁମା କରିବ ପ୍ରସାଦ ।

ଏକ ବୃକ୍ଷେ କର ପ୍ରମାଣ, ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହେବ ବାରଣ ।”

(୨୭୪-୭୫)

ସତ୍ୟବାଦୀ ଯାଇଁ ଯଶୋବନ୍ତ ସେହି କୁଣ୍ଡଳଟିକୁ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଲେ । ଶୋଭାପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କ କାନରୁ କେହି ଶ୍ରେଣୀକରି ନେଇଗଲା । ସେବମାନଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହକରି ଯଶୋବନ୍ତ ଅଭିଶାପ ଦେଲେ ଓ ସେମାନେ ଜଡ଼ା, ବଧୂର ହୋଇଗଲେ ।

ପଞ୍ଚମୁଖୀ ଥିଲେ ସାଧକ । ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଇଚ୍ଛାକରୁଥିଲେ ସେତେବେଳେ ତାହା କରିପାରୁଥିଲେ । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଆଜ୍ଞାରେ ରାଜାଙ୍କ ଶରୀରରେ ବ୍ରହ୍ମ ଆବର୍ତ୍ତ ହେଲେ ଓ ରାଜା ସ୍ୱର୍ଗରେ ତାହା ଦର୍ଶନ କଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ରାଣୀ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମ ଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । ରାଜପୁତ୍ର ଏକଦା କାଳସର୍ପ ଦଂଶନରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଯଶୋବନ୍ତ ତାଙ୍କର ଦୈବାଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ବିଷକ୍ୱାଳାରୁ ସନ୍ତାନକୁ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅଲୌକିକ ମହିମା ଅସୀମ । କାଳସର୍ପ ମୁଖରୁ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । ଗୋପୀନାଥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତ ଫେରିପାଇଲ ପରେ ଛୁଣିପଡ଼ିଥିବା ହାତ ଗୋଡ଼ ସୁନ୍ଦରୀ ଗଢ଼ିଦେବାପାଇଁ ନିବେଦନ କରିଛନ୍ତି । ଯଶୋବନ୍ତ ତାହା ମଧ୍ୟ ସୂଚନା କରିଛନ୍ତି । * ଚର୍ମ ଆସିରେ ସ୍ୱର୍ଗରେ ବ୍ରହ୍ମଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି ତ କାହାକୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇ ଜଡ଼ା ଓ ବଧୂର କରିଛନ୍ତି । ଯଶୋବନ୍ତ ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି ସମ୍ପନ୍ନ ଓ ପରୋପକାରୀ ସାଧକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଆତ୍ମାକୁ କଷ୍ଟହେଲେ ସେହି ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତିକୁ ଅଭିଶାପ ଦେବାରେ ପ୍ରସ୍ତୋତ କରିଛନ୍ତି । ସତ୍ୟବାଦୀଙ୍କ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ କୁଣ୍ଡଳକୁ ନେଇ ଯେଉଁ ଦକ୍ଷିଣା ଦିଶିଗଲା ସେହି ଉପାଖ୍ୟାନଟି ଏହାର ପ୍ରମାଣଦ୍ରବ୍ୟ । ତେଣୁ ସହ, ସାଧକ ଭକ୍ତ ଯଶୋବନ୍ତ ସମୟକ୍ରମେ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ପ୍ରଭୁ ଓ ଭୁବର ଆସିଛନ୍ତି ।

ଚଉବିଶି ଆଜ୍ଞାରେ ଯବନକରି ଭକ୍ତ ସାଲବେଗ ଓ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କିଛି ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ସାଲବେଗଙ୍କ ଜନ୍ମବୃତ୍ତାନ୍ତ ସହିତ ଅଲୌକିକ ମହିମାର କଥା ତହିଁରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ସାଲବେଗ ବୃନ୍ଦାବନରୁ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ଭାବରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସିଛନ୍ତି ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦର୍ଶନପାଇଁ । ସେଠାରେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ମହିମା ବିଷୟରେ ଅବଗତ ହେବାପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟରେ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷାକରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରିଛନ୍ତି । ମାପିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଅଲୌକିକ ମହିମା କେତେ ? ଯେଉଁ କଦମ୍ବଗଛ ମୂଳରେ ଯଶୋବନ୍ତ ସଖାମାନଙ୍କ ରହିଗଲେ ଉପବିଷ୍ଣୁ ଥିଲେ ନିଜେ ସାଲବେଗ ସ୍ୱମହିମାରେ ସେହି ଗଛରେ କଦମ୍ବମୂଳ ଫୁଟାଇ

* ହସ୍ତପଦ ଆଦି କରିଣ, କର୍ତ୍ତୁ ଆଜ୍ଞା ପରମାଣୁ

ପ୍ରଭୁ କରୁଣା ହେଲୁ ତୋତେ, ନିଜ ଦେହ ପାଅ ନିଶ୍ଚିନ୍ତେ ।

ସକଳେ ହରିଗୋଲ କରି, ଖଣିଆ ପାଉ ତା ଶରୀର ।

(୫୪ ବସ୍ତାଣ-୮୧-୧୧ ପଦ)

ଦେଲେ । ସୌରଭ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ସ୍ଥାନଟି ବୃନ୍ଦାବନରେ ପରିଣତ ହୋଇଉଠିଲା । ଯଶୋବନ୍ତ ତାହା ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ଓ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସ୍ମରଣକଲେ । ତେଣୁ ଶୂନ୍ୟରୁ ଆଦେଶ ଆସିଲା । ସାଲବେଗ ମୋର ଦାସ । ଆସୁପରିବସୁ ଗୋପନରଖି ତୋ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବ । ତା'ର ଅଲୌକିକ ମହିମାଦ୍ୱାରା ସେ ଗଛରେ ଫୁଲଫୁଟାଇ ଦେଇଛି ତୁ ଗଛକୁ ଆଜ୍ଞାକର, ସେ ଫୁଲ ଗଛରୁ ଝୁଟିପଡ଼ୁ । * ତେବେ ସେ ଲଳ ପାଇବ ଓ ସେପରି ଗୁପ୍ତରେ ତୋ ପାଖକୁ ଯାଇଛି ସେହିପରି ତୋତେ କିଛି ନ ଜଣାଇ ଗୁପ୍ତରେ ଚାଲି ଆସିବ । ଏଥିରୁ ମନେହୁଏ, ସେତେବେଳେ ସାଧକମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଯୋଗୀ ମନୋଭାବ ରହିଥିଲା ଏବଂ ଲଳାମୟ ପୁରୁଷ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତ କଲରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଏପରି ହେବ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପୁଣି ଅଧିକ ଭକ୍ତ କରୁଥିବା କମ୍ ଭକ୍ତ କରୁଥିବା ଭକ୍ତମାନେ ଥିବେ ତ ?

ଏଥିଉତ୍ତରୁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ପୁଣି ଲଢ଼େଇ ଚାଲିଲା । ଶ୍ରାମମାନଙ୍କରେ ହେଉଥିବା ଲଢ଼େଇ ପାଲ ପରି ସାଧକମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନର ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଚାଲିଲା । ସାଲବେଗ ଆଉ ଏକ କାରଯାଦ ଦେଖେଇଲେ । ତାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ବିରାଟ କଦମ୍ବ ବୃକ୍ଷର ଡାଳଗୁଡ଼ାକ ଭାଙ୍ଗିଯିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତେଣୁ ଯଶୋବନ୍ତ ଏମିତି ମନ୍ତ୍ର କରିଦେଲେ ଯେ ସେତେ ଡାଳ ଭାଙ୍ଗିଥିଲା ସେଗୁଡ଼ାକ ତଳକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ କିମ୍ବା ଗଛରେ ଲାଗି ରହିଲା ନାହିଁ । ଶୂନ୍ୟରେ ଝୁଲି ରହିଲା । ସାଲବେଗଙ୍କର ତହିଁରୁ ଅଧିକ କିଛି କରିବାପାଇଁ ଆଉ ବୁଦ୍ଧି ନଥିଲା । ସେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ମହିମା ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ । ସେ ଜଣେ ସିଦ୍ଧ ସାଧକ ଓ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ । ଏହା ଅନୁଭବକରି ସାଲବେଗ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରଣତ ଜ୍ଞାପନକଲେ । ଅବଶ୍ୟ କେତେକ ସମାଲୋଚକ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ଇତିହାସ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭକ୍ତ ସାଲବେଗ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ହେବା ଅସମ୍ଭାବନୀୟ ମନେହୁଏ । * ସାଲବେଗଙ୍କ ପରି ବାରଙ୍ଗ ଗୋସାଇଁ ମଧ୍ୟ ଜଣ ଅଲୌକିକ ମହିମାର କାରଯାଦ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖାଇବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ବଢ଼ିଲା ନଇରେ ମୃଗଚ୍ଛଳ ପକାଇ ନଇ ପାରି ହେବାର ଉପକ୍ରମ କଲେ । ଯଶୋବନ୍ତ ଏହା ଜାଣିପାରି ନଇକୁ ଶୁଖାଇ ଦେଲେ । ନଇ ମଝିରେ ବାରଙ୍ଗ ଗୋସାଇଁ ରହିଗଲେ ।

* ସାଲବେଗ ସେ ମୋର ଦାସ, ଗୁପ୍ତରେ ଅଛି ତୋର ପାଶ ।

ତାର ମହିମା କି ମନ୍ତ୍ରରେ, ପୁଷ୍ପ ଫୁଟି ରହି ବୃକ୍ଷରେ ।

ତୁ ଏବେ ବୃକ୍ଷେ ଆଶ୍ରୟ କର, ଫୁଲଝୁଡ଼ି ପଡ଼ୁମହିର ।

ତେବେ ସେ ଲଳ ପାଇଯିବ, ଗୁପ୍ତରେ ତୋତେ ନ କହିବ ।

‡ ପଣ୍ଡିତ ଜ୍ଞାନମଣି ମିଶ୍ର-ଭକ୍ତ କବି ସାଲବେଗ : ଜୀବନ ଓ ଭଜନାବଳୀ-ପୃଷ୍ଠା-

୧୧୭୭, ଶୁଦ୍ଧ ମନ୍ଦିର-କଟକ

ବାରଞ୍ଚ ଆଶ୍ରମରେ ଯଶୋବନ୍ତ ଓ ବାରଞ୍ଚ କିଛିଦିନ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଖାଲି ପଢ଼ିଆଟା ନେଉଟିଆ ଶାସ କଥାରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା । ଅସମୟରେ ନିମ୍ବରକ୍ଷରେ କଡ଼ ହୋଇଛି । ଏହିପରି ଅନେକ ଘଟଣା । ଅନ୍ୟ କାହାର ଶିଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ବେଳେବେଳେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କଠାରେ ଶରଣାପନ୍ନ ହେଉଥିଲେ । ତତ୍ତ୍ୱରାଶି ଆଜ୍ଞାରେ ଏହିପରି ଏକ ଘଟଣାର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ଅନନ୍ତଙ୍କର ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଠାରେ ପରାଜିତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଦେହାନ୍ତ ବସ୍ତ୍ରପୁରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଅଲୌକିକ ମହିମା ସ୍ୱପ୍ନରୂପେ ଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଚୈତନ୍ୟ ଦେହତ୍ୟାଗ କଲବେଳକୁ ଯଶୋବନ୍ତ ବୁଦ୍ଧିରେ ଥିଲେ । ଏହାପରେ ସେ ସ୍ୱାମୀ ଅର୍ଚ୍ଚନାକୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପ୍ରସାଦର ଦିନ ପାଖେଇ ଆସିଥିଲା । ଏହା ସେ ବ୍ୟବସାୟରେ ଦେଖିପାରିଲେ । ତେଣୁ ସେ ସ୍ୱଳା ରତ୍ନସମକୁ କହିଛନ୍ତି ତାଙ୍କପାଇଁ କଦମ୍ବ ବୃକ୍ଷ ମୂଳରେ ପମାଧ ପୀଠ ଘୁରି କରିବା ପାଇଁ । ‘ସସ୍ତ୍ରୀ’ ମେଳା’ ପୁସ୍ତକରେ ଲେଖି ଦାସ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଯଶୋବନ୍ତ କାଳେ ଜଳର ଦେହତ୍ୟାଗ ବସ୍ତ୍ରପୁରେ ଭବିଷ୍ୟତ ବାଣୀ ଶୁଣାଇଥିଲେ । କେଉଁମାସ, କେଉଁଦିନ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିବେ ତାହା ସେ ପୂର୍ବରୁ ଜାଣି ପାରିଥିଲେ । ଅନ୍ୟ କେଉଁ ଆଡ଼କୁ ନ ଯାଉଁ ସିଧା ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ପ୍ରାଣ ଚାଲି ଯିବା ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରେ ଜନ ହେବାପାଇଁ ସେ ଆଶା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । * ସାଧାରଣ ମାନବ ପରି ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ମୃତ୍ୟୁ ଏକ ଉଦ୍ଧୃତ ବା ଆତଙ୍କ ନ ଥିଲା । ଇନ୍ଦ୍ରଜିତର ମାୟା କବାଟ ଫିଟାଇ ଦୁଃଖ ଦୁଃଖ ମରଣକୁ ଦରଶନ କରିନେବାପାଇଁ ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ । † ତାହାହିଁ ହେଲା । ମାର୍ଗଶିର ଶୁକ୍ଳ ଷଷ୍ଠୀ ତିଥିରେ ସେ ଦେହତ୍ୟାଗ କଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ କଦମ୍ବ ମୂଳରେ ଥିବା ମଠର ପଶ୍ଚିମ-ଦକ୍ଷିଣ ଭାଗରେ ସମାଧି ଦିଆଗଲା । ଏହି ଦିନ ତାଙ୍କର ଶ୍ରାଦ୍ଧ ବାର୍ଷିକୀ ଏକାବତ ପାଳନ କରାଯାଉଛି ।

* ନିଉଁଦିବ ଜ୍ୟୋତି ଜଳୁଛି ପ୍ରଭୁ ନିକର ଦିନେ
ମାର୍ଗଶିର ମାସ ନିଦାନ ଯିବ ଉଦ୍ଧୃତପୁଣେ ।
ବାରକଲା ରବିବାରରେ ରବିବାର ଦବସ
ପିଣ୍ଡରୁ ପ୍ରାଣ ଗୁଡ଼ିଯିବ ମୁଁ ଯେ ହେବି ଦୁରସ ।
ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ପଥ ଯେଉଁ ଘଟଣା
ଘଟି ପାହାଣ୍ଟ ଜରିଥିବେ ମୁଁ ଯେ ନୋହୁବ ବଣା” (ସସ୍ତ୍ରୀମେଳା)

† “ହକୁ ଯେଉଁନାମ ଧରଣ ହେଲେ ଜଣିଲ ଲଙ୍କା
ସେ ପାତୁ ମୋ ମନ ନ ଟଳୁ କିମ୍ବା ଯମକୁ ଦକା
ଛ ଛନ୍ଦେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଜମି ମୁଁ ପାଇ ମୁକତି ବାଟ
ପାମର ବନ୍ଧୁଆ କହୁବ ଫିଟୁ ମାୟା କବାଟ ।” (ସସ୍ତ୍ରୀ ମେଳା)

ଏଠାରେ ଏକ ମେଳା ସେହିନ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିବା ଓ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଭକ୍ତ ଦର୍ଶକଙ୍କର ସମାବେଶ ହେଉଥିବା ବସ୍ତୁ ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ମେଳା ତଥା ଶ୍ରୀକ ଉତ୍ସବର ସ୍ବରୂପ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଭିନ୍ନ ରୂପ ଧାରଣ କରିଛି । ଗ୍ରାମର ଉତ୍ସାହୀ ବ୍ୟକ୍ତି କେତେ ଜଣଙ୍କ ନେତୃତ୍ବରେ ‘ଯଶୋବନ୍ତ ବିଦ୍ୟାପୀଠ’ ଓ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏକ ପୁସ୍ତକ ସଂପଦା କ୍ଳବ୍ ଗଠିତ ହୋଇଛି । ଶ୍ରୀକ ଉତ୍ସବରେ ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍କୃତିକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଇଛି । ବିଶିଷ୍ଟ ସାରସ୍ବତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଆସନ୍ତି ଓ ଏହି ଉତ୍ସବରେ ସଜ୍ଜ ସାଧକ ଓ କବି ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ପର୍କରେ ସାରଗର୍ଭକ ବକ୍ତୃତାମାନ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଏତଦ୍ବ୍ୟତୀତ ସଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ ଏକ ଗବେଷଣା ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ା ହେବାର ଯୋଜନା ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଅର୍ଥାତ୍ସବରୁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଦୃଢ଼ୀକୃତ ହୋଇ ପାରୁନଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ମଠ, ବାଡ଼ି ଓ ଗୁମ୍ଫାମଠି ବେଶ୍ କିଛି ପରିମାଣରେ ଥିଲା । ସଂଭବତଃ ଉଚିତ ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ଅଭାବରୁ ଅର୍ଥ ସଙ୍କଟ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି । ଦୀର୍ଘ ପାଞ୍ଚଶତ ବର୍ଷର ମଠ ଦିନକୁ ଦିନ ଜରାଜର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଆସନ୍ତି ଧ୍ୟାନ ମୁଖରେ ପଡ଼ିତ ହୋଇଥିଲା । ଏବେ ସେହି ଅବସ୍ଥାର ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି । ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ କିଛି ଅର୍ଥ ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ଆକାରରେ ଆଣି ମଠର ଉନ୍ନତି ବ୍ୟୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବ୍ୟୟ କରିଛନ୍ତି ।

ଯଶୋବନ୍ତ ସମ୍ପର୍କରେ କେତୋଟି ବିବରଣୀ ମତ :-

ଯଶୋବନ୍ତ ବା ତତ୍କାଳୀନ କବି, ସାହିତ୍ୟିକ, ସାଧକମାନଙ୍କର ନିର୍ଭୁଲ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଜୀବନ ରଚିତ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ କିଂବଦନ୍ତୀ, ଜନଶ୍ରୁତି ଓ ଅନୁମାନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ହୋଇଛି । ତେଣୁ ଗୁପ୍ତତା ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଐତିହାସିକ ତଥା ସତ୍ୟଭିତ୍ତିକ ଏହା କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । ସେଥିପାଇଁ ହିଁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ଏକାଧିକ ମତ ଦେଖାଯାଏ ।

ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଜନ୍ମ ସମୟ :-

(୧) ଶିବସ୍ବରୋଦୟ (୧୧୧୧ରେ ସଂପାଦିତ)ର ମୁଖବନ୍ଧରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଆଶିବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି କହନ୍ତି, ଯଶୋବନ୍ତ ଖ୍ରୀ ୧୪୧୫ରୁ ଖ୍ରୀ ୧୫୦୦ ମଧ୍ୟରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ସଂଭବ । ଏଥିପାଇଁ ସେ ସମସାମୟିକ ଛନ୍ଦ, ଦେଶ, ପ୍ରଚଳିତ କିଂବଦନ୍ତୀ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଛନ୍ତି ।

(୨) ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ— ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାସ (ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ— ୧୯୭୩) ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାସ ଉଦୟ କାହାଣୀର ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର

କରି ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଜନ୍ମ ସମୟକୁ ଶ୍ରୀ ୧୩୭ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣକରନ୍ତି । (ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ-୩ୟ ପ୍ରକାଶ-୧୯୭୮ ପୃଷ୍ଠା ୪୧) ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ)

୩) ପୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ମଧ୍ୟ ଯଶୋବନ୍ତ ଶ୍ରୀ ୧୩୭ରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ବୋଲି ମତବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି । (ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଦ୍ୟ—୧ମ ପ୍ରକାଶ ୧୯୭୭—ପୃ ୧୫)

୪) ଅଧ୍ୟାପକ ଗୌରୀଚନ୍ଦ୍ର ଚରଣ ରାୟ, ଚଉରାଶି ଆଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟକୁ ଆଧାର କରି ଯଶୋବନ୍ତ ଶ୍ରୀ ୧୨୧ରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରନ୍ତି । (ପ୍ରାଚୀନ-ସ୍ୱପ୍ନ ସଙ୍ଗୀତ-ପୃ ୧୦୫)

୫) କେହି କେହି ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କୁ ଏକାବେଳେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବୋଲି ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି । ଆଉ କେତେଜଣ ସମାଲୋଚକ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କୁ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଭାଗର ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବାବେଳେ ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଓ ଯଶୋବନ୍ତ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ବୋଲି ମତବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଶ୍ରୀ ପତିଦାନନ୍ଦ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଲିଖିତ, ‘ପଞ୍ଚସଖା ପରମ୍ପରା ପରୀକ୍ଷା’ ଓ ‘ପଞ୍ଚସଖା ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧନା’ ପ୍ରବନ୍ଧ ଦୁଇଟି ପ୍ରଶିଦ୍ଧାନ୍ୟୋପାୟ । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ଦୁଇଟି ସାମାନ୍ୟତା ସଙ୍ଗେ ଝଙ୍କାର-ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୯୭୦ ଓ ଦିଗନ୍ତ-ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୯୭୭ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ର ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ରହସ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ପଞ୍ଚସଖା ରହସ୍ୟର ପ୍ରକ୍ଷା ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ନାମ ଯେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ, ଏହା ପ୍ରମାଣ କରାଗଲା । ତାଙ୍କ ମାର୍ଚ୍ଚ ଶୁଣି ଯଶୋବନ୍ତ ତାଙ୍କଠାରୁ ବୟସରେ କେତେ ହେଲେ ହେଁ ସେ ମଧ୍ୟ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବ୍ୟକ୍ତି ।”

୬) ଶ୍ରୀ ପତିଦାନନ୍ଦ ମିଶ୍ର, ପଞ୍ଚସଖା ଧାରଣାକୁ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧନା କହିଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କ କୃଷ୍ଣଚରଣ ସାହୁ ‘ପଞ୍ଚସଖା ପ୍ରବନ୍ଧନା ନୁହେଁ’ ପ୍ରବନ୍ଧ ‘ଦିଗନ୍ତ’ (ଡିସେମ୍ବର ୧୯୭୭—ଡିସେମ୍ବର ୧୯୭୮)ରେ ପ୍ରକାଶକରିବା ମାଧ୍ୟମରେ ସମତ ବ୍ୟକ୍ତକରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ନିଜର ସାମନ୍ତରାୟ ‘ସଖାସ୍ଥାନ ପଞ୍ଚସଖା’ (୧୯୭୫) ପୁସ୍ତକରେ ଏ ସମସ୍ତ ମତର ପରୀକ୍ଷା କରାଯାଇଛି । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଜନ୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତେଣୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଏକ ଦିନ, ବାର, ତାରିଖ ପାଇବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । କେବଳ ଜନ୍ମ ସମୟ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ମତ ଥିବା ପରିଲକ୍ଷିତହୁଏ ।

ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ପିତାମାତାଙ୍କ ନାମ :—ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ପିତାଙ୍କ ନାମ ଜଗୁ ମଣିକ ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ରେଣାଦେବୀ ବୋଲି ଅଧ୍ୟାପକ ଆର୍ତ୍ତବିହାରୀ ମହାନ୍ତି ଶିବସ୍ୱରୋଦୟ ପୁସ୍ତକର ମୁଣ୍ଡବନ୍ଧରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାସ

(ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ-୩ୟ ସଂସ୍କରଣ-ପୃଷ୍ଠା ୧୩୩) ଓ ଅଧ୍ୟାପକ ଦେବେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି (ପଞ୍ଚସଖା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-୧ମ ପ୍ରକାଶ ୧୯୫୫-ପୃଷ୍ଠା ୭) ସେମାନଙ୍କ ପୂର୍ବ ମତକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଅଧ୍ୟାପକ ଦେବେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ଅନୁମାନ କରନ୍ତି ଯେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ନାମ ହୁଏତ ଜଗନ୍ନାଥ ମଞ୍ଜିକ ଥିଲା, ସାଧାରଣରେ ଜଗୁ ମଞ୍ଜିକ ଭାବରେ ସେ ପରିଚିତ ଥିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣାଧର ମହାନ୍ତି (ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ୩ୟ ଭାଗ-ପ୍ରେସ୍‌ସ୍ ପବ୍ଲିଶିଂ-ପୃଷ୍ଠା ୩୮୩ରେ) ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ ବଳଭଦ୍ର ଥିଲା । ସେ ଲେଖି ଦାସଙ୍କ ରଚିତ ‘ଷଷ୍ଠୀ ମେଳା’ରୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ଏହାର ସତ୍ୟତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ‘ଷଷ୍ଠୀମେଳା’ରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି —

“ଲେଖି କହନ୍ତି ଶୁଣହୋ ଦାଉଳି, ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଦେଖିବା ବୁଲି ।

ପିତାମାତାଙ୍କ ନାମ ଅଟେ କିଏ, ବୁଝାଇ କୁହ ଆହେ ଲେଖି ଦାସ ।

ପିତାଙ୍କ ନାମ ବଳଭଦ୍ର ଜାଣି, ମାତାଙ୍କ ନାମ ରେଖାଦେବୀ ପୁଣି ।”

ଯଶୋବନ୍ତ ଗୋସାଇଁଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରବୋଲିରୁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମହାନ୍ତି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ ବଳଭଦ୍ର ହୋଇଥିବା ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି “ପିତାଙ୍କ ନାମ ବଳଭଦ୍ର ଶୁଣି, ଯଦ୍ୟୁ ବୋଲି କହେ ଯଶୋବନ୍ତ ପୁଣି ।” ଏହି ଗ୍ରହଣମାନଙ୍କରେ ବଳଭଦ୍ର ତାଙ୍କର ପିତା ବୋଲି ଯେତେବେଳେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥ ବା ଜଗୁ ମଞ୍ଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଯଶୋବନ୍ତ, ବଳଭଦ୍ର ମଞ୍ଜିକର ପୁତ୍ର ହୋଇଥିବା ଅଧିକ ସମ୍ଭାବନା ।

ଅତୁଙ୍ଗର ଶାସକ ରଘୁରାମ :— ୧) ଅଧ୍ୟାପକ ଅର୍ଦ୍ଧକଳ୍ପ ମହାନ୍ତି ‘ଶିବସ୍ତବୋଦୟ’ର ମୁଖବନ୍ଧ-ପୃଷ୍ଠା ୫ରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଅତୁଙ୍ଗ କିଶୋର ତତ୍କାଳୀନର ରାଜା ରଘୁରାମ, ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ମୁଗ୍ଧହୋଇ ନିଜର ଭଗିନୀ ଅଞ୍ଜନାକୁ ତାଙ୍କ ହାତରେ ସମର୍ପଣକରିଥିଲେ ।

୨) ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାଶ ଓ ଅଧ୍ୟାପକ ଦେବେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ଠିକ୍ ସେହିକ ମାତ୍ର ଉଲ୍ଲେଖକରିଛନ୍ତି ।

୩) ତାଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣାଧର ମହାନ୍ତି (ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ-ପୃଷ୍ଠା ୩୮୩ରେ) ଅତୁଙ୍ଗର ରାଜା ରଘୁରାମଙ୍କିବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଲେଖି ଦାସଙ୍କ ‘ଷଷ୍ଠୀମେଳା’ରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି—ପ୍ରତି ସ୍ଥାନରେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଲେଖି ଓ ବାରଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତି ସାଧୁମାନେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ପାଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ପୁଣି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ରଘୁରାମଙ୍କିଙ୍କ ପାଖକୁ ଫେରିଆସି ମେଳା କରିଛନ୍ତି ।

“ଲେହ ମାଧବ ଅଟେ ରାମଦାସ, ବାରଙ୍ଗ ବାଲିଆ ବାଉଳ ଦାସ,
ସମସ୍ତ ଉନ୍ନତଗମାନ ମିଳି, ପ୍ରବେଶ ହେଲେ ଚମ୍ପୈଁଙ୍କ ପୁର ।”

ଏହିପରି ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ରଘୁରାମ ଚମ୍ପୈଁଙ୍କ ନାମୋଲ୍ଲେଖରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ତତ୍କାଳୀନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ରଘୁରାମ ଚମ୍ପୈଁ ଥିଲେ । ‘ସ୍ଵାମିନେଳା’ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ତା’ ମହାନ୍ତି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି “ବର୍ଣ୍ଣନା ଭିତରେ ପ୍ରଧାନ ଚରିତ୍ର ହେଉଛନ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ କଳାର ରଘୁନାଥ ଚମ୍ପୈଁ ଯେ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ସେବାକର ମନ୍ତ୍ର ତୁଳ୍ୟ ପରିଗଣିତ ହୋଇଛନ୍ତି ।” (ପୃ ୪୪୧) ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ‘ରଘୁରାମ’ଙ୍କ ନାମୋଲ୍ଲେଖ ଥିବା ସ୍ଥଳେ ଏଠାରେ ତା’ ମହାନ୍ତି ରଘୁନାଥ ଚମ୍ପୈଁଙ୍କ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ସୁନସ୍ତ ‘ତଉରାଣୀ ଆଙ୍ଗ’ର ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ତା’ ମହାନ୍ତି ଲେଖିଛନ୍ତି—“ଲୋକେ ଧ୍ୟାନରେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ତତ୍କାଳୀନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ରଘୁରାମ ଜେନାଙ୍କ ପାଖରେ ହାଜର କରାଇଲେ ।” (ପୃ ୪୫୧) ଏହି ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଭିନ୍ନ ଆଲୋଚନାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ନାମରେ ସମଜା ଆସିନାହିଁ । ତେବେ ମନେ ହୁଏ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ନାମ ରଘୁରାମ ଚମ୍ପୈଁ ବା ଚମ୍ପୈଁରାୟ ଥିଲେ । ସ୍ଵାମିନେଳା ଗ୍ରନ୍ଥ ଶେଷରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି “ଯଶୋବନ୍ତ ଲେହ ପ୍ରଭାବେ ରଘୁ ଚମ୍ପୈଁ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଣେ ଏକ ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମିଳିତ ଶ୍ରୀ ଭ୍ରମଣେ ରହିତ ।” ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପଦ୍ୟ ଜେନାଥବା ବିଷୟ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସ୍ଥଳରେ ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ ।

ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ମହାପ୍ରସାଦର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ତା’ ମହାନ୍ତି ଲେଖିଛନ୍ତି—
“କୁଳଜରୁ ଫେରି ଯଶୋବନ୍ତ ଜାଣି ପାରନ୍ତି ଯେ ସେ ଆଉ ବେଶୀ ଦିନ ରହି ପାରିବେ ନାହିଁ ଏହି ନିଶ୍ଚୟ ଶରୀରରେ । ସେଥିପାଇଁ ନିଜର ଶରୀର ଭକ୍ତ ରଘୁ ଚମ୍ପୈଁଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି ସମାଧିପାନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବା ପାଇଁ ସିଦ୍ଧ କଦମ୍ବ ମୂଳରେ ।” (ପୃ ୪୬୦) ଏଠାରେ ସୂଚି ଏକ ବିବଦମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ । ଶକ୍ତିଶାଳୀ ରଘୁରାମ, ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ଶରୀର ନା ଶାଳକ ? ଏଥିପ୍ରଶ୍ନରୁ ଆଲୋଚନାମାନେ ରଘୁରାମ ତାଙ୍କ ଭଗିନୀଙ୍କୁ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିଥିବା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଭଗିନୀ ବା କନ୍ୟାକୁ ଅର୍ପଣ କରିଥିବା ବିଷୟ ଠିକ୍ ଭାବରେ କୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ ।

ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ :—ସେହିପରି ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ନାମ ସବୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନର ଅବକାଶ ରହିଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମାଲୋଚକ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ମଠ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିବାରୁ ଓ ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ପଦପଦାବଳୀମାନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିବାରୁ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ସମ୍ପର୍କରେ ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ନାହିଁ । ସୁନସ୍ତ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ଜନ୍ମ ତିରୋଧାନ ପଦ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଲାଳା ଅତ୍ୟନ୍ତରେ

ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ବିଷୟ ଉଭୟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । * ତେବେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ, ଅତୀତ ନାମ ସହଜ ନନ୍ଦୀ ଗ୍ରାମର ନାମୋଲ୍ଲେଖ କେତେକ ପୁସ୍ତକରେ ହେବାର କାରଣ କ'ଣ ? ଅତୀତ ଓ ନନ୍ଦୀ ଗ୍ରାମ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ କି ? ଆଧ୍ୟାପକ ଆର୍ତ୍ତବନ୍ଧୁ ମହାନ୍ତି ‘ଶିବ ସ୍ବରୋଦୟ’ ପୁସ୍ତକର ମୁଖବନ୍ଧରେ ଲେଖିଛନ୍ତି—“କଟକ ଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅତୀତ ନାଲଲେ ଗ୍ରାମରେ ମହାନାୟକ ବା କ୍ଷତ୍ରିୟ କୁଳରେ ସେ ଜାତ ହୋଇଥିଲେ ।” ପୁଣି ଅତୀତ ନାଲଲେ ଗ୍ରାମ କେଉଁଟି ? ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଅତୀତ ହେଉଛି ଏକ ମୌଜା ଏବଂ ନାଲଲେ ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମ । ସେହିପରି ଅତୀତ ଗଡ଼ (ଅତୀତ ରାଜାଙ୍କର ଗଡ଼ ବା ଦରବାର ସେଉଁଠି ଥିଲା) ଅନ୍ୟ ଏକ ଗ୍ରାମ । ତାହା ହେଉଛି ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଶ୍ବଶୁର ଘର ଗ୍ରାମ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ଲିଖିତ ଇତିହାସ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଗ୍ରାମର ପୂର୍ବ ଦିଗରେ ଏକ ବିରାଟ ପୁଷ୍କରିଣୀ ଥିଲା । ସେହି ପୁଷ୍କରିଣୀରେ ପ୍ରଭୃତ ପରିମାଣରେ ପକ୍ୱଫୁଲ ଫୁଟୁଥିବାରୁ ତାହା ନଳିନୀ ପୁଷ୍କରିଣୀ ନାମରେ ଦୂରଦୂରନ୍ତରେ ପରିଚିତ ଥିଲା । ସେହି ନଳିନୀ ପୁଷ୍କରିଣୀ ନାମରେ ଗ୍ରାମର ନାମ ନଳିନୀ ଗ୍ରାମ ଥିଲା । କାଳକ୍ରମେ ନଳିନୀ ଅପ୍ରଭାଣ ହୋଇ ନାଲଲେ ହୋଇଥିବା ସମ୍ଭବ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେ ପୁଷ୍କରିଣୀ ଅବସ୍ଥିତ । ମାତ୍ର ତାହା ପୋତି ହୋଇ ଆସିବାରୁ ସେଥିରେ ଆଉ ପକ୍ୱଫୁଲ ଫୁଟୁ ନାହିଁ । ସେହି ନଳିନୀ ପୁଷ୍କରିଣୀର ନା ବଦଳି ଯାଇଛି । ଲୋକେ ତାହାକୁ ନାଲଲି ପୋଖରୀ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ନନ୍ଦୀ ଗ୍ରାମ ପୁଣି କ'ଣ ? ହୁଏତ ନଳିନୀ ନାମରୁ ନନ୍ଦୀ ନାମ ଉଦ୍ଭୂତ ହୋଇଥିବ । ତେବେ ଯେଉଁମାନେ ‘ଅତୀତ’ ‘ନାଲଲେ’ ବା ନନ୍ଦୀ ଗ୍ରାମର କଥା ଜଳ ପୁସ୍ତକରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ସେମାନେ ସେଇ ଗୋଟିଏ ଜାଗାକୁ ହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ।

ଚରୋଧାନ ଚଉପଞ୍ଚ :—ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଚରୋଧାନ ଓଡ଼ିଶା ସ୍ତ୍ରୀରେ ହୋଇଥିବା ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସ୍ପଷ୍ଟ । ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ସ୍ତ୍ରୀ ମାର୍ଗଶିର ମାସ ଶୁକ୍ଳ ଷଷ୍ଠରେ ହୁଏ । ଆଧ୍ୟାପକ ଆର୍ତ୍ତ ବନ୍ଧୁ ମହାନ୍ତି ମାଘମାସ ଶୁକ୍ଳ ଷଷ୍ଠୀ (ଓଡ଼ିଶା ସ୍ତ୍ରୀ) ବୋଲି ଶିବ-ସ୍ବରୋଦୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଆଲୋଚକ ପୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି, ଯୂର୍ଯ୍ୟନାୟକ ଦାଶ ମାଘ ମାସକୁ ତାଙ୍କର ଚରୋଧାନ ମାସ ଶ୍ବରରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଡଃ ବର୍ଣ୍ଣାଧର ମହାନ୍ତି ‘ସ୍ତ୍ରୀ ମେଳା’ରୁ “ମାର୍ଗଶିର ମାସ ନଦାନ ଯିବ ଉଷ୍ଣସ୍ବୟଣ”

* “କ୍ଷତ୍ରିୟକୁଳେ ଜନମ ହୋଇଲେ ନନ୍ଦୀ ଗ୍ରାମରେ ନାନା ଲଳା କଲେ” ।

(ସ୍ତ୍ରୀମେଳା)

ମୁଁ ଯଶୋବନ୍ତ କ୍ଷତ୍ରିୟକୁଳେ, ଜନମ ହୋଇଅଛି ଭଲେ ।

ଅତୀତ ଗଡ଼ ପଶ୍ଚିମରେ, ପଶ୍ଚିମେଶ୍ବରଙ୍କ ପଛରେ ।

ଗ୍ରାମ ପଛରେ ମଠ, ପାଚଲୁ ବହୁତ ସଙ୍କଟ ।”

(ବଉଦଶି ଆଳ)

ପ୍ରମାଣ ଉଦ୍ଧାର କରି ମାର୍ଗଶିର ମାସରେ ଯଶୋବନ୍ତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ଯିତ ହୋଇଥିବା ଦର୍ଶାଇ-
ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଦବ୍ୟ ମାର୍ଗଶିର ମାସ ଶୁକ୍ଳ ପକ୍ଷୀ ତିଥିରେ
ଅତିଥି ନାହିଁଲେ ଗ୍ରାମସ୍ଥ ତାଙ୍କ ମଠରେ ପାଳିତ ହେଉଛି ।

ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର—ବହୁ ଆଦୃତ ‘ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର’ ପୁସ୍ତକଟିର
ଠାମକରଣ ସଂପର୍କରେ ଭିନ୍ନ ମତ ଥିବା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପୂର୍ବ ନାଗପୁର ଦାସ ଓ
ଅର୍ଜୁନସ୍ଥ ମହାନ୍ତି ଏ ପୁସ୍ତକର ନାମ ‘ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଗୀତା’ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିବା
ସ୍ଥଳେ, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ରଖିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ବଜାରରେ
ମିଳୁଥିବା ପ୍ରାୟ କୁମାର ପଣ୍ଡାଙ୍କଦ୍ୱାରା ସଂପାଦିତ ପୁସ୍ତକର ନାମ କେବଳ ‘ଗୋବିନ୍ଦ
ଚନ୍ଦ୍ର’ ରଖା ହୋଇଛି । ଏଇ ପରିସ୍ଥିତିରେ ବିଭିନ୍ନ ସମାଲୋଚକ ଆଲୋଚନା ବେଳେ
ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମୋଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଚଳିତ ଶତାବ୍ଦୀର ତତ୍ତ୍ୱାତ୍ମ ଦଶକ ବେଳକୁ ପ୍ରକାଶିତ
ଏକ ପୁସ୍ତକର ନାମ ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର” ରଖା ହୋଇଛି । ଏ ପୁସ୍ତକ ରଚନା
ବେଳେ ‘ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର’ ଓ ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର’ ଏଇ ଦୁଇଟି ନାମ ମୁଁ ବ୍ୟବହାର
କରିଛି । କିନ୍ତୁ ଏହା ଗୋଟିଏ ବହୁ ଭିନ୍ନେଶ୍ୟରେ ହିଁ ଅଭିପ୍ରେତ ।

ପଞ୍ଚସାଧକଙ୍କ ପଞ୍ଚସଖା—ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ଏକାଧିକ ମତ
ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ଏହି ପାଞ୍ଚଜଣ ସନ୍ଥ କବି ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଓ ସମସାମୟିକ କବିଙ୍କ ରଚନାକୁ
ଭିତ୍ତି କରି ସମାଲୋଚକମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକ ସମୟର ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ।
ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ମିଶ୍ର କହୁ ଦୁଇଟି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପଞ୍ଚସଖା ଧାରଣାକୁ ମିଥ୍ୟା ଓ କପୋଳ
କଲ୍ପିତ ବୋଲି ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । * ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା
ପରେ ଅଧ୍ୟାପକ କୃଷ୍ଣଚରଣ ସାହୁଙ୍କର “ପଞ୍ଚସଖା ପ୍ରବନ୍ଧନା ନୁହେଁ” ଶୀର୍ଷକ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ
ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ● ଉକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖକ ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ରଙ୍କ ମତକୁ ଖଣ୍ଡନ କରିବାପାଇଁ
କେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ତା ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ରଙ୍କ ମତକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ଓ
ପଞ୍ଚସାଧକଙ୍କ ପଞ୍ଚସଖାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ମର୍ମରେ “ସଖାସ୍ଥାନ ପଞ୍ଚସଖା” ପୁସ୍ତକ
ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏପରି ଅନେକ ବିବଦମାନ ମତ କେବଳ ଯଶୋବନ୍ତ ନୁହନ୍ତି, ସେହି
ସମୟର କବି, ସାଧକମାନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ତାହାର କାରଣ
ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବରେ ଜାଣି ରଚନାର ପରଂପରା ସେତେବେଳେ ନ ଥିଲା । ଯେଉଁ ତଥ୍ୟ

* ପଞ୍ଚସଖା ପରଂପରା ପର୍ଯ୍ୟାୟ—ଝଙ୍କାର ୧୧ । ୧୨ - ୧୯୭୦

ପଞ୍ଚସଖା ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧନା—ଦିଗନ୍ତ ୯, ୧୧, ୧୨ - ୧୯୭୭

● ପଞ୍ଚସଖା ପ୍ରବନ୍ଧନା ନୁହେଁ—ଦିଗନ୍ତ ୯ । ୩ - ୧୯୭୭, ୧୯୭୮

ଜୀବନକାରମାନେ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ମଧ୍ୟ ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟ ଭିତ୍ତିକ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଏ ପ୍ରକାର ପ୍ରମାଦ ଦେଖା ଦେଉଛୁ ।

ପଞ୍ଚସଖା ଓ ସମସାମୟିକ ଦେଶର ଅବସ୍ଥା :—ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ ପର୍ଯ୍ୟାଲେଚନା କଲେ ଜଣାଯାଏ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ବଳାସୀ ଓ ଅଯୋଗ୍ୟ ଗଙ୍ଗବଂଶର ନରପତିଙ୍କ ହାତରେ ଓଡ଼ିଶା ଯେପରି ଅବହେଳିତ ଓ ନିର୍ଯ୍ୟାତ ହୋଇଥିଲା ତହିଁରୁ ମୁକ୍ତିକରିବାରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ତାଙ୍କର ପୌତ୍ର ପ୍ରତାପ-ରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୂର୍ବୀକାଳୀୟ ରାଜାମାନେ ହିଁ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲେ । ପ୍ରତାପ-ରୁଦ୍ରଙ୍କ ସମୟରେ ଉତ୍କଳର ରାଜନୀତି ଅବସ୍ଥା ସହଜ ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଅବସ୍ଥାର ମଧ୍ୟ ଦ୍ରୁତ ପ୍ରଗତି ସାଧିତହୋଇଥିଲା । ପୁଣି ଭରତର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଧର୍ମ ସଂପ୍ରଦାୟମାନେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସି ସ୍ଥଳୀୟ ଧର୍ମ ଦର୍ଶନର ପ୍ରସାର ପକାଇଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ଆଗମନ କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଖ୍ୟାତି ତତ୍କାଳୀନ ବହୁବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ତେଣୁ ଓଡ଼ିଆ ଜଗତର ଏହାପ୍ରାୟ ପ୍ରଣୋଦିତ ହେବା ଖୁବ୍ ସ୍ପଷ୍ଟକରି ଥିଲା । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ପୁଣ୍ୟର ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିଲେ । ଏହି ପରିପେକ୍ଷୀରେ ପଞ୍ଚସଖା ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଗୁରୁ ନ୍ୟାୟରେ ସମ୍ମାନ କରୁ-ଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାକରୁଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ଅତିବଡ଼ୀ ଆଖ୍ୟାରେ ନାମିତ କରିଥିଲେ । ଏ ସତ୍ତ୍ୱେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଓ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତା ଚେତନା ଓ ସାଧ୍ୟ-ସାଧନାରେ କିଛିଟା ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ପୁଣ୍ୟ ରହଣି ସମୟରେ ସମସାମୟିକ ସମାଜକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ଚଳୁଥିଲେ । ପୁରୋହିତ ପରିବୃତ୍ତିତ ସାମନ୍ତବାଦୀ ସମାଜରେ ଅନେକ ଦୋଷ ତ୍ରୁଟି ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ନୀତି ରହିବାକୁ ହୁଏତ ଉଦ୍ଧତ ମଣୁଥିଲେ । ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣିତ ବିଧିବିଧାନଗୁଡ଼ିକ ମନକୁ ନ ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ତହିଁର ବିରୋଧ କରୁ ନ ଥିଲେ । ପୁଣି ଚୈତନ୍ୟ ଓ ତାଙ୍କ ଗୋଷ୍ଠୀର ଭକ୍ତଗଣଙ୍କ ପାଖରେ ଜାତିତା ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ହୋଇ ଠିଆହୋଇଥିଲା । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜ୍ଞାନଠାରୁ ଭକ୍ତିକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଗନ ଦେଉଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଜାତି ପାଖରେ ଭକ୍ତିର ଶକ୍ତି ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୋଇ ଉଠିଥିଲା । ତେଣୁ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଯବନ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ପ୍ରବେଶ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳୁ ନ ଥିଲା । ହୁଏତ ମନ୍ଦିରର ପଣ୍ଡିତ ଓ ପୂଜକମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାପାଇଁ ସେ ଏ ନୀତି ଅବଲମ୍ବନ କରୁଥିଲେ । ଏଣେ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମଦ୍ୱାରା ରାଜାଙ୍କୁ ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟ କରାଇ ରାଜପୁଷ୍ପ ପୋଷକତା ଲାଭ କରିବାର ପ୍ରସାଦ କରୁଥିଲେ ।

ଏପରି ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଞ୍ଚସଖା ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଗତି କରୁନଥିଲେ । କାରଣ ଗୌଡ଼ୀୟ ଓ ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କିଛିଟା ପାର୍ଥକ୍ୟ ଥିଲା । ପଞ୍ଚସଖା କେତେକ ଦିନରୁ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ନୀତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରୁନଥିଲେ । ଶୁଣାଯାଏ

ପାଞ୍ଚଜଣଯାକ କୋଣାର୍କ ବାଲୁରେ ବସି ଏ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ସଭବତଃ ଗୌଡ଼ୀୟଧର୍ମ ରାଜଧର୍ମ ହୋଇଥିବାରୁ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଏହାର ବିଶେଷ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ପଞ୍ଚସଖା ଉଲ୍ଲୀୟ ବା ଗୌଡ଼ୀୟ କୌଣସି ଚଢ଼କୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିବା ବିଷୟ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଜଣାଇବାକୁ ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ଅଥଚ କୃଷ୍ଣ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଉଭୟଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରୁଥିଲେ । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ସାଧନା ପୀଠରେ ଥିବା ମଠରେ ଅଦ୍ୟାବଧି ରାଧା-କୃଷ୍ଣ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ବିଗ୍ରହ ପୂଜାପାଆନ୍ତି ଏବଂ ଉଭୟଙ୍କର ପଟ୍ଟପଟାଣି ପାଲଟ ହୁଏ । ରାସପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ରାଜୀପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ଦୋଳପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ ରାସଯାତ୍ରା, ବୂଲଗପଟ ଏବଂ ଦୋଳଉତ୍ସବମାନ ଯେପରି ପାଲଟ ହୁଏ, ସେହିପରି ମଠରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ବିଗ୍ରହ ପୂଜନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ ମଣ୍ଡପକୁ ଆସନ୍ତି ଓ ପୂଜନ କରିବାପରେ ଅଦେଉରେ ଚନ୍ଦ୍ରନ୍ତ । ନେତୋସ୍ତବରେ ବିଗ୍ରହ ରଙ୍ଗ ହୋଇ ନବଯୌବନ ବେଶ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଠାକୁରଙ୍କର ରଥଯାତ୍ରା ପାଳନ କରାଯାଉନଥିଲା । ମାତ୍ର କେତେ ଉତ୍ସାହ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ପ୍ରାୟ ୩୦ ବର୍ଷ ହେବ ରଥ ଓ ବାହୁଡ଼ା ପଟ୍ଟ ପାଳନ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ଏମାନେ କେବଳ ଦୈନିକ ନ ଥିଲେ । ଯଜ୍ଞ, ସାଧକ, ସଂସ୍କାରକ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ରଚୟିତା ଥିଲେ । ଏମାନେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପରି ଧର୍ମ ରାଜ୍ୟରେ ଜାତିପ୍ରଥାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁ ନ ଥିଲେ । ଯିଏ ଭକ୍ତ ତା'ର ସ୍ଥାନ ଭଗବାନଙ୍କର ଖୁବ୍ ନିକଟରେ । ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭକ୍ତ ଜାତପାଇଁ ଦୂରେଇ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଆଦୌ ସେମାନେ ଅନୁମୋଦନ କରି ପାରୁ ନ ଥିଲେ ଏ ଦିଗରୁ ବିଚାର କଲେ ପଞ୍ଚସଖାହିଁ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ନବ ଜାଗରଣର କଥା ପ୍ରଥମେ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲେ । ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ତାହାର ଏକ ଲୁଲୁ ହୁଏ । ଜାତିପ୍ରଥା ବିରୋଧରେ ଏହା ଯେପରି ଏକ ଅଭିଯାନ, ନାସ୍ତ ସାଧୀନତା ସପକ୍ଷରେ ତାହା ସେହିପରି ଏକ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରେରଣ ଆହ୍ୱାନ । ‘ରାଣ୍ଡାଲ ହସ୍ତରୁ ପ୍ରସାଦ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଖାଇବ’ * ବାସ୍ତବିକ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜପାଇଁ ଉତ୍ତମ ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ ପଦକ୍ଷେପ । ପୁଣି ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଜଗତରେ ନାସ୍ତ ଚରିତ୍ର ପ୍ରତି ଯେଉଁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଇଛି ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ । କେବଳ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଇନାହିଁ, ନାସ୍ତ ପାଖରେ ପୁରୁଷକୁ ସ୍ଥାନ ଶକ୍ତି, ଅସମର୍ଥ ଓ ପରାଜିତ କରିଦିଆଯାଇଛି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୁରାଣର ପରିସମାପ୍ତି ଏହିପରି ହୋଇଛି, ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶତଧାରା କରିସାରିବାପରେ “କାଳୀୟ ଗଞ୍ଜନ

* ରାଣ୍ଡାଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯାଏ ଖୁଆଖୋଇ ହେବେ
ସମସ୍ତେ ଖାଇଣ ହସ୍ତ କଲେ ନ ଧୋଇବେ
ହାଡ଼ିର ହସ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣେ ଛଡ଼ାଇ ଖାଇବେ
ବ୍ରାହ୍ମଣେ ଖାଇ ହସ୍ତକୁ ମୁଣ୍ଡରେ ପୋଛିବେ ।

(ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ)

ଶୁଣି କହୁ ନ କହୁଲେ ।” ଅଥଚ ଯାଜ୍ଞରେ-ଫେରିଯିବା ପାଇଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଃସଂକୋଚରେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ଯେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁଇସର ଜୀବନ ଧାରଣପାଇଁ ଅନ୍ନ ଗଣ୍ଡାଏ ମଧ୍ୟ ଯୋଗାଡ଼ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ, ବନ୍ଦୀରାମ ବଡ଼ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ଗର୍ବ ଖଣ୍ଡିତ ହୋଇଛି । ପରିଶେଷରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସତ୍ୟ କରାଇ ନେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ କଥା ନ ରହିଲେ ସେ ମନ୍ଦିରକୁ ଆଉ ଫେରିବେ ନାହିଁ ।

* ଯେଉଁ ସମୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜାତିକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ତମାନ ଦେଉଥିଲେ । ସୁରୁଷମାନେ ସୁରୁଷକୁ ସମାଜରେ ଉଚ୍ଚ ଆସନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ କରାଉଥିଲେ ସେହି ସମୟରେ ଜଣେ ସୁରୁଷ ଲେଖକଙ୍କର ନାମ ପ୍ରତି ଏତାଦୃଶ ଉଦାର ମନୋଭାବ ନିଶ୍ଚୟ ଭାବରେ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ସୂଚନା ଦିଏ । ବଳରାମଜୟର ଯଶୋବନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଜାତିଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁ ନଥିଲେ । ସେଇଥି ପାଇଁ ହାଡ଼ିପାକୁ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଗୁରୁ ଭାବରେ ନିର୍ଦ୍ଦାୟନ କରିଛନ୍ତି । ଅଭ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ “ସ୍ଥାନ କର୍ମେ ସ୍ଥାନ ଜାତି ଟେକ କର୍ମେ ଟେକ” ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତି, ଉଚ୍ଚ ବା ନିମ୍ନ ଜାତିର ହେଉ, ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସୃଷ୍ଟି । □ କୁଳ ବା ବଣ ଅନୁସାରେ ନୁହେଁ, କର୍ମ ଅନୁସାରେ ଜାତି ଭେଦର କଥା ଚିନ୍ତାକରିବା ନିଶ୍ଚୟଭାବେ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ମନୋଭାବର ପରିଚ୍ଛାପକ ।

ଧର୍ମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ପଞ୍ଚସଖା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କୌଣସି ମାର୍ଗକୁ ଗ୍ରହଣକରି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଧର୍ମଚରଣକୁ ନିନ୍ଦା କରିନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ନିଜ ଅବଲମ୍ବିତ ଧର୍ମମାର୍ଗକୁ ଉଚ୍ଚ ଆସନ ଦେଇ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଆଚରଣ ପଥକୁ ନ୍ୟୁନ ସ୍ଥାନ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଶ୍ଚୟ ଭକ୍ତ ତା’ର ମତାନୁସାରେ ସେ କୌଣସି ମାର୍ଗ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାରେ କୌଣସି ବାଧାନାହିଁ ବୋଲି ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେହି ମାର୍ଗ ପ୍ରତି ନିସ୍ୱାରସିବା ଉପରେ ସେମାନେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ । ଏମାନେ ବୁଝି ଥିଲେ ନିସ୍ୱାରହୃତ ଧର୍ମଚରଣଟି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା । ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ପଞ୍ଚସଖା ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବୈଷ୍ଣବଥିଲେ, ପୁଣି ବୈଷ୍ଣବ ନ ଥିଲେ । କାୟା ସାଧକ, ପୁଣି କାୟା ସାଧକ ନୁହନ୍ତି, ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଶୁଷ୍ଟ ଅଦ୍ୱୈତବାଦୀ ନ ଥିଲେ । ସଂସାରର ସୃଷ୍ଟିକୁ ମାୟାବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ, ମାତ୍ର ମାୟାବାଦୀ ନ ଥିଲେ, ଥିଲେ ଜୀବନ ବାଦୀ । ସଗୁଣ ଓ ନିର୍ଗୁଣର ସମନ୍ୱୟକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ, ପିଣ୍ଡ ଭିତରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ଦେଖୁଥିଲେ, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ପିଣ୍ଡର ବିଶ୍ୱମୟରୂପ

* ଏତେକହି ଗୋବିନ୍ଦ ଧରିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀହସ୍ତ,

ଜଗତମାତା ଗୋଇଲେ ତୁମ୍ଭେକର ସତ୍ୟ । (ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ) ।

□ ହାଡ଼ି ବୋଲି କର ଯାହା ପୂଜିଲୁ ଅର୍ଚ୍ଚୁନ

ମୋହରି ବ୍ୟସକେ ସେହି ନୁହଇଟି ଭିନ୍ନ । (ଅଭ୍ୟୁତାନନ୍ଦ-ବୈବର୍ତ୍ତୀବା) ।

‘ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ପଞ୍ଚସଖା ଏକ ଅଭିନବ ସ୍ୱବାସନ ଅର୍ଥରେ ବ୍ରହ୍ମ ଅର୍ଥାତ
‘ପରମ ସତ୍ୟକୁ ଶୂନ୍ୟବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ପଞ୍ଚସଖା ପ୍ରକୃତରେ ବୌଦ୍ଧ ନ ଥିଲେ କି
‘ଶୂନ୍ୟବାଦୀ ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଭକ୍ତଥିଲେ, ଜ୍ଞାନୀ ବ ଥିଲେ । * ରତ୍ନ ଓ ଜ୍ଞାନ
‘ଭରସ୍ତକୁ ଗୁରୁକୁ ଦେଉଥିଲେ ।’ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଅକାଶରେ ଗରବଣ କରିବାକୁ ହେଲେ
‘ମନ ପକ୍ଷୀ ଦୁଇଟି ତେଣା ନିହାତ ଦରକାର କରେ । ସେ ଦୁଇଟି ତେଣା ହେଉଛୁ ଜ୍ଞାନ
‘ଓ ଭକ୍ତି । ଏଭାସିପାଇଁ ସେମାନେ ନିଜକୁ ଶୂନ୍ୟ ଭାବରେ କଲ୍ଲନା କରିଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣଠାରୁ
‘ଶୂନ୍ୟକୁ ଭକ୍ତ ଆସନ ଦେବାପାଇଁ କିଂବା ସମ ଆସନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ନରାଜବାପାଇଁ
‘ସେମାନେ ଶୂନ୍ୟର ପରିକଳ୍ପନା କରି ନ ଥିଲେ । ଏହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି—ଭରବାନଙ୍କ
‘ପାଶରେ ପତ୍ୟୋକ ଭକ୍ତ ହେଉଛୁ ଶୂନ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ସେବାକାଣ୍ଡ, ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ, ସଦ୍ରାସୀ
‘ମାତ୍ର । ପରପକ୍ଷତମ ଓ ଉଚ୍ଚତମ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଭକ୍ତକୁ ଶୂନ୍ୟର ଭକ୍ତ ବୋଲି ଘୋଷଣା
‘କରିଥିଲେ । “ଶୂନ୍ୟ ଭାବର ପ୍ରଣବ ରୂପେ ଶୂନ୍ୟର ବ୍ୟାଖ୍ୟାକର ସାଧନା ଅର୍ଥାତ୍
‘ଅନ୍ତଃ ସାକ୍ଷୀର ବାସନା ରଖିଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଏହି ଶୂନ୍ୟକୁ ହିଁ ଅଧିକାଂଶ
‘ହେବାର ବାସନା ରଖିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ସେମାନେ ସାଧନାକୁରାଣୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ
‘ଭବବୋଧନ ଦେଇଥିଲେ ।” ● ପୁଣି ଏମାନେ କେବଳ ସାଧକ ବା ପଞ୍ଜ ନ ଥିଲେ ।
‘ଏମାନେ ଏକକାଳୀନ ସମାଜ ସଂସ୍କାରକ ଓ କର ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ନିଜ ନିଜର ଅଲୌକିକ
‘ଶକ୍ତି ବିନିଯୋଗକରି ଦୁଃସ୍ଥ ଲୋକଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ବିଶେଷ ଭାବରେ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ
‘ଲୋକଙ୍କୁ ରୋଗମୁକ୍ତ କରିବାରେ ସହାୟକ ହେଉଥିଲେ । ଏହି ଏମାନେ ପରୋପକାରରେ
‘ସମାଜସେବା ଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ଖର୍ଯ୍ୟସ୍ଥାନ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ ଓ ଆଗ୍ରହ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା
‘ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଶିକ୍ଷା, ଭକ୍ତି ଓ ଉତ୍ସାହ ପାଠକମାନଙ୍କପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଚ
‘ରଚନା କରୁଥିଲେ । ସେ ଶୁଦ୍ଧ ମୁଖ୍ୟତଃ ତତ୍ତ୍ୱଗୁଣ୍ଡ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଥିଲେ । ଭଜନ ଜଣାଣ,
‘ମାଳିକା, ପଟଳ ଇତ୍ୟାଦି ବହୁଗ୍ରନ୍ଥ ଏହି ଭକ୍ତଗଣ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ସାଧାରଣ
‘ଜନତାପାଇଁ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ରଚିତ ସ୍ୱରାଜମାନ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି ।
‘ଏମାନଙ୍କ ରଚିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ରଚନାରେ କବିତ୍ୱର ପରିବର୍ତ୍ତ
‘ମିଳେ । ଜରକାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାବବତ, ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ନରମୋହନ ସୁମାୟା,
‘ଲକ୍ଷ୍ମୀସୁରାଣ, ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ‘ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର’ ଓ ବଣଭୋଜି ବୋଲିରେ
‘ଭକ୍ତଭାବ ସହଜ କବିତ୍ୱର ସ୍ତରଣ ହୋଇଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟକରଯାଏ ।

* ୧) ଶ୍ରୀ ଚଉରଞ୍ଚନ ଦାସ—ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶଧାରା-ଓଡ଼ିଶା
ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥା-୧୯୮୧-୯୨ ୧୩୧

୨) ଡା. ରାଧାନାଥ ମିଶ୍ର—ସହ ସାହିତ୍ୟର ଭୂଲକାସକ ଆଲୋଚନା ଏକାକୀ
ପଞ୍ଚବିଂଶ ଶତ : ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୯୨ ପୃ ୧୦

● ଚଉରଞ୍ଚନ ଦାସ—ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶଧାରା ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ
ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥା ଭୁବନେଶ୍ୱର-୧୯୮୧-୯୩

ପଞ୍ଚପଦାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶୁଣିକଣଙ୍କ ପରି ଯଶୋବନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ହାସ୍ୟକ ଓ କବି ଥିଲେ । ସେ ‘ପ୍ରେମତନ୍ତ୍ର ବ୍ରହ୍ମଗୀତା,’ ‘ଶିବ ସ୍ଵରୋଦୟ’ ‘ବଣଭୋଜି ବୋଲି’ ‘ମନ୍ତ୍ର ବୋଲି’ ‘ଆସ୍ତ୍ର ପରତେ ଗୀତା’ ‘ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର’ ‘ସଦ୍‌ବନ ରାସ’ ମାଳିକା ଓ ଭଜନମାନ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ରଚନା କେବଳ ଯୋଗ, ସାଧନା ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତତ୍ତ୍ଵ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଚିନ୍ତାଧାରା ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ଯେଉଁ କେତୋଟି ସୃଷ୍ଟିରେ କବିତ୍ଵର ପରିଚୟ ମିଳେ ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି, ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର, ବଣଭୋଜି ବୋଲି, ଏବଂ କେତେକ ଜଣାଣ ଓ ଭଜନ । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ କବିତ୍ଵର ଆକଳନ ବେଳେ ଏ କେତୋଟି ରଚନା ଅବଶ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧୀ ।

କବିତ୍ଵର ମୂଲ୍ୟାୟନ :— ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ‘ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର’କୁ ତାଙ୍କ ରଚନାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କୃତି କହିଲେ ଅଧିକ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା ଜାତୀୟ କବିତା ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କବିତ୍ଵର ପରୀକ୍ଷା ଏଥିରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ । ତେଣୁ ଏହା ଏକ ଜନପ୍ରିୟ ରଚନା । ନାଥଧର୍ମର ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଵର ଏଥିରେ ଅନୁରକ୍ତିତ । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଉପରେ ଅବଲମ୍ବିତ ରଚନାମାନ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ରଚିତ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ବଙ୍ଗ ଦେଶର ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ଦାବି କରନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଜାତ ହୋଇଥିବା ପଦକ୍ଷରୀ ରାଜବଂଶୀ ଆଧୁନିକ ସିଂହୁର ବୋଲି ସେମାନେ ପରିକଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହାର ଐତିହାସିକତାର କୌଣସି ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ବରଲାରେ ଗୋପୀଚନ୍ଦ୍ର ବା ଗୋପୀରାୟ ଶ୍ରବଣରେ ପରିଚିତ । ପୁଣି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମାତା, ମୁକୁତା ଦେବୀଙ୍କ ପରିବର୍ତ୍ତେ ବଙ୍ଗଳାରେ ମୈନାବତୀ ବା ମୈନାମଣି ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଓଡ଼ିଆରେ ରଚିତ ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ସହୃଦ ବିଷୟବସ୍ତୁ ତଥା ଚରଣଗତ ସାମ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଲେ ହେଁ ଏହା ଓଡ଼ିଆ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ରଚନା ନୁହେଁ । କାରଣ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ରଚିତ ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ହୋଇଥିବା ପୁରୀର ମଝିକଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସନ୍ନ୍ୟାସ ସଂପର୍କିତ ରଚନା ସର୍ବପ୍ରଥମେ ବରଲା ଭାଷାରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ କବି ସୁକୁର ମାମୁଦ, ଭବାନୀ ଦାସ ମଧ୍ୟ ବଙ୍ଗଳାରେ ଗୋପୀରାୟଙ୍କ ଗାନ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଓଡ଼ିଆରେ ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ରଚିତ ହେବାପରେ ତାହାର ପ୍ରଭାବରେ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ରଚନା କରା ହୋଇଥିବା ସନ୍ଦେହ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟ କେତେଜଣ କବି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର କଥାବସ୍ତୁକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ରଚନାମାନ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ଯୋଗେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ବିପ୍ର ‘ଟୀକା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର’ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଉତ୍କଳ ଦାସ ନାମରେ ଆଉ ଜଣେ କବି ଏହି କଥାବସ୍ତୁ ଅବଲମ୍ବନରେ ଟୀକା

‘ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର’ ରଚନା କରିଥିବା ମଧ୍ୟ ଜଣାଯାଏ । ଏଥିରୁ ମନେହୁଏ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବହୁପୂର୍ବରୁ ସମ୍ଭବତଃ ୧୦-୧୨ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ପୂର୍ବ ଭାରତର କୌଣସି ରାଜ୍ୟରେ ଜାତ ହୋଇଥିଲେ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସ ବ୍ରତ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ । ତାହା ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କ ମନରେ ଭର୍କାର ରେଖା ଅଙ୍କନ କରିଥିଲା । ତେଣୁ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ରଚିତ ହୋଇ ସାରିଲାପରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଗୋଟିଏ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ନେଇ ଏକାଧିକ ପୁସ୍ତକ ରଚିତ ହେଲା, ଏବଂ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ଯୋଗୀମାନେ କେନ୍ଦ୍ରା ବଜାର ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ସଂପର୍କୀୟ ଗୀତ ବୋଲୁଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ନେପାଳରୁ ମିଳିଥିବା ସମ୍ପର୍କୀ ଏକ ଗାଥା ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ରଚିତ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଏହା ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ବା ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ରଚନା । ରାଜପୁତ ରାଜସିଂହାସନ ତ୍ୟାଗକରି ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପଟଣା ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଏହି ରାଜପୁତଙ୍କର ନାମ ଅଚଳସେନ ଓ ମାତାଙ୍କର ନାମ ବଜ୍ରତାଳିଣୀ ଏବଂ ଏ ରାଜପୁତ ମଧ୍ୟ ମାତାଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । * ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା ଓ ସଂସ୍କୃତ ବ୍ୟାଘାତ ପଞ୍ଜାବ, ହିନ୍ଦୀ, ମରାଠୀ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ରଚନା ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ଗୁଜୁରାଟ, ବିହାର, ମହାରାଷ୍ଟ୍ର, ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ରାଜପୁତ ଯୋଗୀ ହେବା ଲୋକକଥା ପ୍ରଚଳିତ ଥିବା ଶୁଣାଯାଏ । ଏବେ ଉନବିଂଶ ଓ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମଧ୍ୟ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ସଂପର୍କୀୟ ରଚନା ଲେଖା ଯାଉଛି । ରଘୁନାଥ ପାଣିଗ୍ରାହୀ (୧୮୯୫) ରାଜା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଗଦ୍ୟ ଭାଷାରେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଲେଖକ ଅନନ୍ତ ବାମନ ବରଓେ, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ନାଟକ ମରାଠୀ ଭାଷାରେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଗାଥାର ଲୋକପ୍ରିୟତା ହ୍ରାସ ପାଇ ନାହିଁ ।

କାହାଣୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାରକଲେ ଜଣାଯାଏ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା ଜାଗ୍ରତ କରିବାହିଁ ଲେଖକଙ୍କ ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଏ ସଂସାର ହେଉଛି ମିଛ, ମାୟା ଓ ସ୍ୱାର୍ଥ ଜଡ଼ିତ । ଶତ୍ରୁରପୁ ମାନବକୁ ଘେରି ରହିଛି । ଶାଶ୍ୱତ ପୁଣ୍ୟ ପାଇବାକୁ ହେଲେ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଦମନ କରିବାକୁ ହେବ । ଏ ଶତ୍ରୁରପୁ ବ୍ୟାଘାତ ‘କାଳ’ ପୁଣି ପ୍ରାଣୀକୁ ବେଶୀ କଷ୍ଟଦେଏ । ଆଦିମୁକ ଆଦି ହାବୁଡ଼ି ଯାଏ । ପାତଳ ଫଳକୁ ରଖି କଷ୍ଟା ଓ କଷ୍ଟି ଫଳକୁ ନେଇ ଚାଲିଯାଏ । କାଳଯମ ଦେଉଥିବା ଏହି କଷ୍ଟରୁ ଉଦ୍ଧାର ହେବାକୁ ହେଲେ ଯୋଗମାର୍ଗହିଁ ଅବଲମ୍ବନୀୟ । ସେଥିପାଇଁ ବଂଶ ଦେଶର ରଘୁଚନ୍ଦ୍ର ରାଜାଙ୍କ ରାଣୀ ମୁକୁତାଦେବୀ, ପୁତ୍ର ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସନ୍ନ୍ୟାସ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଛନ୍ତି । କାରଣ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଳାସୀ ଥିଲେ । ସେଥିରେ ପୁଣି ବିଧାତା ଧନ ଦୌଲତ ସହିତ ଦେଇଥିଲା ଅନ୍ୟାୟ ଯୌତୁକ । ନିଜର ଧନ ସପତ୍ନି ପ୍ରତିପତ୍ନି ଓ ରୂପର କାନ୍ଥରେ ସେ ନିଜେ

ବିମୋହତ ହେଉଥିଲେ । ଏସବୁ ମାତା ମୁକୁତା ଦେଇଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିର ଅନ୍ତରାଳରେ ରହି ନ-
ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ପୁଅକୁ ତାଙ୍କ ଯୋଗୀ ହେବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ଅତି
ଅଲିଅଳ ରାଜପୁତ୍ର ଯୋଗୀ ହେଲେ । କାନ୍ଧରେ ଝୋଲିକହୁଆ, ଲଉଆଳ ପକାଇ ଓ
ସବାଜରେ ବିଭୂତି ମଣ୍ଡିତହୋଇ ପାଞ୍ଚ ଦୁଆରକୁ ଗଲେ ଭିକ୍ଷା ମାଗିବାକୁ । ଯଶୋବନ୍ତ
ଏପରି ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ବସ୍ତୁ ନିବାରଣ କରିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କ'ଣ ? ସେତେବେଳକାର
ଧାର୍ମିକ ଅବସ୍ଥାରୁ ମନେହୁଏ, ସେହି ସମୟ ପାଇଁ ଯୋଗ, ସାଧନା ଓ ତ୍ୟାଗର କିଛି
ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଥିଲା । ପଞ୍ଚସଖା ତଥା ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ସମୟରେ ସହଜଯାଗ ବୌଦ୍ଧ
ପରମପରା କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ବ୍ୟଭିଚାରପ୍ରସ୍ତ ସହଜ ସାଧନା ତଥାପି
ଲୋକ ଜୀବନରେ ଦେଖା ଦେଉଥିଲା । ଗୋରଖ ନାଥ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନାଥ ଗୁରୁମାନେ
ଯୋଗସାଧନା ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତପ ଶିକ୍ଷାଦେବାର ପ୍ରସାସ କରୁଥିଲେ ।
ଲୋଇ, ବାଉଳି ପ୍ରଭୃତି ସହଜଯାଗ ମଧ୍ୟ ନାଥମାନଙ୍କ ଧର୍ମୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରାଧାର ଦ୍ଵାରା
ପ୍ରଶୋଦିତ ହୋଇ ଯୋଗମାର୍ଗ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ । ଏ ଦିଗରେ ସାରଳା ଦାସ ଯେଉଁ
ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରସାସ କରିଥିଲେ ପଞ୍ଚସଖା ତାହାକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରିବାରେ ଯତ୍ନ କଲେ ।
ମନେହୁଏ, ଯଶୋବନ୍ତ ଏହି କାରଣରୁ ଯୋଗମାର୍ଗୀ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣକୁ
ବିଷୟ ବସ୍ତୁ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣକରିଛନ୍ତି । ସୁନଶ୍ଚ ବର୍ଣ୍ଣନା ମାଧ୍ୟମରେ କି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର
ଯେପରି କୁହୁଁ ସାଧନାର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଉତ୍କଳାୟଙ୍କଠାରେ
ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା ଜାଗ୍ରତ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରେ । କାରଣ
ଯୋଗ ସାଧନାଦ୍ଵାରା ଶାଶ୍ଵତ ଓ ମାନସିକ ବିକାଶ ହୁଏ । ଆସାଧ୍ୟ
ସାଧ୍ୟତ ହୁଏ । ମାତ୍ର ରାଜା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଯୋଗୀ କରିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ
କ'ଣ ? ଏହାଦ୍ଵାରା ସେ ହୁଏତ ସନ୍ତପର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦର୍ଶନ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର
ଏହାର ଅନ୍ତରାଳରେ ମଧ୍ୟ କିଛିର ଅନ୍ୟ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିବା ମନେହୁଏ ।
କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍କଳ ଯେପରି
ପ୍ରଗତି ପଥରେ ଅଗ୍ରଗତି କରୁଥିଲା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ଜୀବନର ଶେଷ ସମୟରେ
ପର୍ଯ୍ୟୁଷିତ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଆଗମନ ପରେ ଓଡ଼ିଶାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ
ବାତାବରଣ ଏପରି ବଦଳି ଯାଇଥିଲା ଯେ ତାଙ୍କ ପ୍ରଭୁରତ ଧର୍ମ ରାଜ ଧର୍ମରେ ପରିଣତ
ହୋଇଥିଲା । ରାଜା କେବଳ ସେ ଧର୍ମରେ ଘାସିତ ହୋଇଥିଲେ ତାହା ନୁହେଁ, କିମ୍ବେ
ସେ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ହେଲେ । ଫଳରେ ବିଜୟ ନଗର ରାଜ୍ୟର ସମ୍ରାଟ
କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟ ଓଡ଼ିଶାର କିଛି ଅଂଶ ଅଧିକାର କରିନେଲେ । ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କ ସୁଫ
ବୀରଭଦ୍ର ଏଥିରେ ଅସମାନିତ ହୋଇ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କଲେ । ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବ ଶେଷରେ
ସନ୍ନି ସ୍ଥାପନ କଲେ ଓ କୃଷ୍ଣଦେବ ରାୟଙ୍କୁ ବହୁ ଧନରହି ସହୃଦ ନିଜ କନ୍ୟାକୁ ବିବାହ
କରାଇଲେ । ଏତିକି ନୁହେଁ, ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟ ହତଶ୍ରୀ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ରାଜ୍ୟର ଏହି
ଅବସ୍ଥାରେ ସମାଜ ସଚେତନ-କବି ଯଶୋବନ୍ତ ହୁଏତ ମର୍ମାହତ ହୋଇଥିଲେ । ମାତ୍ର

ରାଜାଙ୍କ ଚରୁକରେ ନିଜର ମର୍ମବାଣୀ ପ୍ରକାଶ କରିବା ହୁଏତ ଉଚିତ ମନେ କରୁ ନ-
ଥାଲେ । ଗୋବନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇଯିବା ଓ ଯୋଗ ସାଧନକରି ସ୍ବର୍ଗ୍ୟକୁ
ଫେରିବାବେଳେ ରାଜ୍ୟର ଯେଉଁ ସ୍ଥାନପ୍ରଭ ଓ ହତଶ୍ରୀ ଅବସ୍ଥା ଅବଲୋକନ କରିଛନ୍ତି
ତାହା ପ୍ରକୃତରେ କବିଙ୍କ ନିଜ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତିବିମ୍ବବୋଲି ମନେହୁଏ । ସ୍ବାଭାବିକ ବର୍ଣ୍ଣନା ସହଜ
ମରମ୍ଭ ଭଂଗୀରେ ଯେପରି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି ସେଥିରୁ କବିଙ୍କର ସମାଜ ସଚେତନତା
ସହଜ କରି ଦୃଷ୍ଟିର ପରିଚୟ ମିଳେ । *

ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଦ୍ଵାହରେ ଦେଶକୁ ନାରଖାର କରିବାର ଯଥାର୍ଥତା କବି
ଉପଲବ୍ଧ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଯଶୋବନ୍ତ ସନ୍ଥ ଓ ସାଧକ ଥିଲେ । ତଥାପି ସେ ସଂସାରୀ
ଥିଲେ । ବରଂ ସେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟଠାରୁ ଗ୍ରାହସ୍ଥ୍ୟ ଧର୍ମକୁ ଅଧିକ ସମ୍ମାନ ଦେଉଥିଲେ । ସାଧନ
ମାର୍ଗରେ ପରିବାର ପାଦର ବେଢି ହୋଇ ନ ପାରେ । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ତାହା
ହୋଇଛି । ପରିବାରକୁ ଅବହେଳା କରୁ ନ ଥିଲେ କିଂବା ଅବହେଳା କରିବାକୁ ପୁଣ୍ୟ
କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କରୁ ନ ଥିଲେ । ପରିବାରର ସାଧାରଣ ଇଚ୍ଛାକୁ ମଧ୍ୟ ପୂରଣ କରିବା
ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ପତ୍ନୀଙ୍କର ଆମିଷ ଖାଇବାପରି ସାଧାରଣ ଇଚ୍ଛାକୁ ମଧ୍ୟ
ସେ ଏଡ଼ାଇ ଦେଇ ପାରି ନଥିଲେ । ଯଶୋବନ୍ତ ପରିବାରକୁ ଗ୍ରହଣ ନଥିଲେ, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ
ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ ନଥିଲେ । ଗ୍ରାହସ୍ଥ୍ୟ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଦୁହେଁ ଜୀବନର ସାଥୀ ହୋଇଥିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ-
ପରମ୍ପରାଙ୍କ ପରି । କିନ୍ତୁ କେହି କାହାର ସପତଣୀ ନଥିଲେ । ଅନ୍ତଃ କରଣରେ କର୍ମ-
ଯୋଗକୁହିଁ ସେ ଅଧିକ ସମ୍ମାନ ଦେଉଥିଲେ । ତେଣୁ ଗୋବନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ରାଜ୍ୟ
ତ୍ୟାଗକରି ସନ୍ନ୍ୟାସ ବ୍ରତ ଅବଲମ୍ବନକୁ ସେ ପସନ୍ଦ କରି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ରାତିଆଣୀ
ମୁଖରେ ଯେଉଁ କଥାଗୁଡ଼ିକ କୁହାଇଛନ୍ତି ତାହା ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ମର୍ମବାଣୀ । କିଂଚିତ୍ ଅତି
ସତର୍କତାର ସହଜ ଏପରି କାବ୍ୟିକ ରୂପ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ବାହ୍ୟତଃ ଏହାକୁ ଦୁଇଜଣ
ସାଧକ ଓ ସାଧକାଙ୍କର କଥାବୋଳିଆନ ବୋଲି କେବଳ ଚୁର୍ଚ୍ଚିବାକୁ ହେବ । ସାଧନା
ନିମନ୍ତେ ଜଣେ ଯୋଗୀର ମନରେ ଅହଂକାର କଦାପି ସ୍ଥାନ ପାଇଁବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।
ରାତିଆଣୀ ସହଜ କଥାବାଣୀ ହେବା ମାଧ୍ୟମରେ ଗୋବନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମନରେ ସ୍ଥାନ
ପାଇଥିବା ସାମାନ୍ୟ ଅହଂକାର ଦୂରହୋଇଛି ସତ, ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଗୋବନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ
ଠାରୁ ରାତିଆଣୀକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ସନ୍ନ୍ୟାସଠାରୁ କର୍ମଯୋଗକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆସନ ଦେବାହିଁ
ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଗୋବନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ପରିଶେଷରେ ଦୈବଶ୍ରୀର ଉଚ୍ଚର
ସାରବେଣ୍ଡା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ନୀରବ ରହିଛନ୍ତି ।

* ଦେଖିଲେ କଟକ ହୋଇଅଛି ନାରଖାର, ଘରମାନ ଶୁଣିବାରୁ ବନସ୍ତ ଆକାର
ମୁଗ ସେ ସମ୍ବର ଗଣା ବହୁତ ଅଛନ୍ତି, କୂପ, ବାମ୍ବି, ପୁଷ୍କରିଣୀ ସବୁ ଅସରନ୍ତି ।
ଦେଖିଲ କଟକ ତା'ର ନାରଖାର ଦିଶି, ପାଚେଣ୍ଡା ଅଟ୍ଟାଳି ମେଡ଼ ଶୁଣି ଯାଇଅଛି
(ଗୋବନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର)

ଗୁରୁ ହାତପା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଯୋଗ ମାର୍ଗରେ ପରିଚାଳିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ କିଛିଦିନ ପାଇଁ କୈବର୍ତ୍ତୀ ଘରେ ଛାଡ଼ି ଗୁରୁ ଅନ୍ୟତ୍ର ଚାଲିଯାଇଥିଲା । ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଖିଲେ କୈବର୍ତ୍ତୀ ଶାନ୍ତି ପାଞ୍ଚଦଣ୍ଡରୁ ଉଜାଗର ହୋଇ ଖାଇ ଖାଜେ । ଏବଂ ଧାନ ଛଡ଼ାଇ ଖାଇବିକା କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ପୁଣି ତିନି ସହସ୍ର ଛେଳି ଓ ଅସଂଖ୍ୟ ଦୁହାଳିଆ ଗାଈ ମଧ୍ୟ ରଖିଛି । ଅମାରରେ ଭରଣ ଭରଣ ଧାନ ଭରା ପୁର ହୋଇ ରହିଛି । ବାହାର ବାଗରେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଭରଣ ଧାନ ପଡ଼ି ରହିଥାଏ । କୈବର୍ତ୍ତୀ ତିନିଶହ ଅଣାବର୍ଷର ବୃଦ୍ଧା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତରୁଣୀ ନାଶ୍ୱଠାରୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତି ସଂପନ୍ନା । କର୍ମରେ ବ୍ୟସ୍ତଥାଇ ଷ୍ଟେଜନ, ଶୟନ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସେ ସମୟ ପାଏନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ତା'ର ଦୁଃଖ ନ ଥାଏ । ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ବୁଢ଼ୀ କାର୍ଯ୍ୟ କଲାପ ଦେଖି ଅରେ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ଏତେ ଧନ ସଂପତ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱେ ପୁଣି ଏତେ ଲୋଭ କ'ଣ ପାଇଁ ? ବୁଢ଼ୀ ପୁଣି ସନ୍ତାନହୀନା । ଭୁଲନାସ୍ତକ ଭାବରେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର କହିଛନ୍ତି — ବର ଦେଶର ରାଜା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଏତେ ଧନ ବୌଲ୍ଲତ ଓ ରାଜସିଂହାସନର ଲୋଭ ଛାଡ଼ି ଯୋଗୀ ହୋଇପାରନ୍ତା କିପରି ? କୈବର୍ତ୍ତୀ ଯୁକ୍ତି କରିଛନ୍ତି, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଠାରୁ ସେ ଅଧିକ ତପୀ । କାରଣ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ସଂସାରକରି ଅନେଶ୍ୱରୀ ରାଣୀ ରାଜ୍ୟବାସୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନାଥକରି ଯୋଗୀ ହୋଇଗଲେ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମନରେ କଷ୍ଟଦେଇ ତପ ଆଚରଣ କରିବା କେଉଁ ପୁଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଥାଏ ! ସମସ୍ତଙ୍କ ନିଶ୍ୱାସ ତା' ଉପରେ ପଡ଼ିବ । ଧନ ଅର୍ଜନକରି ଦାନକରିବା ଅଧିକ ପୁଣ୍ୟମୟ କାର୍ଯ୍ୟ । ରାଜା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଦେଶ ବୁଲି ବୁଲି ଭିକ୍ଷା ମାଗେ । ମାତ୍ର ମତେ ଯିଏ ମାଗେ ମୁଁ ଖୁସି ମନରେ ଦାନ କରେ । ମାଗିବା ଓ ଦେବା ମଧ୍ୟରେ ଦାନ କରିବା ନିଶ୍ଚୟ ମହତ୍ତ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟ । * ଯଶୋବନ୍ତ ନାଥ ଧର୍ମର ଭିକ୍ଷା ବୁଝିଠାରୁ କର୍ମଯୋଗକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି ।

* ମୋତେହୁଁ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ହୋଇବ କି ତପୀ,
 ବୁଲି ବୁଲି ଦେହ ଶୀତ ହୋଇଲା ଅଦ୍ୟାପି ।
 ପରେ ପ୍ରତି ଆଗ ଭିକ୍ଷା ଦେବ କେ ନ ଦେବ
 କୁହୁମ୍ ନିଶ୍ୱାସ ତାର ଉପରେ ପଡ଼ିବ ।
 ମୁହଁ ବହୁ କଷ୍ଟପାଇ ଅରଜିଛି ଧନ,
 ଯିଏ ମାଗେ ତାହାକୁ ହିଁ ଦୟା ଅନୁଦାନ ।
 ଦେବା ଯେ ମାଗିବା ଦୁଇ କଥା ସମ କର,
 ଦେବାଲୋକ ଦେହ ଅନ୍ତେ ବସେ ସ୍ୱର୍ଗପୁର ।
 ପୃଥ୍ୱୀ ବୁଲି ରାଜା ନ ପାଇବ ଫଳ ଯେତେ,
 ଶୁଦ୍ଧ କର୍ମରେ କାରଣ ଲଭିବ ମୁଁ ତେତେ ।

ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ମାନବୀୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ :—ଯଶୋବନ୍ତ କେବଳ

କର୍ମଯୋଗ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । କେତେକ ଚଳିତଠାରେ ତାଙ୍କର ମାନବୀୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଚନା କେବଳ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତା ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୋଇଥାଇ ପାରେ । ମାତ୍ର ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର କାବ୍ୟଟି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଚନାଠାରୁ ପ୍ରଥମ । କବି ଏଥିରେ ଶୁଣି ରୋଦମା, ଗୋଦମା ଓ ମୁକୁତା ଦେଇ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କରେ ହୃଦୟର ଆବେଗ ଓ ବିଳାପର ଚନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି ତହିଁରୁ ତାଙ୍କର ମୋକ୍ଷ ଅପେକ୍ଷା ଜୀବନ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାକୁ ମନୋଭାବ ପ୍ରକଟିତ ହୁଏ । ପୁଣି ବର୍ଣ୍ଣନାର ସ୍ୱାଭାବିକତା ପାଠକ ପ୍ରାଣରେ ଆବେଦନ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଯୋଗୀ ହୋଇ ଯିବାପାଇଁ ସ୍ଥିର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଗ୍ରହଣ କଲେ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଣସମା ପତ୍ନୀ ରୋଦମା, ଗୋଦମାଙ୍କଠାରୁ ଅନୁମତିତ ନେଲେ ନାହିଁ, ବରଂ ତାଙ୍କ ଅଜ୍ଞାତରେ ଯୋଗୀ ହୋଇ ଗୁହ୍ୟତାଗାମୀ ହେବାର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଗ୍ରହଣ କରି ନଗର ବାହାରେ ଉତ୍ସବଲେଖିତ ହୋଇ ଯୋଗୀ ବେଶରେ ଉପବେଶନ କରିଛନ୍ତି । ଆକର୍ଷିକ ସ୍ତରରେ ଏ ମର୍ମନ୍ତୁଦ ଖବର ରୋଦମା, ଗୋଦମା ପାଇଛନ୍ତି ଜନେନ ମୁହୂର୍ତ୍ତଠାରୁ । ସାଧାରଣ ନାଗର ଯାହା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ତାହାହିଁ ହୋଇଛି । * ସେମାନେ କାଟିଲ ବୃକ୍ଷ ପ୍ରାୟ ମୁହାଁଗତ ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ପୁଣି ଦାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ଯତ୍ନରେ ଚେତନା ଫେରିପାଇ ଧାଇଁ ଯାଇଛନ୍ତି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପାଖକୁ, ଯେଉଁଠି ରାଜା ଯୋଗୀ ବେଶରେ ଉପବିଷ୍ଟ ଥିଲେ । ଶୁଣି ଦୁହେଁ ଓ ତାଙ୍କ ସହୃଦ ଅନେକତ ପରିବାସୀ ରାଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇଁ ରୋଦନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ବହୁସ୍ତରରେ ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି, ଗୁହ୍ୟତାଗ୍ର ନ କରିବା ପାଇଁ । ମାତ୍ର ରାଜା, ଶୁଣି ମୁଖ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟ କରି ନାହାନ୍ତି । ତଳକୁ ଚାହିଁ କହିଛନ୍ତି—ନବରକୁ ଫେରିଯାଅ ଓ ଶୁଣି ମୁକୁତା ଦେଇକୁ ଯେବା କରି ଦିନ କଟାଅ । ଏଥିରେ ଶୁଣି ଦୁହେଁ ଆହୁରି ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସିଧା ଯଲଗ ରାଜାଙ୍କୁ ଓ ତାଙ୍କ ଗୁରୁ ହାଡ଼ିପାଙ୍କୁ ଗାଳି ବର୍ଷଣ କରିଛନ୍ତି । କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ବୟସରେ ରାଜା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଗୋଳବର୍ଷର ଶୁଣିକୁ ଛୁଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ଯେ ଘୋର ଅନ୍ୟାୟ ତାହା ସେମାନେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ରାଜାଙ୍କ ପାଖରେ ଯିବା ପାଇଁ ଅଳି କରିଛନ୍ତି । ମହାଯୋଗୀ ଶିବଙ୍କ ପାଖରେ ପାଶଙ୍ଗ ରହି ତାଙ୍କ ଯୋଗରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି ନ କରି ବରଂ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର କେଉଁଥିରେ ହେଲେ ଭୁଲି ନାହାନ୍ତି । ଶୁଣି ଦୁହେଁ ତେଣୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ଆଶାଦେଇ ଯିଏ ନିରାଶ କରେ ସେ ତପୀ ନୁହେଁ, ମହାପାପୀ । ବ୍ୟାତା ତାଙ୍କୁ

* “ମୂଳରୁ ଛେଦିଲେ ଯେହ୍ନେ ତରୁ ତଳେ ପଡ଼େ,

କେଶବାସ ଅସମ୍ଭାଳ ହୃଦୟ ଆକୁଳେ ।”

(ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର)

କ୍ଷମା ଦେବ ନାହିଁ । ନିଶ୍ଚୟ ଦଣ୍ଡିତ ବୋଲି ଅଭିଶାପ ଦେଇଛନ୍ତି । * ରାଜା ନିଜ ପିତାମହରେ ଅଟଳ । ବରଂ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଛନ୍ତି, ତମେ ମର ବା ବଞ୍ଚି ସେଥିରେ ମୋର କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ଚାହିଁଲେ ଯେତେ ଲକ୍ଷା ଯେତେ ନେଇପାର, କିମ୍ବା ଭଲ ଘର କରି ତହିଁରେ ରହିପାର । ହାଡ଼ିଘରେ ପଶିଲେ ମଧ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରା ନାହିଁ । ଯଦି ମଦନ ପୀଡ଼ା ଅସହ୍ୟ ହେଉଛି ତେବେ ଶ୍ରେୟରତ କରି କିମ୍ବା ମନ୍ଦିରରେ ସମ୍ପ୍ରଦା ହୋଇପାର । * ପାଆରଣ ମଣିଷର ଉଚ୍ଚପ୍ରୟତ୍ନ ପରି ଏମାନଙ୍କର ଯେପରି ବାକ୍ୟ ବିନମୟ ହୋଇଛି ତହିଁରୁ କବିଙ୍କର ବାସ୍ତବବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ । ପୁଣି ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରଥା ପ୍ରତି ପାଠକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷିତ ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଦେବଦାସୀ ନୃତ୍ୟକୁ ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବରେ ପ୍ରଚଳିତ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରତାପରୁ ଦ୍ର ଦେବ ପ୍ରସନ୍ନ କରିଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓ ଶ୍ରେୟ ସମାନନୀ ରାଜାଙ୍କୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ ତଥା ପ୍ରବେଦିତ କରିଥିଲେ । ଏହା କିନ୍ତୁ ଏକ ନିନ୍ଦିତ ପ୍ରଥା ଭାବରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିବା ଅନୁମିତ ହୁଏ । କାରଣ ଏହାକୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ସହଜିଆ ଗୁପ୍ତ ସାଧନାର ଅନ୍ୟତମ ରୂପ କହିଲେ ଅଧିକ ହେବ ନାହିଁ । ରାଜାଙ୍କଠାରୁ ଏପରି ଅଶ୍ରୀଳ ଉକ୍ତି ଶୁଣି ଯେ କେହି ଶୁଦ୍ଧ ହେବା ସ୍ବରାଶିକ । ରାଣୀ ଦ୍ରାଘ ରୁରୁ ହାଡ଼ିପାଙ୍କୁ ତେଣୁ ଚାହିଁନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ● ଯେଉଁ ଗୁରୁର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନରେ ରାଜପୁତ୍ର ଯୋଗୀ ହେଲେ ତାହାରି

* ସ୍ବେମନ୍ତ ସମୟେ ରାଜା ଦେଶାନ୍ତର ଗଲେ,
ଦଇବ ପୁରୁଷ ତତେ ନ ସହବ ଭଲେ ।

x x x

ଆଶା ଆଉଁ ନିରାଶ କରିନ୍ତି ଯେଉଁଜନ
ମହାପାତ୍ରୀ ଯଜ୍ଞେତରେ ନରକ ଗମନ । (ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର)

* ମଦନ ବାଣକୁ ଯେବେ ନ ପାରିବ ସହ
ଶ୍ରେୟରତ କରାଇବ ପପତଣୀ ଦୁଇ
ଅତିହିଁ ଅଗ୍ୟାନ ଯେବେ ହୋଇବାକ ମନ,
ଦେଉଲେ ସମ୍ପ୍ରଦା ତୁମ୍ଭେ ହୁଅଗୋ ବହନ । (ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର)

● ରୋଦମା ବୋଲିଲେ କୋପେ ପ୍ରବୃତ୍ତିତ ହୋଇ,
ଆରେରେ ହାଡ଼ିପା ସ୍ବେତେ କର୍ମ କଲୁ ତୁହି ।
ତୋହର ମୁଣ୍ଡରେ ବଳ ପଡ଼ୁରେ ପାମର,
ସମ ତତେ ଠାବ ଦେଉ ଗୌରବ ନର୍ଦ୍ଦର ।

ଉପରେ ସମସ୍ତ ଅଭିଶାପ ବର୍ଷଣ କଲେ ଏବଂ ରାଗର ଚରମ ଅବସ୍ଥାରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ନିଜର ପିନ୍ଧିଥିବା ଶଙ୍ଖା ନିଜେ ହାତରୁ ଖୋଲିଦେଲେ । ରାଣୀଦ୍ୱୟ ସାଧାରଣ ଲତର ନାଶ୍ତୁଲ୍ୟ ଆଚରଣ କରିଛନ୍ତି । ଶୋଦମା, ଗୋଦମା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶହେ ନାଶ୍ତୁଲର ଅଭିଶାପ ଗୁରୁ ହାତପାଞ୍ଜ ଉପରେ ପଡ଼ିବ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର କାଳେ କାଳେ ଏ ପୃଥିବୀରୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିବ ନାହିଁ । ମୃତ୍ୟୁରେ ସେ ମୁକ୍ତି ପରିବର୍ତ୍ତେ ରୋରବ ନିର୍ଜକୁଣ୍ଡି ପିବେ । ଏପରି କହୁ ରାଣୀ ଦୁହେଁ ବିକଳ ହିନ୍ଦନ କରି ପାଷାଣ ଉପରେ ପଡ଼ିଲେ । ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେମାନଙ୍କର ହୋଧ ଜାତ ହୋଇଛି ଶାଶୁ ମୁକୁତା ଦେଇଙ୍କ ଉପରେ । ସେଇ ହୁଁ ପ୍ରଥମେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଯୋଗୀ ହେବାକୁ କହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସମାନଙ୍କର ରାଗ ମାତା ମୁକୁତା ଦେଇଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ଦୁଆକୁ ଯୋଗୀ କରି ରାଣୀ ନିଜେ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିବେ । କିନ୍ତୁ କାହାପାଇଁ ଏ ରାଜ୍ୟ ? କ'ଣ ହେବ ଏ ଯତ୍ନ ରାଣୀଙ୍କର ? ପୁଣି ନିଜେ ଜଣେ ନାଶ୍ତୁ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନାଶ୍ତୁର ଅଭିଶାପ ଗୁରୁ ପାରିଲେ ନାହିଁ କିପରି ? ● ହୋଧର ସମସ୍ତ ବିଷ ଉଦ୍‌ଗାରଣ କରିସାରିବା ପରେ ରାଣୀ ଦୁହେଁ ନିରୁପାୟ ହୋଇ ଶେଷ ଅସ୍ତ୍ର

ନିର୍ଜ ଆଶ୍ରେକରି ତୋ ସବଦା ଯାଉ ଦିନ
ନୁହଁ ତୁ ମୁକତ ପୃଥିବୀ ଥିବ ଯେତେଦିନ ।

x x x x

ରାଜାର କୁମାରୀ ଆମ୍ଭେ ଶତ ସପତଣୀ,
ସବୁରି ନିଶ୍ଚାସ ପଡ଼ୁ ତୋହର ମୁର୍ଖିନୀ ।
କୁଳଦୀପ ଲିଖାଇ ଅନ୍ଧାର କଲୁ ଦର
ରଜା ଆଉ ରାଣୀ ରାଣ୍ଡ କଲୁ ତୁ ନିକର ।
ସେତେ ବୋଲି ପାଷାଣ ଉପରେ ଯାଇଁ ପଡ଼ି
ହସ୍ତରୁ କାଢ଼ିଲେ ଶଙ୍ଖା ସ୍ପର୍ଶ ଶତ୍ତୁ ରୁଡ଼ି ।
ଧାଡ଼ିକାରେ ପରିବାସ ଧଇଲେକ ତୋଳି,
କେଶବୀସ ଅସମ୍ଭାଳ ଦୁହରେ ବିକଳ । (ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର)

● ଭଲ ସେ ଶାଶୁ ଅଟନ୍ତି ପୁର ପୁରଜନ ।
ଯୋଗୀ କରି ଦେଉଛନ୍ତି ସେକଇ ନନ୍ଦନ ।
କାହାଣୀରେ ରାଜ୍ୟ ସେ କରିବ ମହାଦେଇ,
ଆମ୍ଭେ ଶୋକ କଲେ ତାକୁ ଚିନ୍ତା ନ ମାଡ଼ଇ ।
ନାଶ୍ତୁମାନଙ୍କ ବେଦନା ସେ ନ ପାରନ୍ତି ଜାଣି,
ସବୁ ଅଂଗ ସେକତ ନୁହଁଇ ଭଲ ପୁଣି ।

(ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର)

ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଯୋଗୀ ହୁଅନ୍ତୁ କିମ୍ବା ଗୃହତ୍ୟାଗ କରି ଭିକ୍ଷାନ୍ତରେ ଜୀବନ ଯାପନ କରନ୍ତୁ ସେଥିପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଚନ୍ତା ନାହିଁ । ଏମାନେ ମଧ୍ୟ ରାଜାଙ୍କ ସହିତ ସନ୍ନ୍ୟାସି ଜା ହୋଇ ପାଖେ ପାଖେ ରହନ୍ତେ । ପୁଣି ସେମାନେ ସଂକଳବଦ୍ଧ ଯେ ସାଧୁକା ଭବରେ ସମସ୍ତ ଜାତି ନିୟମ ପାଳନ କରିବେ । କେବଳ ସେବା କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଆବେଗଗତ ସମ୍ପର୍କ ରାଜାଙ୍କ ସହିତ ରହିବ ନାହିଁ । ସେମାନେ ସ୍ବସ୍ତ୍ର ଭବରେ କହୁଛନ୍ତି, “ଶଯ୍ୟା ଗୁଡ଼ି ଆନ ଠାରେ ଶୁଦ୍ଧ ରହୁଣୀ” ଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ମଧ୍ୟ ରାଜା ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । ବରଂ ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ “ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଦେଖିଣ ଆମ୍ଭେ ଗଲେ ଦେଶାନ୍ତରେ/ଯୋଗ ପଥ ଅତ୍ରାପତ ହୋଇବ ମୋହରେ/ତୁମ୍ଭେ ଯେ ମଦନ ବାଣ ନ ପାରିବ ସହ/ବିଜୁଳି ପବନ କାହିଁ ହସ୍ତେ ଧରି ହୋଇ ।” ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କଥା କହି ରାଣୀ ଦୁଃସ୍ବକୁ ଭଲଭବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ସିନା ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ରୋଦନା, ଗୋଦନା ଜୀବନଧର୍ମୀ, ବାସ୍ତବ ଅଭିମୁଖୀ ଦୁଇଟି ଚରଣ । ଏହା ତାଙ୍କର ବିନାସ, ପ୍ରଳାପ ଓ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରୁ ସୂଚିତ ।

ମୁକୁତା ଦେଇ ସମସ୍ତ ପ୍ରଲୋଭନକୁ ଏଡ଼ାଇ ଦେଇ ପୁଅକୁ ଯୋଗୀ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଗୁରୁଙ୍କ ପାଖରେ ଗୁଡ଼ି ଆସିଲବେଳେ ପୁଣି ସାଧାରଣ ଜନମତ ଦୁର୍ବଳତା ତାଙ୍କୁ ଆତ୍ମର ବସିଲ, ଆଖିରୁ ଲୁହ ବୋହିଲା, ମନରେ ଦୁଃଖ ହେଲା । ସେ ଭୁଲ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ମନେକଲେ, * ପୁଅକୁ ଗୁଡ଼ି ଆସି ମନ ଏପରି ଅସ୍ଥିର ହେଲା ଯେ ଅର୍ଦ୍ଧରାତି ସମୟରେ ସେ ଯାଇଁ ପୁଅ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଛନ୍ତି । ହାଡ଼ିପା ଏହା ଦେଖି ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛନ୍ତି, ପୁଅକୁ ଫେରାଇ ନେବାକୁ ମନ ଅଛି କି ? ତେବେ ଯୋଗୀ ବେଶ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସେ ଗୃହକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରୁ । ହାଡ଼ିପା, ମୁକୁତା ଦେଇଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି,

* ପୁଅକୁଁ ଯୋଗୀକରି ମୁକୁତା ଜନମ,
ଅସମ୍ଭାଳେ ନୟନରୁ ବହୁଅଛି ପାଣି ।
କିଏ ପାଇଁ ସେ କୁରୁଛି କଲି ମୁଁ ନାଶ,
ଏକଇର ବଳା ମୋର ହେଲା ତପସ୍ବିନୀ ।
ଦଶମାସ ଗର୍ଭେଧରି ହେଲା ଅସୁଖିନୀ
କୁଳ ବସିଗଲା ମୋର ହୋଇଲି ନିରନ୍ତର ।
ଦଇବ ପୁରୁଷ ସେହା ବିଶ୍ବରୁପ ପୁଣି,
ମାତା ପୁଅ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କରାଇଲୁ ଆଖି ।
ବନ୍ଧୁ ରାଜ୍ୟ ସମ୍ପତ୍ତି ମୋ କେ ଶ୍ରେଣ କରିବ,
ମୁହଁ ସେ ଗୋବିନ୍ଦ ମନ କଲି ଉଦବେଗ ।

(ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର)

ଅତି ନରାଗ ପକ୍ଷୀ ରୁ ବୋଲିବ ନ ଜାଣୁ । “ଛୁଡ଼ିଲ ମୁହଁଏ କମ୍ପା ଲେଉଟାଇ ଆଣୁ ।
 × × ଜାଣୁ ଜାଣୁ କିଗୋ ବଣାହେଉ ମହାଦେବ । ପୁଅକୁ ମୁହଁଣ ଶୋକକରୁ
 କାନ୍ଦିପାଇଁ ।” ମାତୃ ହୃଦୟର ବ୍ୟାକୁଳତା ତଥାପି ଦୂର ହୋଇ ପାରିନି । ସେ ପ୍ରଭୁ-
 ଭାବରେ କହୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ଗର୍ଭଧାତ୍ରୀ, ଗୋବିନ୍ଦ ମୋର ଏକଜର ବଳା । ବଡ଼ ଦେଶ ଶୂନ୍ୟ-
 କରି ଆଜିଠାରୁ ସେ ଯୋଗୀହୋଇ ଚାଲିଯିବ । ତାକୁ ଦେଖିବା ମୋ ପାଇଁ ସାତସପନ
 ହେବ । ଆଜି ଦିନକ ଆସି ପୂରୁଇ ଦେଖିଆଏ କି ନା । ମୁକୁତା ଦେଇ ସାଧୁକା ହେଲେ
 ମଧ୍ୟ ଶୋକାତୁର ଜନନୀର ମାନସିକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କେତେକାଂଶରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇବୁ ।

ଚରିତ୍ର :— ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଗାଥା ଜାବ୍ୟରେ କବି ଅଧିକ ଗୁଡ଼ିଏ ଚରିତ୍ରର
 ଉପସ୍ଥାପନା କରିନାହାନ୍ତି । ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର ଭାବରେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର, ମୁକୁତା ଦେବ ଓ
 ଗୁରୁ ହାଡ଼ିପାକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ଜୀବନ ସଂବେଦୀ ଚନ୍ଦ୍ରାଧାର ସ୍ଥଳ ବଶେଷରେ
 ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ପ୍ରଧାନ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟତଃ ସାଧନ ମାର୍ଗର ଅଭିଯାତୀ ।

ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ସେହପରି ଏକ ଚରିତ୍ର । ଯିଏ କେବଳ ଜଣେ ନିଷ୍ଠାପର ସାଧକ
 ନୁହନ୍ତି । ବାଧ୍ୟପୁତ୍ର, ବୈଶ୍ଣବ ଟିଷ୍ୟ ଓ ଦୟାବନ୍ତ ରାଜା ମଧ୍ୟ । ସନ୍ନ୍ୟାସବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ ପୂର୍ବରୁ
 ତାଙ୍କ ମନରେ ସାମାନ୍ୟ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ବ୍ୟଗତ ଅନ୍ୟତ୍ର, ସବୁଠାରେ ସେ
 ଜଣେ ଚରମ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଚରିତ୍ର ଭାବରେ ଚିହ୍ନିତ । ଜୀବନର ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥାରେ ସେ
 ଥିଲେ ଜଣେ ବଳାସୀ ରାଜା । ସେ ଶହେ ପତ୍ନୀ ଭୋଗ କରୁଥିଲେ । ନିଜର ଶାଶ୍ଵତ
 ମୌଜୀରେ ବିମୋହିତ ହେଉଥିଲେ ଓ ଧନସଂପତ୍ତି ସହ ରାଜ୍ୟବାସୀଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ନେହ,
 ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଦୟା, ଭକ୍ତି, ପ୍ରୀତି ଥିବାରୁ ଆହତୁରୀ ଲଭିକରୁଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ମାତା, ପୁଅକୁ
 ଯୋଗୀ ହେବାପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତୁଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିବ, ସନ୍ନ୍ୟାସବ୍ରତ
 ଗ୍ରହଣକରି ଗୃହତ୍ୟାଗୀ ହେବାର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ବା କ’ଣ ? ସେ ସବୁଶ୍ରଦ୍ଧାମୟ
 ଜଣେ ଧାର୍ମିକ ପୁରୁଷ । ତାଙ୍କପ୍ରତି କାଳର କୌଣସିପ୍ରକାର ଶାସ୍ତିବିଧାନ ଆଇ ନ
 ପାରେ । ତେଣୁ ଯୋଗୀ ହେବାପାଇଁ ପ୍ରଥମେ ସେ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ
 ଜଣେ ବାଧ୍ୟପୁତ୍ର ହୋଇଥିବାରୁ ମାତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାକୁ ମାନି ନେଇଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ
 ସେ ନିଜର ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏହାକୁ କେବଳ ଗ୍ରହଣ କରି ନାହାନ୍ତି । ସଂସାରର ଅଳୀ-
 କତାକୁ ଦୃଢ଼ଦୃଢ଼ମନକରି ମାତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାକୁ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ପରିଣତ କରିଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ
 ସନ୍ନ୍ୟାସବ୍ରତକୁ ନିଷ୍ଠାରସହ ପାଳନ କରିବାରେ ସେ ସକ୍ଷମ ହୋଇ ପାରିଛନ୍ତି । ସନ୍ନ୍ୟାସ
 ଗ୍ରହଣ ପରେ ମନ ଆଉ ପଛକୁ ଫେରିନାହିଁ । ପୁଣି ବାଡ଼ି ତାଟି ଖଟୁଥିବା ହାଡ଼ିପା ତାଙ୍କର
 ଗୁରୁ ହେବେ ବୋଲି ମାତା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମନର
 ଦ୍ଵିଧାକୁ ସେ ଦମନକରି ତାଙ୍କୁ ଗୁରୁ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଛନ୍ତି । ଦିନେ ମଧ୍ୟ

ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ନିଜର ସମସ୍ତ ସ୍ନେହ କରିନାହିଁ । ସେ ଥିଲେ ସଂସାରର ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ୍ର ପ୍ରକାଶ । ତେଣୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରଲୋଭନକୁ ଅଲ୍ଲେଶରେ ଜୟ କରି ପାରିଛନ୍ତି । ଦେଶ, ରାଜ୍ୟବାସୀ, ଜାତୀୟ, ଜନନୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି । ରୋଦନା, ଗୋଦନା ଓ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଶତ ଅନୁରୋଧ ବ୍ୟତିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ନିଜ ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ସେ ଅଟଳ ରହିଛନ୍ତି ।

ହାଡ଼ିପାଙ୍କ କଠୋର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ତାଙ୍କୁ ମାନବାକୁ ହୋଇଛି । ସେ କୁହୁ, ସାଧନା କରିଛନ୍ତି । ଯୋଗ ମାଧ୍ୟମରେ ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟକୁ ଦମନ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟହ ଅନ୍ତର ପରମାତ୍ମା ସମ୍ପର୍କ ହ୍ରାସକରି ଅନ୍ନ ଭୋଜନ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି । ଜଳଜାତୀୟ ପାନୀୟ ମଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗକରି ପରିଶେଷରେ ପବନ ଆହାର କରିଛନ୍ତି । ସଂସାରର ଲୋଭ ମୋହ ଦୂରକରି ଗୁହ୍ୟତ୍ୟାଗୀ ହୋଇଥିଲେ । ପୁଣି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର କାମନା ବାସନା ମଧ୍ୟ ପରିହାର କଲେ । ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଘୋର ପରୀକ୍ଷାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।

ଯୁବକ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ରହିବାକୁ ହେଲେ ରତ୍ନା ଗଣିକା ଘରେ । ରତ୍ନା ନବଯୁବକ, ଅନନ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ, ପୁଣି ଗଣିକା । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧହୋଇ ତା'ର ମନ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଛି ଓ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ଆୟତ୍ତକୁ ଆଣିବାପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରିଛି । ଦୈବଯୋଗ ଏପରି ଯେ ଜଣେ ସୁସୁରୁଷ ସହୃଦ ସାକ୍ଷାତ ହୋଇଛି ଶବ୍ଦ ନିଜକୁ କୃତାର୍ଥ ମଣିଛି । ପ୍ରଥମେ ବିଭିନ୍ନପ୍ରକାର ଗୁଡ଼ିକ ଆକୃଷ୍ଟ ଓ ନିଜର ମନକଥା ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ କଲା । ଦୁଇଓଳି ଦୁଧରାଜ, ପିଠା, ଛାଣିଆ ଓ ସୁପକ୍ୱ ଫଳ ଇତ୍ୟାଦି ସୁଖାଦ୍ୟର ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଇଲା । ପୁଣି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଶୟନ କରିବେ ସୁଶୟନୀ ବିଶିଷ୍ଟ ପଲଙ୍କରେ । ନିଜ ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ରତ୍ନା ଘରେଥିବା ଅପୂର୍ବ ପଦାର୍ଥମାନ ସେ ବ୍ୟବହାର କରିପାରିବେ । ଏସବୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଏଥିରେ ମୋର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ପାଞ୍ଚ ଘରର ଇଚ୍ଛା ସ୍ୱତ୍ତ୍ୱର ଅନ୍ତରେ ସେ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ସୁପାତ ଶୟନୀ ପରିବର୍ତ୍ତେ ବାହାର ମେଲ ହିଁ ତାଙ୍କର ଲେଡ଼ା । ଯେଠି ସେ ଧନ ଲାଗାଇ ବର୍ଷା କାଳରକୁ ଦେହରେ ମେଣ୍ଟାଇ ନେବେ । ତଥାପି ରତ୍ନା ତା'ର ଚେଷ୍ଟାରୁ ବିରତ ହୋଇନାହିଁ । ତା' ମନର କଥା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛି । ରକ୍ତ ମାଂସର ଦେହଧରି ଏତେ ଆଶ୍ଚ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ୍ କି ? ତା' ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ସେ ଜୀବନର ଦର୍ଶନ ବାଢ଼ିଛି । ଗୋବିନ୍ଦର ମୁଖକୁ ଚାହିଁ ବର୍ଣ୍ଣାଭିଭୂତ ହୋଇ କହିଛି “ସେ ଦେହ ଦେହଣ ଶ୍ରେଣ ସେହୁ ନ କରଇ/ମଲେ କି ଖାଇବ ବୋଲି ପଡେ ନ ଜାଣଇ ।” ଜୀବନର ସୁଖଦୁଃଖ ଏଇ ଜନ୍ମରେ । ମୃତ୍ୟୁରେ ଏ ଦେହ କ'ଣ ଅବା ପାଏ ? କିନ୍ତୁ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ରତ୍ନାକୁ ମାତା ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରିଛନ୍ତି ଓ କହିଛନ୍ତି—ଇଚ୍ଛାହେଲେ ମତେ ବିଦାୟ ଦେଇପାରୁ । ମାତ୍ର ଏ ପ୍ରକାର କଥା କଦାଚ ଉଚିତ୍ତର କରିବୁ ନାହିଁ । ରତ୍ନା ପୁନଶ୍ଚ କହିଛି—ମାର୍ଗିକ ଯାତ୍ରାରେ ଲୋକେ ଭେଣ୍ଟି କହୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରନ୍ତି । “ଯାତ୍ରାବାର

ଦ୍ରବ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ର ଆନନ୍ଦରେ ଅବା” ଏହା କହୁ ଗଣିକା ନିଜର ମନୋରାଜକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ପାଇଁ ଆଗେଇ ଆସିଲା । * ସମ୍ମୁଖରେ ଫକଟର ବାସ୍ତବୀ ଉପସ୍ଥିତ । ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାର ଉପାୟ କ’ଣ ? ଚତୁଷଶୀର୍ଷ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଗୁରୁକୁ ସ୍ମରଣ କଲେ ଓ ରମ୍ଭାକୁ ଠେଲିଦେଇ ତା’ର ଦୁଇଭୁଜ ମଧ୍ୟରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କଲେ । ଗଣିକା ଲଜ୍ଜାପାଇ ନିରାଶ ହୋଇ ରହିଲା । ଏହି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୁ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସ୍ୱୟମ୍ବର ଶକ୍ତିର ଚରମ ନିଦର୍ଶନ ମିଳେ । କବି ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ପରମ ପାଥକ ଭାବରେ ହିଁ ଚିହ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ସାଧାରଣ ମାନବର କୌଣସି ଦୁର୍ବଳତା ତାଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିନାହିଁ । ମନରେ ଗୁଞ୍ଜଳ ନାହିଁ, ଦୁଃଖ ନାହିଁ, ହାରି ଯିବାର ଭୟ ନାହିଁ । ସନ୍ନ୍ୟାସ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣକରି ଗୁହ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କଲେବରୁ ସତେ ସେପରି ସେ ସିଦ୍ଧ ହୋଇ ସାରିଛନ୍ତି ।

ଗୁରୁ ହାଡ଼ିପା, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ରମ୍ଭାଘରୁ ଆଣି ମାଳାବେଣୀ ଧନାଶୁଣୀ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କିଛିଦିନ ରଖି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶୁଣିଗଲେ । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କପାଇଁ ଅତି ଦାରୁଣ ପରୀକ୍ଷିତ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ତାଙ୍କ ଘରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ମଦ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ ଏବଂ ତାହାକୁ ବିକ୍ରୟ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତଥାଏ । ପ୍ରଥମେ ଧନାଶୁଣୀ ମଦର ଉପକାରଣତା ସ୍ୱପର୍ଣ୍ଣରେ ବୁଝାଇ କହି ତାହା ପାନ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଲା । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ତାହାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନକଲେ । ଏହାପରେ ଧନାର ସୋଳବର୍ଷର ପୁତ୍ରୀ ସ୍ତ୍ରୀ, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟହେଲା, ତା’ର ମନ ଉଛନ୍ନହେଲା, କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଏପରିକି ନିଦ୍ରା ଓ ଶ୍ରେଜନ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଆଗ୍ରହ ରହିଲା ନାହିଁ । କେବଳ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବେଶ ହେବାକୁ ମନହେଲା । ଶେଷରେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ରତି ଉଦ୍ଧାରିଲା । କବି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କଠାରେ ସାମାନ୍ୟ ମାନସୀୟ ଗୁଣ ଆରୋପ କରିଛନ୍ତି । ରମ୍ଭା ଗଣିକା ପାଖରେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ସେପରି ନିଷ୍ପ୍ରୟ ଥିଲେ ଏଠାରେ ସେପରି ରହିପାରି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଶୁଣିଆଣୀ ପ୍ରତି ଦୁର୍ବଳତା ଆସିନାହିଁ ସତ, ମାତ୍ର ପ୍ରତିନିୟା ଦେଖାଦେଇଛି । ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ପରି ରାଜା ହୋଧ ପରବଶ ହୋଇ ଗାଳି ବର୍ଷଣ କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ଅଭିଶାପ ଦେବାର ଧମକ

* ମରମ ବଚନ ସେ ଯେ କହିଲା ରାଜାରେ,

କହୁ କହୁ ଭଲଗୁ ହୋଇଲା ଧାତକାରେ ।

ପ୍ରେମ କୁହୁଥିଲେ ବାଳୀ ଭଲସି ଉଠିଲା,

ଗୋବିନ୍ଦ ପୁମରି ରାଜା ନୟନ ବୁଜିଲା ।

ମଧ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । * ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ନୈତିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପୁଣି ଚିନ୍ତା କରିଛନ୍ତି, ଯେହେତୁ ଶୁଣିର ଅନ୍ନ ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି, ତେଣୁ ତାକୁ ଅଭିଶାପ ଦେବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ପରିଶେଷରେ ଶୁଣି ଆଣୀ ଅତି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥଳରେ ରାଜା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବିବସନ କରି ଅତ୍ୟାଚାର କରିବାର ପ୍ରସ୍ତାବକଲ । ଏଠାରେ କିଏ ଯେପରି ଅଲୌକିକ ଘଟଣା ଘଟୁଛି କରିଛନ୍ତି ତହିଁରୁ ସାଧକ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଚରିତ୍ରର ଅତରଞ୍ଜନ ହେବାପରି ମନେହୁଏ । କାରଣ ଶୁଣି ଆଣୀର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଗୁରୁଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦରୁ ଏକ କ୍ଳବ ପୁରୁଷରେ ପରିଣତ ହୋଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଶୁଣି ଆଣୀ ଯେତେବେଳେ ରାଜାଙ୍କୁ ବିବସନ କରିଛି ସେତେବେଳେ ରାଜାଙ୍କର କ୍ଳବହୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ନିରୁଦ୍‌ବେଗମନା ହୋଇଛି ଓ ସେ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଛି । ସାଧକମାନେ ଗୁରୁକୁପାରୁ ଅନେକ ଅଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟ ହାସଲ କରିପାରନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ନାୟ ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ପ୍ରବାଦ ମଧ୍ୟ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ । ଏଠି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ସେତେବେଳକୁ ସାଧନା ମାର୍ଗର ଆଦ୍ୟ ପାଦରେ ମାତ୍ର; ସିଦ୍ଧି ପାଇବାପାଇଁ ଆହୁରି ଅନେକ ସାଧନା ବାକୀ ଥାଏ । ତଥାପି ସ୍ମରଣ ମାତ୍ରେ କିନ୍ତୁ ଶାଶ୍ଵତକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିପାରିଲେ କିପରି ?

ପରିଶେଷରେ କୈବର୍ତ୍ତୀ ସହ କିଛିଦିନ ରହୁବାକୁ ହୋଇଛି । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ନିଜ ସପକ୍ଷରେ ଯେଉଁ ସାମାନ୍ୟତମ ମୋହ ଥିଲା ତାହା ମଧ୍ୟ ଦୂର ହେଲା, କୈବର୍ତ୍ତୀ ସହ କଥୋପକଥନ ମାଧ୍ୟମରେ । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ସିଦ୍ଧସାଧକ ହେଲେ । ଆକାଶରେ ଉଡ଼ିଲେ, ଭେଳା ନଥାଇ ସବୁସିଦ୍ଧି ପାରିହେଲେ । ଏପରି ଆହୁରି ଅନେକ ଅଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟ ହାସଲ କରିପାରିଲେ । କାରଣ ସେ ଜଣେ ନିଷ୍ଠାପର ସାଧକ । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଜଣେ ଦୟାବନ୍ତ ପୁରୁଷ । ଯୋଗୀ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ବହୁ ଦାନ-ଧର୍ମ କରୁଥିଲେ । ଗୁହୁତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବରୁ ତେଣୁ ରାଜ୍ୟବାସୀଙ୍କର ସମସ୍ତ ଦେୟ ପରିଶୋଧ କରିଛନ୍ତି । କେବଳ ସେବମା, ଗୋଦମାଙ୍କ ପ୍ରତି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଯଥୋଚିତ ଉଦାର ଓ ଦୟାବନ୍ତ ହୋଇଥିବା ମନେହୁଏନାହିଁ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟର ସାମକ ସ୍ଥାନରେ କହିଥିଲେ, “ମୋ ଜୀବନ ପଛେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପଡ଼ିଥାଉ, ଜଗତ ଉଦ୍ଧାର ହେଉ ।” କିନ୍ତୁ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ବୋଧହୁଏ ମନେକରୁଥିଲେ

* ଆଜି ଆମ୍ଭେ କେଳି ରସ କରିବା ଗୋସାଇଁ,
ଅଥୟ କରୁଛୁ ଦେହ ଉନ୍ମୁ ପୁଣି ଶୁଣି ।

× × ×

ଶାପ ଦେଲେ ମଗରୁ ଆସନ୍ତୁ ପୁଣିଯାଅ,
ନାସିକା କର୍ତ୍ତୁ ଛେଦକ ବେଗେହେଁ ପଳାଅ ।

ପରିବାର, ରାଜ୍ୟ ଓ ରାଜ୍ୟବାସୀଙ୍କର ଦୂର୍ଗତ ହେଉପକ୍ଷକେ ସେ ନିଜେ ଶାବନ୍ତୁଳ ତଥା ମୁଖ୍ୟତଃ ହୁଅନ୍ତୁ । ଏହା କେଉଁ ମହତ୍ତ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟ ଅବା ! କିନ୍ତୁ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଯେପରି ଚିତ୍ରିତ କରିଛନ୍ତି ତହିଁରୁ ତାଙ୍କର ସାଧକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ମହତ୍ତ୍ୱ ବହୁଗୁଣିତ ହୋଇଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ମାତ୍ର ଏହାର ବାସ୍ତବବାଣୀ ଦିଗଟି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ ଯେଉଁ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ତରୁଣ ବୟସରେ ଗଣିକା ନବଲରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କରିପାରେ, ସେଇ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ରୋଦମା, ଗୋଦମାକୁ ଧରରେ ନେବାପାଇଁ ଦ୍ୱିଧା ଅନୁଭବ କଲେ କାହିଁକି, ଆନ ଶଯ୍ୟା ରଚନା କରିବାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ପାଇ ମଧ୍ୟ ? ପୁରାଣ ସାହିତ୍ୟରେ ଏପରି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବିରଳ ନୁହେଁ । ବନବାସ ସମୟରେ ରାମଙ୍କ ସହିତ ସୀତା ଓ ଅଙ୍ଗାଦବାସ-ବେଳେ ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବଙ୍କ ସହିତ ଦ୍ରୌପଦୀ ମଧ୍ୟ ଅଲେ । ସେମାନେ କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାଙ୍କର ପତିମାନଙ୍କର ପାଦର ବେଢ଼ି ହୋଇନାହାନ୍ତି । ନିଜେ କି ମଧ୍ୟ ଯୋଗୀ ଶିବଙ୍କ ପାଦରେ ପାଦଶା ଅବସ୍ଥାନ କରିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇଛନ୍ତି । ରୋଦମା, ଗୋଦମାକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଯଦି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ସିଦ୍ଧିଲଭ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ ତେବେ ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ମହତ୍ତ୍ୱ ବରଂ ଅଧିକ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର କାବ୍ୟର ଅତି ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଚରିତ୍ର ହେଉଛନ୍ତି ମୁକୁତା ଦେବୀ, ଯିଏ ହେଉଛନ୍ତି ଜଣେ ସାଧୁକା, ଜନନୀ ଓ ରାଜ୍ୟଶାସିକା । କିନ୍ତୁ କି ଶିଶୁପାଳଙ୍କ ଚାନ୍ଦର ସାଧୁକା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଚିତ୍ର ହିଁ ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି । ଅବଧୂତ ଗୋରଖନାଥଙ୍କର ସେ ଶିଷ୍ୟା ଓ ସିଦ୍ଧ ସାଧୁକା । ତେଣୁକରି ସେ ସନ୍ନ୍ୟାସପ୍ରତ୍ୟକ୍ତ ମହମ୍ମଦୀୟ ଉପଲବ୍ଧ କରିଛନ୍ତି ଓ ସୁଦୃଢ଼ ଯୋଗୀ ହେବାପାଇଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଯୋଗୀ ହୋଇ ଗୁହ୍ୟତାଗ କରିବାପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହାର ସ୍ୱାଭାବିକତା ବିଚାରଯୋଗ୍ୟ । ନିଜର ରୂପ ଯୌବନରେ ବିମୁଗ୍ଧ ରାଜକୁମାର ଦର୍ପଣରେ ନିଜର ମୁଖବିମ୍ବ ଦର୍ଶନ କରୁଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ରାଣୀ ପୁଣି ସନ୍ନ୍ୟାସପ୍ରତ୍ୟକ୍ତ ଗ୍ରହଣପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏପରିକି ପ୍ରଥମେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଅଜ୍ଞାପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବହୁ ପ୍ରକାରେ ବୁଝାଇ ନିଜ ଇଚ୍ଛାକୁ ସ୍ପଷ୍ଟଠାରେ ଆସ୍ପେଷ କରିଛନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଦାନଧର୍ମ କରିନ୍ତି, ଦେବତା ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ସେବା କରିନ୍ତି, ସ୍ୱର୍ଗରାଜ ମନ୍ଦିରରେ ଲକ୍ଷେ ଚମ୍ପା ଚଢ଼ାନ୍ତି । ଦୈନିକ ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ଧ୍ୟାନ କରିନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସମୟପାଇଁ ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣ ଶୁଣନ୍ତି । ପୁଣି ଗର୍ଭଧାରଣୀ ମାତାଙ୍କର ପଦବନ୍ଦନା କରିନ୍ତି ଓ ପିତୃପିତାଙ୍କର ଆତ୍ମା ମୋକ୍ଷ ନିମନ୍ତେ ପିଣ୍ଡଦାନ କରିନ୍ତି । ଏତେ ଧର୍ମ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଯୋଗୀ ହେବାର ପ୍ରୟୋଗନାସ୍ତତା କ'ଣ ଅଛି ବୋଲି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମାତାଙ୍କୁ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଛନ୍ତି । ଏହାଶୁଣି ମୁକୁତା ଦେବୀ କହିଛନ୍ତି—ଯେତେ ଧର୍ମ କଲେ ମଧ୍ୟ ନିର୍ବିଫଳ । କାରଣ ଏ ପ୍ରକାର ଧର୍ମାଚରଣ ତରୁ ଆତ୍ମସ୍ଥ ପ୍ରଦାନ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଯୋଗସାଧନା ଦ୍ୱାରାହିଁ

କେବଳ ଚରଣ୍ଡିଣୀ ହେବା ସମ୍ଭବ । * ପୁଣି ମୁକୁତା ଦେଇ ନିଜେ ଜଣେ ସାଧକା
 ଥିବାରୁ ସାଧନାର ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟର କଥା କହିଛନ୍ତି । ମାତା, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସୂଚନା
 ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ଯୋଗୀ ହେଲେ କର୍ଣ୍ଣରେ ମଦୁର, କାନରେ ଶିଙ୍ଗା, ଫିଶୁଳ, ଝୋଲକନ୍ଦା,
 ଲୁଉଥାଳି ଘେନିବ । ପୁଣି ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ଭେଦରେ ଭୂଷିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯୋଗୀର
 ବେଶ ପୃଥକ ## ଯିଏ ଋତୁତ୍ୟାଗୀ ଓ ଯୋଗୀ, ତାକୁ ଛିଡ଼ିଇଁ ହେବାକୁ ହୁଏ । ରେ,
 ଅଭିମାନ, ଦ୍ଵେଷ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହେବ । ଯୋଗୀ ଭିକ୍ଷା ଅନ୍ନ ଉପରେ ଜୀବନଧାରଣ
 କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭିକ୍ଷା ନ ମିଳିଲେ ଦୁଃଖ କରିବନାହିଁ । ଭିକ୍ଷା ପାଇବା ବା ନ ପାଇବା
 ଉଭୟ ଅବସ୍ଥାରେ ମନରେ ସନ୍ତୋଷ ଥାଏ ।

ସୂକ୍ଷ୍ମ ଉପଦେଶ ଦେବା ଛଳରେ ମୁକୁତା ଦେଇ କହିଛନ୍ତି — ଭିକ୍ଷା ଦେଇଥିବା
 ନାଶ୍ଵର ମୁଖକୁ କେବେହେଁ ଚୁଟିବା ସମୀଚିନ ନୁହେଁ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାଶ୍ଵକୁ ମା ବା
 ମାତୃହ୍ମାନ୍ୟ ବୋଲି ମନେକରିବା ଉଚିତ୍ । ମନେହୁଏ ପ୍ରବୃତ୍ତିମାର୍ଗୀ ସହଜସ୍ଵା ଧର୍ମର
 ପ୍ରସବରୁ ସମାଜକୁ ମୁକ୍ତଦେବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ନାଥ ଧର୍ମରେ ଯେପରି କରାଯାଇଛି, ତା’ର
 ସୂଚନା କରି ଏଠାରେ ଦେଇଛନ୍ତି । କେବଳ ନାଶ୍ଵ ନୁହେଁ”, ସୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବାପା,
 ଭାଇ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ । ଭିକ୍ଷା ନେଇ ଆସିବାବେଳେ ପଛକୁ ଚାହିଁବ ନାହିଁ
 କେବଳ ଭୂମିକୁ ଚାହିଁ ଫେରି ଆସିବ । କେବଳ ଯୋଗୀର ଭେକ ନେଇଗଲେ କେହି
 ଯୋଗୀ ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯୋଗୀର ବାହ୍ୟ ଭେକ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ତରର ଶୁଦ୍ଧତା ପ୍ରତି
 ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ଉଚିତ୍ । ପ୍ରଥମରୁ ହିଂସା, ଅହଂକାର ପ୍ରଭୃତି କୁରୁଣ ଓ କାମ, କ୍ରୋଧ,
 ମୋହ, ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଦମନ କରିବାକୁ ହେବ । ମୁକୁତା ଦେଇ କହିଛନ୍ତି, ଭିକ୍ଷା
 କରିବାବେଳେ ପାଞ୍ଚ ଘରୁ ଭିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ଅଧିକ ଭିକ୍ଷା ନେଲେ

* ମାତାୟେ ବୋଇଲେ ବାବୁ ଶୁଣିଲେ କୁମର
 ସ୍ଵେତେ ଧର୍ମ କରୁଥାନ୍ତୁ ସମସ୍ତ ନିଷ୍ଠୁଳ ।
 ପିଣ୍ଡ ମୋକ୍ଷ କରିଣ ଯେତେଧର୍ମ କର
 ଚର ଆୟୁଷ ତୋହର ହୋଇବ କୁମର ।

(ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର)

କର୍ଣ୍ଣରେ ମଦୁର ଲାଲ କାଲ କନ୍ୟା ଦୃଢ଼େ
 ସର୍ବାଙ୍ଗ ବିଭୂତି ଘଷି ରହିବ ଆନନ୍ଦେ ।
 ଶିଙ୍ଗା, ଶକତି ଚିଶୁଳ କନ୍ଧେ ଘେନିଥିବୁ
 ଝୋଲକନ୍ଦା ଲୁଉଥାଳି ନିରତେ ବହୁବୁ ।

(ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର)

ପୁଣ୍ୟହୀନ ଘଟେ । ବୋଧହୁଏ ଏହାଦ୍ୱାରା ଲୋଭ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାର ଆଶଙ୍କା ଥିବାରୁ ମାତା ତାହା କରିବାକୁ ବାରଣ କରିଛନ୍ତି । ଯୋଗ ସାଧନର ପ୍ରଧାନ ଅନ୍ତରାୟ ହେଉଛି, ଆହାର, ମୈଥୁନ, ନିଦ୍ରା, । ତେଣୁ ଏଗୁଡ଼ିକ ସଂହାର କରିବାକୁ ବର୍ଜନୀୟ । * ମାତାଙ୍କ ଉପଦେଶକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚିପାରନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦ-ଚନ୍ଦ୍ର ପୁସ୍ତକରେ ଏପରି ବର୍ଣ୍ଣନା ଛଡ଼େ ଛଡ଼େ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । କାୟାସିଦ୍ଧ ହେଲେ ମନେ-କରି ହାଡ଼ିପା ଯେତେବେଳେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ମାତାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚାଇଛନ୍ତି, ମୁକୁତା ଦେଇ ପୁଅକୁ ଅନ୍ନ ଉତ୍ତା ଦେଇଛନ୍ତି । ନାହିଁ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଅନ୍ନ ସହିତ ଲବଣ ଖାଇବାପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ମାତା ଖୁବ୍ସ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ହାଡ଼ିପାକୁ ମଧ୍ୟ ଏ ବିଷୟ ଜଣାଇଛନ୍ତି । ଆକ୍ଷେପ କରି ସେ କହୁଛନ୍ତି, ବାରବର୍ଷ ହେବ ଗୋବିନ୍ଦ ଗୁଡ଼ୁଙ୍ଗାଗ କଲଣି । ପୁଅକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଏତେଦିନ ଦେଶାନ୍ତର ହେଲେ । କିନ୍ତୁ କି ଶିକ୍ଷା ସେ ପାଇଲେ ? କ'ଣ ବା ସାଧନାକଲେ । ଅନ୍ନ ପରଶିବା ପରେ ସେ ଲବଣ ମାଗିଲେ । ଲବଣ ବ୍ୟାଗତ ଚୁକା ଅନ୍ନ ଭୋଜନ କରିବାର ସଂଯମ ଶିକ୍ଷା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କରିପାରିନାହିଁ । ଲବଣ ଶସ୍ତ୍ରପାଇଁ କ୍ଷତିକାରକ । ଲବଣ, ଶସ୍ତ୍ରର ମାଂସକୁ କ୍ଷୟକରେ । ଏ ପୁଅକୁ ଏହିକ୍ଷଣି ଦେନଯାଅ । କେବଳ ଲୁଣ ନୁହେଁ, ଅନ୍ନ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ । ନିଜେ ସାଧନା ହୋଇ ଥିବାରୁ ଏପରି କୁହୁ, ସାଧନାପାଇଁ ପୁଅକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଲୁଣ ଗ୍ରହଣ ପ୍ରତି କ୍ଷତିକାରକ । ଏ ପୁସ୍ତକରେ କି ଏପରି କେତେକ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଯାହାର ବୈଜ୍ଞାନିକ ସତ୍ୟତାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇ ନ ପାରେ ।

* କାମ, ହୋଧ, ନିଦ୍ରା ତ୍ୟାଗ ନ କରିବୁ ଯେବେ,
ପିଛଲର ବସ୍ତ୍ର ଧୋବି ଦେନ ଯିବ ତେବେ ।
ରତି ଉପେକ୍ଷଣ ରୁ ଆହାର ବଞ୍ଚାଅ,
ନିଶାରେ ଜଗି ବଝିବୁ ମନେ ହେଉଥାଅ ।

(ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର)

କିନ୍ତୁ ଦର୍ପଣରେ ମୁହଁ ଦେଖିବା ପରି ଅତି ସାଧାରଣ ଘଟଣାରେ ମୁକୁତାଦେଇ ପୁଅକୁ ସବୁଦିନପାଇଁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଗ୍ରହଣକଲେ କିପରି ? ଏହାଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ଦୈବଜ୍ଞ ବିପ୍ରଙ୍କଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଶିକା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରରେ ରାଜାଙ୍କର ଯୋଗୀ ହେବାର କାରଣ ଯେପରି ବର୍ଣ୍ଣିତ ତାହା ଅଧିକ ଯଥାର୍ଥ ମନେହୁଏ । ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଲଭ କରିଥିବା ଏକମାତ୍ର ପୁଅର ଏକୋଇଶି ବର୍ଷ ସମୟରେ ମୃତ୍ୟୁ ଦଣ୍ଡ ଥିବା ଜାଣି ରାଣୀ ପୁଅକୁ ଏକପ୍ରକାର ବାଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଗୁଡ଼ୁଙ୍ଗାଗୀ ହୋଇ ଯୋଗ-ସାଧନା କରିବାପାଇଁ । ସେଠି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତା-ଚେତନା ଓ ଚିତ୍ତର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅପେକ୍ଷା ମାତୃହୃଦୟର ବ୍ୟାକୁଳତା ଅଧିକ ପ୍ରକଟିତ । ସମ୍ଭବତଃ ଯୋଗ ସାଧନାର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠା

କରିବାପାଇଁ ଉଚ୍ଛାଳିତ ଭାବରେ ଏଠାରେ କବି ଯଶୋବନ୍ତ ଏପରି ପଟଶାଢ଼ିଏ ଆରୋପ କରିଛନ୍ତି । ତଥାପି କବି ଏହାକୁ ନିଜର ଏକ ସମ୍ମତ ସାହିତ୍ୟ ଭାବରେ ନ ଗ୍ରହଣ ଯୋଗ ଓ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ପ୍ରମତା ରକ୍ଷା କରିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁପାଇଁ ପୁସ୍ତକାଗାର ପରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଜାତ ହୋଇଛି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଦାତ୍ୟତାତନ୍ତ୍ରର କବି ଯେପରି ଅବାସ୍ତବ ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ପ୍ରଶଂସା ଦେଇଛନ୍ତି, ଯଶୋବନ୍ତ ତହିଁରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଦାତ୍ୟତାତନ୍ତ୍ରରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଳ୍ପ ଆକର୍ଷକ ଅଟେ ଆସି ଦରେ ପହଞ୍ଚି ଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ଏକମାତ୍ର ଶିଶୁ ପୁଅକୁ କାଟି ମାଂସ ବୋଟାକିବାକୁ ଦେବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରନ୍ତି । ମା' ପୁଣି ଅକୁଣ୍ଠିତ ଚିତ୍ତରେ ଅବଳମ୍ବେ ତାହା ପାଳନକରେ । ଅବଶ୍ୟ କେମିତି କେଜାଣି ପରେ ପରେ ସେ ପୁଅ ବଞ୍ଚିଉଠେ । ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରରେ ଯଶୋବନ୍ତ ମାତୃହୃଦୟକୁ ଏତେଦୂର କଠୋର କରିପାରନାହାନ୍ତି ସତ କିନ୍ତୁ ମୁକୁତା ଦେଇ କ୍ଷୁଦ୍ର ସାଧକା ଭାବରେ ହିଁ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଜନନୀଦୂର ଚରଣ ଗୌରୀ ହୋଇଛି । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଯୋଗୀ ହେବାପରେ ସେତେବେଳେ ରେବମା ଗୋବମା ବିକଳ ଭାବରେ ଫଳନ କରିଛନ୍ତି ସେତେବେଳେ ମୁକୁତା ଦେଇ ସେମାନଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣରେ ମହାମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କଠାରେ କି ଶକ୍ତି ଥିଲା କେଜାଣି ମନ୍ତ୍ର ଶୁଣି ସେମାନେ ଜ୍ଞାନଲାଭ କଲେ ଏବଂ ସେହିମାନେ ସହସ୍ରରେ ଶଙ୍ଖ ଖୋଲି ବିଳାପ କରୁଥିଲେ ସେମାନେ ମୁକୁତା ଦେଇ କହିଲେ, “ଦେଶାନ୍ତରେ ଯାଉ ରାଜା ସାକ୍ଷ ହେଉ ଧର୍ମ / ଜଳ ସ୍ଥଳ ଅନଳେ ରଖନ୍ତୁ ମହାମାୟ / ହବାନଶି ଜଗନ୍ନାଥେ ସାହାଯ୍ୟଦେ ହୋଇ ।”

ମୁକୁତା ଦେଇ ପୁଅକୁ ସାଧକ କରିଛନ୍ତି ଚରଣାବା କରିବାପାଇଁ । “ଚର ଆୟୁଷ ତୋହର ହୋଇବ କ୍ରମେ ।” କହି ତାଙ୍କୁ ଯୋଗୀ କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ଅନ୍ନ ଭୋଜନ ନ କରି ପବନ ଅହାର କରିବାପାଇଁ ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି । ସାଧନାର ବାରବର୍ଷ ପରେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମାତାଙ୍କୁ ଭେଟିଛନ୍ତି ଏବଂ ମୁକୁତାଦେଇ ତାଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି “ଅନ୍ନ ଭୋଜନ କଲେ ଲୋକ ଯାଉଅଛନ୍ତି ନାଶ ।” ପୁନଃବାର ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣସିଦ୍ଧ ହୋଇ ବଙ୍ଗ ଦେଶକୁ ଫେରିଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ପୁଅକୁ ଦେଖି ମାତା ଗୋକ ରତନର ହୋଇ ଲୋଚକ ବର୍ଷଣ କରିଛନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ସେତେବେଳକୁ କେବଳ ପବନ ଆହାର କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ମେରୁଦ୍ୱାର ଭିତରେ ଲାଞ୍ଜ ପଣି ଯାଇଛି । କଣ୍ଠସ୍ତର ଶଙ୍ଖ ଧ୍ୱନିପରି ଯବୁ ହୋଇଛି । ଜନନୀ ପ୍ରଥମେ ଅନ୍ନ ଭୋଜନ ପାଇଁ ଦେଲେ । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରଦ୍ଧା ନ କରିବାରୁ ଜୀବ ପାନ କରିବା ପାଇଁ ଦେଲେ । ତାହା ମଧ୍ୟ ସେ ପାନ କଲେ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ଯାଇଁ ମୁକୁତା ଦେଇଙ୍କର ମନସ୍ଥାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସେ ଶୁଦ୍ଧ ଅନନ୍ତ ହେଲେ ଓ ହରଷିତ ମନରେ ପୁଅର ମୁଖ ଚୁମ୍ବନକଲେ ।

କିନ୍ତୁ ମୁକୁତା ଦେଇ ଚରିତ୍ରରେ ରାଜ୍ୟରାଣୀ ବା ଦେଶପାଳିକା ଭାବରେ କବି ବିଶେଷ ସାରଦର୍ଶିତା ଫୁଟାଇ ପାରିନାହାନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ବଙ୍ଗ ଦେଶକୁ ଫେରି

ରାଜ୍ୟର ନାରୀର ଅବସ୍ଥା ଦେଖିବାକୁ ପାଇଛନ୍ତି । ପୂର୍ବରୁ ଉନ୍ନେତୃତ୍ୱ ପ୍ରତାପରୁ ପ୍ରଦେବଙ୍କ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ଅବସ୍ଥା ଯାହା ହୋଇଥିଲା ତାହାକୁ କବି ବଞ୍ଚରାଜ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପୁଣିକୁ ଯୋଗୀ କରିବାବେଳେ ହାତପା ଶ୍ଵଶୁରାବଳୀ ପଶୁଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅ, ତାହାକୁ ଯୋଗୀକଲେ ବଞ୍ଚ ଦେଶର ରାଜା କିଏ ହେବ ? ଦେଶବାସୀ ଓ ପରିବାର ଅନାଥ ହେବେ ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ଶେଷ ପ୍ରବେଶ କରିବେ ଓ ଏତେବଡ଼ ସଂପତ୍ତି ଶ୍ଵେତକରବେ । ମାତ୍ର ମୁକୁତା ଦେଇ ଯେତେବେଳେ ନିଜେ ରାଜ୍ୟ ପାଳନ କରିବାର ସାହାଯ୍ୟ ପୋଷଣକରିଛନ୍ତି । * ଏପରି ସାହସିକତା ଅବଶ୍ୟ ଅଭିଜନମୟ, ମାତ୍ର ରାଣୀ ତାହା ରକ୍ଷା କରି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ରାଜ୍ୟର ଶୁଦ୍ଧତା କରିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ଭୁଲାଇ ପାରିନାହାନ୍ତି । ଗଜଦନ୍ତ ପଲଙ୍କରେ ଶୋଇଛନ୍ତି । ପୁରୁଷ ଥାଲିରେ ଖାଇଛନ୍ତି । ସାଧକ ପୁଣି ପୁରୁଷ ଥାଲିରେ ଅନ୍ନ ପରମିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଦେଶ ନାରୀର ହୋଇଯାଇଛି, ରକ୍ଷା କରି ପାରିନାହାନ୍ତି । କବି ମୁକୁତା ଦେଇକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ସାଧୁକା ଭାବରେ ଚିତ୍ତ କରିଥିବାରୁ ବାସ୍ତବବାସୀ ଦେଶି ନିଷ୍ଠା ହୋଇଛି । ନାଥଧର୍ମ ସିଦ୍ଧ ପରମ୍ପରାରେ ସେ ବନ୍ଧୁ ତାଳମା'ରୂପେ ପରିକଳ୍ପିତ । ବଞ୍ଚ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ପୁଣି ରତନାମାନଙ୍କରେ ମୁକୁତା ଦେଇକୁ ବୁଝ ପ୍ରକୃତର ନାସା ଭାବରେ ଚିତ୍ତ କରିଯାଇଛି । ମୌନାବଳୀ (ମୁକୁତା ଦେଇ) ଜଳ ଏପରି ଉନ୍ନତ ସ୍ତର ହେଉ ପୁଣି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କୁ ଅକଥମୟ କଷ୍ଟ ଦେଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେ ପରମ ସାଧୁକା ଥିବାରୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସ୍ଵାମୀଙ୍କ ମୁଖ୍ୟରେ ଯମ ପୁରୁଷ ଯାଇଁ ଅଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ ସକ୍ଷମ ହୋଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଲେଖନରେ ମୁକୁତା ଦେଇ ଏମାନଙ୍କଠାରୁ ପୃଥକ ।

ଯଶୋବନ୍ତ, ସାଧକ ଜୀବନର ଜୁଲନ୍ତ ପ୍ରମାଣ ଦେଇଛନ୍ତି ହାତପାଙ୍କ ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ । ନାଥଧର୍ମର ପରମ୍ପରାରେ ହାତପାଙ୍କ ନାମ ଜଳନ୍ତ ନାଥ । ଦୁର୍ଗାଙ୍କ ଅଭିଶାପରେ ସେ ହାତପାଙ୍କରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସିଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟରେ ଜଳନ୍ତଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ନାମର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ଏଥିରୁ ମନେ ହୁଏ ହାତପାଙ୍କ ଜଣେ ସିଦ୍ଧ ସାଧକ ଥିଲେ ଓ ସେଥିପାଇଁ ଶୂର୍ ଜନପ୍ରିୟ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ତେଣୁ ମୁକୁତା ଦେଇ ପୁଣି ପାଇଁ ହାତପାଙ୍କୁ ହିଁ ଗୁରୁତ୍ୱେବେ ବ୍ୟାପନ କରିଛନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କୁ ଗୁରୁ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ମୁକୁତା ଦେଇ ତାଙ୍କର ପୁଅଜନ୍ମ ବୁଝନ୍ତୁ କହିଛନ୍ତି । ସତ୍ୟଯୁଗରେ ଅଭିଶପ୍ତ ତପ କରିବାରୁ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରପଦ ପାଇବାକୁ ମନ ବଳାଇଲେ, ତେଣୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ମନ ତୋଷି ବର ଭିକ୍ଷା କଲେ । ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—ସେଇ ତପସ୍ୟା କରିବୁ ଓ ସାଠିଏ ସହସ୍ର ବର୍ଷ ଅଗ୍ନିରେ

* ରାଜ୍ୟ ଆବୋରଣ ମୁହିଁ ରାଜା ହୋଇଥିବି

ରାଜତ ମାହୁନ୍ତ ସବ ପ୍ରକାନ୍ତ ପାଲବି ।

ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର—ସଂ-ଶ୍ରୀ ପ୍ରତାପ କୁମାର ପଣ୍ଡା

ବୁକ୍ସ ଆଣ୍ଡ ବୁକ୍ସ—୧୯୮୩ -- ପୃ-୧୦୪

ପଶିବୁ । ପୁଣି କହୁଛନ୍ତି—“ସତେ ଧନି ମାଂସ ଯେବେ କରଇବୁ ଦେଖ / ବସିବୁ ଅମର ପଦେ କେ କରିବ ନାହିଁ ।” ତେଣୁ ବ୍ରହ୍ମରୁଷି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ କଥାରେ ଘୋର ତପସ୍ୟା କଲେ ଓ ଅନଳରେ ଦୁଇପାଦ ଛାପନ କଲେ । ପାଦ ଜଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ କିଛି ଯତ୍ନଶୀଳ ଅନୁଭବ କଲେ ନାହିଁ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଅଗ୍ନିଶିଖା ବିସ୍ଫାରିତ ହେଲା । ଯେତେବେଳେ ନାହିଁ ମଣ୍ଡଳକୁ ସ୍ପର୍ଶ କଲା ସେତେବେଳେ ଆତ୍ମା ନୈକଲ୍ ହେଲା । ବେଦବର ବ୍ରହ୍ମା କହୁଲେ—ଏତେ ବଡ଼ ଋଷି ହୋଇ ଅଗ୍ନିର ତାପ ସହ ପାରିଲୁ ନାହିଁ । ତେଣୁ ବଙ୍ଗ ଦେଶରେ ଧନା ହାଡ଼ି ଘରେ ଜନ୍ମ ହେବାର ଅଭିଶାପ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅ । ବ୍ରହ୍ମରୁଷି ବିଚଳିତ ହେଲେ । ତତ୍ତ୍ଵଶାସ୍ତ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପାଦତଳେ ଲେଟି ଯାଇ ମୁଣ୍ଡର ଉପାୟ ଭିକ୍ଷା କଲେ । କହୁଲେ, ଏତେ ବଡ଼ ଅଭିଶାପ ଯଦି ଦେଲ ତେବେ ମୁଣ୍ଡର ବାଟ ମଧ୍ୟ ବଢ଼ାଇ ଦିଅ । ବ୍ରହ୍ମା ସେତେବେଳେ କହୁଥିଲେ—ତୁ କାହ୍ନୁପାଙ୍କ ଠାରୁ ଘଷା ଗ୍ରହଣ କରି ଜ୍ଞାନଲଭ କରିବୁ । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ରାଜାର ବାଡ଼ିତାଟି ଖଟିବୁ । ମାତ୍ର ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ ତୋ ଆଜ୍ଞା ମାନକେ ଅନ୍ୟ କେହି କରିବେବ । ରାଜା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଯୁବୁଦ୍ଧି ଦେଲେପରେ ତୁ ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରିବୁ । ସେତେବେଳେ ତୁ ଦେବତାଙ୍କ ସହ ସମାନ ହେବୁ । ତାଙ୍କର ଦୈବାଶକ୍ତି ଓ କାର୍ଯ୍ୟ କ୍ଷମତା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ଦେଖି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମାତାଙ୍କର କଥାକୁ ବିଶ୍ଵାସ କଲେ । ହାଡ଼ିପାଙ୍କ ଅଶେଷ ଅଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏ ପୁସ୍ତକରେ ରହିଛି । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଥମେ ଦେଖିଛନ୍ତି, ରାଜା ପାହୁବାରୁ ମରଡ଼ାଶାଳ ଉଦ୍ୟୋଗରେ ହାଡ଼ିପା ରହୁରୁ ବାହାର ହେଲେ । ପଛରେ ତାଙ୍କର ବାଳୁତ ପୁଅ ଅସିଲ ଓ ପାଖରେ ଥିବା ନଡ଼ିଆ ଗଛରୁ ପଇତ୍ର ପିଇବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛାକଲ ଓ ହାଡ଼ିପା ମନା କରିବାରୁ କଟାଳ କଲା । ତେଣୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସେ ଗଛକୁ ପାଖକୁ ଆସିବାପାଇଁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଗଛ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କଲା । ଗଛରୁ ପଇତ୍ରଟିଏ ତୋଳି ସେ ପୁଅକୁ ଦେଲେ । ପୁଅ ପୁନଶ୍ଚ ପଇତ୍ର ମାଗିବାରୁ ହାଡ଼ିପା ଗଛକୁ ପୃଷ୍ଠପରି ଉପରକୁ ଚାଲିଯିବାକୁ କହୁଲେ । ତତ୍ତ୍ଵଶାସ୍ତ୍ର ସେ ପୂର୍ବାବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ପୁଣି କୋଦାଳ ଓ କୁଣ୍ଡଳିକ ଆଦେଶ ଦେଲେ ବାଡ଼ିତାଟି ଖଟିବା ପାଇଁ । ଆଜ୍ଞା ମାନକେ ସେ ତାହା ପାଳନ କଲା । ମରଡ଼ାଶାଳ ସଫାକରି ନଗର ବାହାରେ ପକାଇଲା । ହାଡ଼ିପା ନକହୁ ପହୁରା ଓଲଟି ନେଇ ଗୋବର ପାଣିରେ ଲୁଗିଦେଲା । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଦୂରରେ ଥାଇ ଏ ସମସ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ ଓ ହାଡ଼ିପାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୀତ ହେଲେ । ରାତିରେ ମୁକୁତା ଦେଇ ପୁଅକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ହାଡ଼ିପାଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ । ତାଙ୍କର ପାଦପୂଜା ପାଇଁ ଅସ୍ତରାନ୍ତ ଶୁଣୁଡ଼ିରେ ଫୁଲମାଳ, ଚନ୍ଦନ, କସ୍ତୁର ମଧ୍ୟ ନେଲେ । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ପଦବନ୍ଦନା କରି ନିଜର ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ରାଜପୁତ୍ର ଶିଷ୍ୟ ହେବାକୁ ଆସିଛି ବୋଲି ସେ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଆତ୍ମ-ବଡ଼ିମାଣ୍ଡବ ଆଦୌ ମନରେ ସ୍ଥାନପାଇ ନାହିଁ । ବରଂ ବିନୟ ଭାବରେ କହୁଛନ୍ତି—

“ସବତହୁଁ ପାପୀ ସ୍ଥନ ହାଡ଼ି ଜାତି ଗୋଟି, ମୋହର ଚରଣ ତଳେ କମ୍ପା ତୁମେ

ଲେଟି ।” ପ୍ରଭତରୁ ଉଠି ମୋ ମୁହଁ ଯିଏ ଶୁହେଁ, ତାକୁ ଦୋଷ ଲଗେ । ସେ ପୁଣି
ରାଜାଙ୍କର ସେବକ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ହେଲା କଲେ ଶାନ୍ତି ତାଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ୟ । *

ହାଡ଼ିପା, ମାତା ଓ ଯୁଦ୍ଧ ଉଭୟଙ୍କର ମତାମତ ପୁଅକ ଭାବରେ ଜିଜ୍ଞାସା
କରିଛନ୍ତି । ସତ୍ୟରୁ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କହି ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ଯନ୍ମାସ ମାର୍ଗ
ଅତି ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । ଅରଣ୍ୟରେ ଗୁଲିବା ଭୂମିରେ ଶୋଇବା, ଶଶାନରେ ଏକାନ୍ତରେ ରହିବା,
ଅଭକ୍ଷ୍ୟ ଭକ୍ଷିବା, ଯାନରେ ନ ଚଢ଼ି ପାଦରେ ଚାଲିବା, ଭେଜନ ପରେ ପାଣି ନ ପିଇବା
ଇତ୍ୟାଦି କଷ୍ଟକର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଏସବୁ କରିପାରିବାର
ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେବାପରେ ହାଡ଼ିପା ତାଙ୍କୁ ଶିଖ୍ୟ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଜଣେ
ଭକ୍ତମ ଗୁରୁ ହୋଇଥିବାରୁ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ନେଇ ଯାଜେ ଯାଜେ ଦେଶାନ୍ତର ହୋଇ
ନାହାନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ମାନସିକ ପ୍ରସ୍ତୁତିପାଇଁ ନବର ବାହାର ମଣ୍ଡପରେ ଶୁଣଦନ
ରହିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ଯାଜେ ଯାଜେ ମାୟାକାଟି ଦେଶାନ୍ତର ହେବାକୁ
ହୁଏତ କଷ୍ଟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଗୁରୁଙ୍କ ନିଧି, ଧର୍ମମତରେ ଶିଖ୍ୟକୁ କପରି ଘଷିତ କରିବାକୁ
ହୁଏ ସେହି କଳାଟି ହାଡ଼ିପାଙ୍କୁ ବେଶ୍ ଜଣାଥିଲା । ଯନ୍ମାସୀର ଯାହା ବ୍ୟବସାୟ ବା
ଆଚରଣ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଶିଖ୍ୟ ଉପରେ ସେ କୋର କରି ଲଦି ଦେଇନାହାନ୍ତି । ବରଂ ତାଙ୍କୁ
ମଙ୍ଗେଇ ନେଇଛନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଘାଣ୍ଟା ଦେବା ପରେ ସେ ଦକ୍ଷିଣା ପାକବାକୁ
ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି । ସେ କୌଣସି ବାନ୍ତି ମନେ କରିବ ସେ ଶୁଷ୍କଦେବ ବୋଧହୁଏ
ଅର୍ଥାକାରରେ ଦକ୍ଷିଣା ମାଗୁଛନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଗୁରୁ ଯମଗ୍ର ବଗଦେଶକୁ
ଦାନ କଲେ ବୋଲି କହିଲେ । ମାତ୍ର ହାଡ଼ିପା ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଏସବୁରେ ମୋର କିବା
ପ୍ରୟୋଜନ ? ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର କହିଛନ୍ତି ତେବେ ଲକ୍ଷେ ପୁନା ଦକ୍ଷିଣା ଶୁରୁପ ଦେବ ।
ହାଡ଼ିପା ତହିଁରେ ମଧ୍ୟ ରାଜି ହୋଇନାହାନ୍ତି । ଧନ ଠୁଳକଲେ ଲୋଭ ବଢ଼େ, ଧନଠାରୁ
ଦୂରରେ ରହିଲେ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ମଣ୍ଡପରେ ବସି ହୁଏ । ତେଣୁ ବାଧ୍ୟହୋଇ
ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର କହିଲେ ତେବେ କ’ଣ ଦକ୍ଷିଣା ଦେବ ତାହା ଖୋଲି କୁହନ୍ତୁ । ପାଞ୍ଚ
ଦୁଆର ଗୁଲି ଭକ୍ଷା ଆଣ ବୋଲି ହାଡ଼ିପା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ଏଠାରେ କହିବାର
ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି, ରାଜପୁତ୍ର ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କୁ ଭକ୍ଷା ଆଣିବାପାଇଁ ହାଡ଼ିପା ସିଧାସଳଖ ଆଦେଶ
ଦେଇ ନାହାନ୍ତି, ଗୁରୁ ଦକ୍ଷିଣା ଛଳରେ ସଂଗ୍ରହ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଅବସରରେ ସେ
ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରିବା ଶିକ୍ଷା ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହାପରେ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ

* ବାଡ଼ିତାଟି ଖଟଣି ଉନ୍ମୁକୁ କରେ ସେବା,

ଅପ୍ରାପ୍ତ ଉଚିତ ଜାଣି ଶାନ୍ତି ମୋତେ ଦେବା ।

ପ୍ରଭତରୁ ଶୁଣିବ ସେ ମୋହର ବଦନ,

ତାହାକୁ ଲରଇ ଦୋଷ ଶୁଣିବେ ରଜନ । (ପଦ-୧୧)

ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହେବା ମାତ୍ର ନିୟମ ଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଛନ୍ତି । କାମ, ଖୋଧ, କ୍ରଦ୍ୱା ପରିହାର କରିବାପାଇଁ ଓ ଅନୁଜନ ତ୍ୟାଗ କରି ପବନ ଆହାର କରିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ପୁଣି ଅନ୍ନ ଖାଇବାବେଳେ କେତେକ ଖାଦ୍ୟ ପରିହାର କରିବାକୁ ହେବ । ଶାକ, କଂଜି, ଆମ୍ବୁଲ, ଭରକାଣ୍ଡ ଓ ଲବଣ ବର୍ଜନୀୟ । ଉତ୍ତମ ଗୁରୁଠାରୁ ଶିକ୍ଷାପାଇ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ସେସବୁ ପାଳନ କରିବାରେ ସକ୍ଷମ ହୋଇପାରିଛନ୍ତି । ଯୁବକ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସଂସମ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହାଡ଼ିପା ଇଚ୍ଛା କରି ରମ୍ଭା ଗଣିକା, ଧନାଶୁର୍ଣ୍ଣ ଘରେ ନେଇ ତାଙ୍କୁ ରଖିଛନ୍ତି । ସେଠୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଗ୍ନରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଉଦ୍‌ଆର୍ତ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ପରିଶେଷରେ ହାଡ଼ିପା ସିଦ୍ଧମୂଳ ଚିହ୍ନାଇଛନ୍ତି ଓ ଯୋଗାସନ ମନ୍ଦମାନ ଶିଖାଇଛନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଯଦି ପାଦୁକା ମନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା କରିପାରନ୍ତି ତେବେ ଏ ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ଯେଉଁ ଆଡ଼କୁ ଯିବାକୁ ଚାହୁଁବେ ସେ ସ୍ଥାନକୁ ଆସେ ଆସେ ଚାଲିଯିବେ । ଅନ୍ତନ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ରାତିରେ ଯେତେ ଅନ୍ଧାର ହୋଇଥାଉ ପଛେ ଯୋଜନ ଯୋଜନ ପଥ ନିର୍ମଳ ଦର୍ଶିବ । ସନ୍ନ୍ୟାସ ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ିଲେ ସର୍ବସ୍ୱରକୁ ଉଡ଼ିଯାଇ ପାରିବେ । କୃଷ୍ଣକ ମନ୍ତ୍ରଟିର ଶକ୍ତି ଅତି ତମକାର ଏ ମନ୍ତ୍ର ସାଧନ କଲେ ଲୋକଙ୍କ ଗହଣରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖୁଥିବେ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ କେହି ଦେଖି ପାରୁ ନଥିବେ । ଅନ୍ୟ ଏକ ମନ୍ତ୍ର ଅଛି ତାହା ପାଠ କଲେ କେହି ହାଣିଲେ ମଧ୍ୟ ଖଡ଼ଗ, ଗଦା ଗର୍ଜିଯିବ ପଛକେ ତାଙ୍କର କିଛି ହେବନାହିଁ । ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ତଣ୍ଡୁଳ ରନ୍ଧିଲେ ଲକ୍ଷେ ଲୋକ ଖାଇଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ନ ସରିବନାହିଁ । ଏପରି ଅନେକ ମନ୍ତ୍ର ହାଡ଼ିପା ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ ଓ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ତାହା ହାସଲ କଲେ । ସିଦ୍ଧ ହେବାପରେ ସ୍ୱନଶ୍ରୁ ହାଡ଼ିପା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ମାତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ନେଇଗଲେ । ମାତା ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ପଚାରି କଲେ । ହାତ ମୁଠାରେ ଥିବା ମାଟି ବିଭୁତି ହୋଇଗଲା । ବୃକ୍ଷକୁ ଡାକିଲେ ବୃକ୍ଷ ପାଖରେ ଆସି ପଡ଼ିଥିଲା, ଚାଲିଯାଆ କହିଲେ ପୁଣି ନିଜ ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଗଲା । ତାଙ୍କର ଏପରି ଶକ୍ତି ଥିଲା ଯେ ଯାହାକୁ ମରିବାକୁ କହିବେ ସେ ମରିଯିବ, ମରିବା ଲୋକକୁ ବଞ୍ଚିବାପାଇଁ କହିଲେ ସେ ଉଠି ବସିବ । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର କାଳଜୟୀ ହେଲେ, ଧୁଗ ଧୁଗାନ୍ତ ପାଇଁ ସ୍ତବ୍ଧ ନେଇ ବସିରହିଲେ ।

ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରର ପ୍ରଧାନ ଚରିତ୍ର ତିନି ଜଣଯାକ ହେଉଛନ୍ତି ସାଧକ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଯୋଗ ସାଧନ ମାଧ୍ୟମରେ କାଳଜୟୀ ହେବାର ଅଗ୍ରପଥା ଏମାନଙ୍କର ମୂଳଲକ୍ଷ୍ୟ । ତେଣୁ ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ଯୋଗ ସାଧନାର ବିସ୍ତୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା ସହଜ କାଳଜୟୀ ହେବା କଥାଟି ବାରମ୍ବାର ଉଲ୍ଲେଖ ହୋଇଛି । ହାଡ଼ିପା ମୁକୁତା ଦେଇ ଓ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁଠୁ ସଚେତନ ହୋଇଛନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସନ୍ନ୍ୟାସ ବ୍ରତ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ କରିବାପାଇଁ, ମୁକୁତା ଦେଇ ପ୍ରଥମେ ‘ସମୟରେ ପୁଣି ଭୁବ୍ଧ ହୋଇବୁ ନିଧନ’ କଥାଟି କହିଛନ୍ତି । ପୁଣି ଏ କଥା ଶୁଣି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖ ଦର୍ଶନ କରୁଥିବା ଦର୍ପଣ ତାଙ୍କ ହାତରୁ ଖସି ପଡ଼ିଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କୁ ଯେ ମୁଠୁ ମୁଖରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହେବ ଏହା

ଯେପରି ସେ ଶିଶୁାସ କରି ପାରୁନଥିଲେ । ମାତା ପୁନଃବାର କହୁଛନ୍ତି । ପିଣ୍ଡ ମୋକ୍ଷ ଭରି
 ଯେବେ ଧର୍ମ କରିବ ତେବେ ତର ଆୟୁଷ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଣମୁକ୍ତ ।
 ସାଧନା କରିଛନ୍ତି ଅମର ହେବାପାଇଁ । * ହାଡ଼ିପା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ସେହୁପରି ଯୋଗ ଶିକ୍ଷା
 ଦେଇଛନ୍ତି ଯେପରି ସେ କାଳକସ୍ତ୍ରୀ ହେବେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ କହୁଛନ୍ତି, ନାସାଗ୍ର ଯଦି
 ନାଭିକୁ ଷ୍ଟର୍ଣ୍ଣ କରିପାରିବ ତେବେ ପିଣ୍ଡରୁ ପ୍ରାଣ ହୁଡ଼ିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁବର୍ଷ ପରେ ଗୁରୁ
 ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ସିଦ୍ଧ ହୋଇ ସାରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ
 ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ବଙ୍ଗ ଦେଶକୁ ଫେରିବା ବେଳେ ଗୁରୁ ଏହି କଥା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।
 *ଃତେଣୁ ମନେହୁଏ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଅମର କରାଇବା ହାଡ଼ିପାଙ୍କ ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ।
 ଚେତକ ହାସଲ ହେବା ପରେ ମା' ପୁଅଙ୍କୁ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ରଖି ସେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୁଣଯିବାକୁ
 ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ସିଦ୍ଧ ହୋଇ ସାରିବା ପରେ ଯମପୁରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ।
 ଜନ୍ମପତି ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଆସନ ତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି ଓ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର କାଳ ପାଶରୁ ମୁକ୍ତ
 ହୋଇ ପାରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯଶୋବନ୍ତ କାବ୍ୟର ପରିସମାପ୍ତିରେ
 ସହ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଯଶୋଗାନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ଅମରତ୍ବର କଥା ଉଲ୍ଲେଖ
 କରିଛନ୍ତି । *** ମୃତ୍ୟୁକୁ ଜୟ କରିବା ପ୍ରାଣୀର ଚରମ ସିଦ୍ଧି ହୋଇଥିବାରୁ “ଭୂମ୍ଭର
 ଆଜ୍ଞାରେ ମୋର ପିଣ୍ଡ ହେଉ ସିଦ୍ଧି” କହି ତନ୍ତ୍ରୀପାଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜର ଅମରତ୍ବ ପ୍ରାର୍ଥନା
 କରିଛନ୍ତି । ଏ ସମସ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ମନେହୁଏ ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ
 ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟୀ ହେବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ମୋକ୍ଷକାମୀ ହେବା ଅପେକ୍ଷା
 ଜୀବନ ସଂବେଦୀ ହେବାକୁ ଯତ୍ନ କରୁଥିଲେ । ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ମଣ୍ଡଳରେ ବସି ରହିବାକୁ ସେମାନେ
 ଚାହୁଁଥିଲେ, ମାତ୍ର ସାଧକର ଜୀବନ ନେଇ, ସଂସ୍ଥେର ପାଇଁ ନୁହେଁ । ସେମାନେ ମୁକ୍ତକାମୀ
 ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦେହାନ୍ତର ପରେ ନୁହେଁ, ସଦେହରେ ସର୍ବ ଗମନ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ ।

ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ଏହି କାବ୍ୟରେ କେତୋଟି ଗୌଣ ଚରିତ୍ରର ଅବତାରଣା
 କରାଯାଇଛି । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକେ ବାସ୍ତବ ଧର୍ମୀ ଚରିତ୍ର । ରୋଦମା, ଗୋଦମାଜ
 ସମ୍ପର୍କରେ ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଏମାନେ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଦୁଇଟି ଚରିତ୍ର ।

* ଯୋଗ ସାଧୁ ଅଜାମର କରିବ ଶରୀର ।

ସ୍ବେଦ କଥା ମନରେ ଯେ ହୁଅଇ ମୋହର । (ପଦ-୭୨୧)

*ଃ ହାଡ଼ିପା ବୋଇଲେ ବାବୁ ହୋଇଲୁ ଅମର

ସ୍ବେଦେ ମାସ୍ବେ ପୋସ୍ବେ ତୁମ୍ଭେ ଯାଅ ଏକଠାର । (ପଦ-୧୨୮)

*** ତୁ ଯେ ଯମରାଜ ଦଣ୍ଡ ନିବାରଣ କଲେ

ନିଜ ଦେହ ସେନ ଅଛୁ ପୁର ଧୁରାନ୍ତରେ । (ପଦ-୧୦୫୫)

ଜୀବନର ବାସ୍ତବ ଦିଗକୁ ହିଁ ଏମାନେ ଅବଲୋକନ କରିଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ମୁକୁତା ଦେଇଙ୍କ-
 ଠାରୁ ମହାମନ୍ତ୍ର ଘଣ୍ଟା ଗ୍ରହଣ କରି ଏମାନେ ଜ୍ଞାନ ଲଭ କରିଛନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ
 ବିରହ ଦୁଃଖକୁ ଭୁଲି ଶାଶୁ ମୁକୁତା ଦେଇଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି “ଦେଶାନ୍ତରେ ଯାଉ ଗଜା ସାକ୍ଷ
 ହେଉ ଧର୍ମ ।” ରମ୍ଭା ଗଣିକା ଓ ଧନାଶୁର୍ଣ୍ଣ ସ୍ତ୍ରୀ ଭଉସ୍ୱେ ହେଉଛନ୍ତି କାମୁକା ନାୟ ।
 ତେଣୁ ଦେହ ସଂସାର ଛଡ଼ା ମାନବର ସାଞ୍ଜିକ ଦିଗ ପ୍ରତି ଏମାନେ ଆଖି ବୁଜି
 ଦେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କୈବର୍ତ୍ତୀ ଚରିତ୍ରଠାରେ କବି ଆଦର୍ଶ ଓ ବାସ୍ତବର ମନୋଜ୍ଞ
 ସମନ୍ୱୟ ଆଣିଛନ୍ତି । କୈବର୍ତ୍ତୀ ଅହରହ କର୍ମରତ, ମାତ୍ର ତାହା ସାଞ୍ଜିକ କର୍ମ । ଧନ
 ଅର୍ଜନ କରେ, କିଂକୁ ଦାନ କରେ । ତା’ ପାଇଁ ଘରଦ୍ୱାର ଶୁଦ୍ଧ ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ ହେବାର
 ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ନାହିଁ । ତା ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ହେଉଛି ସମୁଦାୟ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ସ୍ୱପ୍ନର
 ଦର୍ଶନ । କବି ସ୍ୱପ୍ନର ପରିଶେଷରେ ଆଉ ଦୁଇଜଣ ସହ ଚରିତ୍ରର ଅବତାରଣା
 କରିଛନ୍ତି । ସେ ଦୁଇଜଣ ହେଉଛନ୍ତି ସହଜସିଦ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ରୀପା ଓ ନାଥଧର୍ମୀ ଗୋରେଖ ନାଥ ।
 ଏମାନେ ଦିଇ ସାଧକ କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ପାରଦର୍ଶିତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାରେ
 ତତ୍ପର । ଏମାନେ ପରସ୍ପରର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପଣ୍ଡା କରିବା ପାଇଁ ଅହସ୍ତ । ଏ ପଣ୍ଡା ଦୁର୍ଗ
 ସାଧାରଣ ମଣିଷର ପ୍ରତିଯୋଗିତା ପ୍ରସରେ ପହଞ୍ଚିଛି । ଏପରି ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତାରଣା
 କାହିଁକି କରାହୋଇଛି ବୁଝି ହୁଏନି । ଶେଷରେ ଗୋରେଖ ନାଥଙ୍କର ଜୟ ହୋଇଥିବାରୁ
 ମନେ ହୁଏ କବି ହୁଏତ ନାଥ ଧର୍ମର ପରାକାଷ୍ଠା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଦିଦେଶ୍ୟରେ ଏପରି
 ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଏକ କାରଣ ହୋଇପାରେ ଯେ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ
 ଏପରି ଶକ୍ତି ପଣ୍ଡା ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ବୌଦ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମର
 ସାଧକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଶକ୍ତି ପଣ୍ଡା ହେଉଥିଲା । ଏପରିକି ଯଶୋବନ୍ତ ଓ
 ସ’ଲବେରଙ୍କର ଅଲୌକିକ କର୍ମର ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଭୁଲିଥିବା ବିଷୟ ଜନଶ୍ରୁତିରୁ ମିଳିଥାଏ ।
 ତେବେ ଏପରି ଦୁଇଟି ଚରିତ୍ର ସୃଷ୍ଟିର ଗୁରୁତ୍ୱ ବିଶେଷ କିଛି ନାହିଁ ।

ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରର କବିତ୍ୱ, ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ ଓ ଭାଷାର ସରଳତା ହେତୁ ଏହା
 ଜନପ୍ରିୟ ହୋଇପାରିଛି । କଥିତ ଭାଷାର ପ୍ରସ୍ତୋତ ଏହାର ଏକ ଆକର୍ଷଣୀୟ ଦିଗ ।
 ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଲୋକ ଭାଷାରେ ଯାହା ସବୁ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା ତାହା ପଣ୍ଡିତ
 ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଇତର ପ୍ରାୟ ହୋଇଥିଲା । ତଥାପି ଏ ଦିଗରେ ଯାରଲା ଦାସ ଓ
 ବସା ଦାସ ସ୍ୱରଣୀୟ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଭାଷା ପ୍ରସ୍ତର ଉପରେ
 ପଞ୍ଚସଖା ଯୌଥ ନିର୍ମାଣର ସାହସିକ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରି ସଫଳତା ଅର୍ଜନ କଲେ ।
 ଏମାନଙ୍କର ସଫୁଟ ଭାଷାରେ ଅବାଧ ପ୍ରବେଶ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେମାନେ ନିର୍ଭୟରେ
 ସଫୁଟ ସାହିତ୍ୟର ଅବଲମ୍ବନରେ କେତେକ ରଚନା ଲୋକ ଭାଷାରେ ସୃଷ୍ଟିକଲେ ଏବଂ
 ସଫୁଟ ଭାଷା ଓ ପଣ୍ଡିତମାତ୍ରଙ୍କୁ ଉନ୍ନତ କରି ଲୋକ ପ୍ରଚଳିତ ଭାଷାକୁ ପୃଷ୍ଠ
 କରିବାରେ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ସମାଲୋଚକମାନେ କହିନ୍ତି ଯେ

ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ରଚିତ ପୋଥିଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଚତୁର୍ଥୀତି ଏହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ପଣ୍ଡିତ ଗୋଷ୍ଠୀ ବା ଚରୁଲ୍ୟ ମତବାଦୀମାନେ କେବଳ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପୋଷଣ କରିଥାନ୍ତି । “ମାତ୍ର ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଜୀବନର ଏକ ସମଗ୍ର ଭୂମି ଉପରେ ଯାବତୀୟ ଭବଗତ ଓ ଦୃଷ୍ଟିଗତ ଆଲୋଚନାର ପ୍ରସ୍ତୁତିକରେ ସାହୃଦ୍ୟ ତଥାପି ଏକ ଝିଅ ଲଗାଇ ଜୀବନକୁ ତଥା ଆପଣାକୁ ଯଥାର୍ଥରେ ସମ୍ବନ୍ଧ କରି ପାରିବ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିନେଇ ପାରିଲେ । ପଞ୍ଚସଖା ସାହୃଦ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ଏକ ସାହୃଦ୍ୟ ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ ଅନୁଭୂତ ହେବ ।” † ତେଣୁ ପଞ୍ଚସଖା ସାହୃଦ୍ୟ ଲକ୍ଷକ ଚିହ୍ନ ନୁହେଁ । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ରଚନାରେ ମଧ୍ୟ କବିତ୍ୱର ଖୁରଣ ସଚ୍ଚିହ୍ନ । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରରେ ରସପୃଷ୍ଠି, ଆବେଗ ପ୍ରବଣ ଘଟଣାର ଉପସ୍ଥାପନା ସରଳ ଗୁପ୍ତା ବିନ୍ୟାସ ସହଜ ବର୍ଣ୍ଣନା ପଟୁତା ଓ ଆଲଙ୍କାରିକତାର ସଂଯୋଗ ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ଗୁପ୍ତପୁରୀସ୍ୱ ଜଟିଳ ଅଳଙ୍କାରର ବହୁଳତା ଦୃଷ୍ଟି ଗୋଚର ହୁଏ ନାହିଁ । ଆଖିଆଗରେ ପରଦୃଷ୍ଟ ଜଗତରୁ କେତୋଟି ବସ୍ତୁକୁ ଉପମା ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଯୋଗୀ ହେବାଶୁଣି ଗୁଣୀପୁସ୍ତ ମୂଳରୁ କଟା ହୋଇଥିବା ବୃକ୍ଷପରି ଭୂମିରେ ଲେଟିଗଲେ । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହଜ ଗୁଣୀପୁସ୍ତ ଯିବାକୁ ଜଗର କରିବାରୁ ରଜା ଉପମାଦ୍ୱାରା ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଯେପରି ବିଜୁଳି ବା ପବନକୁ ହାତରେ ଧରିବା ଅସମ୍ଭବ । ଗୁଣୀ ଦୁହେଁ ମଦନ ବାଣର ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହ୍ୟ କରିବା ସେହପରି ଅସମ୍ଭବ । †† ସୁଖି ମୁକୁତା ଦେଇ ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମାଧ୍ୟମରେ ସୁଖକୁ ଯୋଗୀ ହେବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଛନ୍ତି । ଏଇ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସ୍ୱାମୀ ରଘୁଚନ୍ଦ୍ର ରଜାଙ୍କ ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ରଘୁଚନ୍ଦ୍ର ରଜା, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କଠାରୁ ଶତଗୁଣ ସୁନ୍ଦରଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦେହର ଜ୍ୟୋତିରେ ଅନ୍ଧାର ଦୂର ହୋଇ ଆଲୋକିତ ହେଉଥିଲା । ମାଣିକ୍ୟ ସମକକ୍ଷ ହୋଇ ନ ପାରି ଭୟାବୃତ ହେଉଥିଲା । ††† ସେ ରଜ ମଧ୍ୟ ବିନାଶପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ, ଦେହତ୍ୟାଗ କଲେ । କାମିନୀ ମୋହ ତ୍ୟାଗକରି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହେବାପାଇଁ ମାତା ସୁଖକୁ ସୁନନ୍ଦ ଉପମା

† ଚଉରଞ୍ଚନ ଦାସ—ସହ (ଭକ୍ତି) ସାହୃଦ୍ୟ—ପୃ ୪୭
ଓଡ଼ିଶା ସାହୃଦ୍ୟ ଏକାଡେମୀ—୧୮୨

†† ରୁମ୍ଭେଯେ ମଦନ ବାଣ ନ ପାରିବ ସହ
ବିଜୁଳି ପବନ କାହିଁ ହୁଏ ଧରା ହୋଇ ।

(ପଦ ୩୩୮)

††† ଅନ୍ଧାର ଦଶେ ଆଲୋକ ମାଣିକ୍ୟର ଯାସ
ସେହି କାଳେ ନରହି ହୋଇଲ ପ୍ରାତେ ନାଶ ।

(ପଦ ୨୨)

ମାଧ୍ୟମରେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇଛନ୍ତି । * ପୃଥିବୀ ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥାୟୀ, ସେଥିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶକ୍ତିର ଆଶୁ ବିନାଶଶୀଳ । ବରପାର ପାଣି ଫୋଟକା ଚୁହୁଁ ଚୁହୁଁ ମିଳେଇ ଯାଏ । ଫୋଟକାଟି କପର ଓ କୋରଠୁ ପୃଷ୍ଠି ହୁଏ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ଫାଟିଗଲ ପରେ ତାହା କେଉଁଠି କି ଚାଲିଯାଏ ତାହା ଜାଣିବା କଷ୍ଟ ସେହିପରି ଏ ଶକ୍ତିର । † ମାୟା ଶକ୍ତିର ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେବା ତେଣୁ ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ । ପୁଣି ଏହିପରି ଭାବରେ ପ୍ରସ୍ତେଷନା ଦେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପରମ୍ପରାରେ ତାଙ୍କ ମନରେ ଅସ୍ଥିରତା ଦେଖା ଦେବାରୁ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଆଶ୍ଚାସନା ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ମଧ୍ୟ ଆଲଙ୍କାରଙ୍କ ଛଟାରେ ମାତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ସେତେବେଳକୁ ଭକ୍ତା ହାତପାଙ୍କଠାରୁ ଦାଷୀ ଗ୍ରହଣ କରିସାରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଯୋଗୀ କରି ସାରି ଦୁଃଖ କରିବା ନିରର୍ଥକ । ବୋଇତରେ ପଦାର୍ଥ ଧରି ଯାଉଥିବାବେଳେ ତାହା ଯଦି ଆଦାତ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ ତେବେ ସମସ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ମହାସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରୁ ଦ୍ରବ୍ୟ ଫେରି ପାଇବା କଷ୍ଟକର ବ୍ୟାପାର । ସେହିପରି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ନ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ୍ । †† ସେଦମା, ଗୋଦମା ଏ ଦକ୍ଷିଣାରେ ଖୁବ୍ ଦୁଃଖ କରିଛନ୍ତି । ଗଛ କାଟିଲ ପରି ଭୂଇଁରେ ଲେଟି ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଠି ରାଜାଙ୍କୁ ବହୁଭାବରେ ଭୁଲାଇଛନ୍ତି । ରାଜାଙ୍କ ଅବର୍ତ୍ତମାନରେ ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଯେ କ'ଣ ହେବ ତାହା ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମାଧ୍ୟମରେ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟ ଯୁଗୀୟ କବିମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଯେଉଁ ଉପମାସବୁ ଗ୍ରହଣ କରିନ୍ତି ଯଶୋବନ୍ତ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ତାରା, ଚନ୍ଦ୍ର, ଜଳ, ମିନି ଇତ୍ୟାଦିକୁ ଉପମାର ଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । କବି କର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, ଜଳ ବିହନେ ମୀନ ଓ ଚନ୍ଦ୍ର ମାନ ଥିବା ତାରା ସଦୃଶ ଶୁଣି ଦୁଇଜଣଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ହେବ । ††† କେବଳ ପରିବାର ବର୍ଗ ନୁହନ୍ତି, ଦେଶବାସୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ସନ୍ନ୍ୟାସବ୍ରତ ଗ୍ରହଣରେ ଖୁସି ହୋଇ ପାରିନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ରାଜାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି ରାଜ ନଗରକୁ ଫେରି ଆସିବା ପାଇଁ । କୁଲରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ସନ୍ତାନ ନିହାତି ପ୍ରୟୋଜନ ।

- * ଜଉ ସଜଳସ ଯେନ୍ନେ ଅଗ୍ନି ତାପେ ପାଣି,
ପୁରୁଷ ଦେହକୁ ଅଗ୍ନି ପରାସେ ତରୁଣୀ । (ପଦ ୧୭୩)
- † ବରପାରେ ପାଣିଆପା ଯେସନେ ଉତ୍ପନ୍ନ,
କେଣେ ଭାସିଯାଇ ନ ଦଶଇ ରେଖ ବର୍ଣ୍ଣ । (ପଦ ୧୭୮)
- †† ସିନ୍ଧୁର ଲହରୀ ଦାତେ ଭାଙ୍ଗିଲ ବୋଇତ,
କୁଳରେ ନ ଲାଗି ସବ ଦ୍ରବ୍ୟ ଗଲ ହୃତ ।
ମୋତେ ସେହମତ କରି ମୁରୁହ ଗୋ ମାୟେ,
ସମୁଦ୍ରେ ଭାସିଲ ଭେଳା ଲେଡ଼ିଲେକି ପାଏ । ପ—୨୩୪-୩୫
- ††† ଜଳ ଶୁଣିଗଲେ କାହିଁ ମୀନ ଜୀବ ରକ୍ଷା,
ଚନ୍ଦ୍ରମା ନ ଥିଲ ତାରା ନୋହୁବେ ଯେ ଲେଖା । (ପଦ-୩୩୪)

ସେଇ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେମାନେ ରାଜାଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି. ଅସୁବିଧାର ମୁହଁ ଚାହିଁବା ଦୋଷାବହ । କିନ୍ତୁ ରାଜା ଯେଥରେ ରାଜି ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ବୃକ୍ଷର ମୂଳ ନାଶ କଲେ ତାଳର ବା କି ପ୍ରୟୋଜନ ଅଛି ? * କବି ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଏପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଯହିଁରୁ ତାଙ୍କର କବିତ୍ବର ପରିଚୟ ମିଳେ । ସରଳ ଶୁଣା ଚିନ୍ତା ଜଗତର ଉପମାକୁ ନେଇ ଏପରି ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି ଯହିଁରେ ମାନବିକ ଆବେଦନର ସ୍ପର୍ଶ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ । ରମ୍ଭା ଗଣିକା; ତା'ର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଜନନେତ୍ରରେ ଦୃଶ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ । ତଥାପି କବି ତା' ମନର ବ୍ୟାକୁଳତା ଅତି ତମତାର ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । † ରମ୍ଭାର ଶତଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସ୍ଥିତିପ୍ରଜ୍ଞା ଭାବ ରମ୍ଭା ମନରେ ନୈରାଶ୍ୟ ଜାତ କରାଇଛି ।

କେତେକ ସ୍ଥଳରେ କବି ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା ମାଧ୍ୟମରେ କବିତ୍ବର ନିଦର୍ଶନ ଦେଇଛନ୍ତି । ରମ୍ଭା, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରୂପ ଦେଖି ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଛି ଏବଂ ସନ୍ଦେହ ହୋଇଛି, ଏ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଲୋକ ନୁହେଁ । ହୁଏତ ସ୍ବର୍ଗର ଗନ୍ଧବ, ରାଜପୁତ୍ର କିମ୍ବା ଉଚ୍ଚକୁଳ ଜାତ ଏକ ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅଧର, ନାସିକା, ଦନ୍ତପାତ୍ର, ଲଲଟ, ଚକ୍ରର ଓ ବାହୁଦଣ୍ଡ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଅବସ୍ଥାବରୁ ଜଣାଯାଉଥିଲା ଯେ ସେ ଅସାଧାରଣ ମାନବ ଥିଲେ । †† କବି ଭାହାର ଏକ ସୁନ୍ଦର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏ ପୁସ୍ତକରେ

* ମୂଳଥିଲେ ତାଳ ତହୁଁ ପଛବଲ ସିନା

ମୂଳ ଗଲେ ତାଳର ପ୍ରଳୟ ହୋସ୍ତେ କିନା । (ପଦ-୪୩୦)

† ଚନ୍ଦନ ବୃକ୍ଷ ପ୍ରାୟେକ ମଣି ଆଣ୍ଡେ କଲି

ନିଶ୍ଚୟେ ଶିମୁଳୀ ବୃକ୍ଷ ପରାୟେ ମଣିଲି ।

କାଠ ହେଲେ ପଛବନ୍ତା ପଥର ଝଡ଼ନ୍ତା,

ପଶୁ ହେଲେ ହସି ମୋତେ ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତା । (ପଦ ୨୩୩-୩୫)

†† ଫୁଟିଲ ଚମ୍ପାର ପ୍ରାୟେ ଆମୋଦର ଦେହ,

ତେଣୁ କର ମୋର ମନେ ବଢ଼ିଲା ସନ୍ଦେହ ।

ଅଧର ନାସିକା କର୍ଣ୍ଣ ଚୁରିଲି ସାମାନ୍ୟ,

ଦନ୍ତପତ୍ର ଚରାଜର ମୁକୁତା ପ୍ରାୟେଶ ।

ରୁଚିର ଚକ୍ରର କେଶ ଭୂମିରେ ଲେଟଇ,

ବେନ ବାହୁଦଣ୍ଡ ତା'ର ଆଶୁରେ ପଡ଼ଇ ।

ବେନ ବାହୁଦଣ୍ଡ ଆଶୁ ତଳକୁ ଲମ୍ବଇ,

ଅକ୍ଷର କୁଣ୍ଡଳ କରତଳେ ଶୋଭିପାର ।

ଲଲଟେ ହିଁ ଶାଖା ଶିରେ ବରାଜଇ ଯାର,

ପାଦତଳେ ପଦ୍ମଚନ୍ଦ୍ର ଦଶୁରୁ ଭୂମିର । (ପଦ ୫୮୩-୮୮)

କରିଛନ୍ତି । ତତୁଲ୍ୟ ଏକ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ଯେତେବେଳେ ରାଜା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ନିଜ ରୂପରେ ନିଜେ ମୁଖ୍ୟ ହୋଇ ଶୁଭୁଛନ୍ତି । ଚମ୍ପାଫୁଲ ପରି ନିଜ ଦେହର କାନ୍ତି । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଭରା ଶରୀର, ଦେବତାଙ୍କ ସଦୃଶ ସମାନ ହୋଇପାରନ୍ତି । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ରଚନା ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରରେ କବିତ୍ବର ନିଦର୍ଶନ ଅଧିକ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ଦୈବଜ୍ଞ ବିପ୍ରଙ୍କ ରଚିତ “ଟୀକା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର” ବିଷୟବସ୍ତୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ରଚନା ସଦୃଶ ପ୍ରାୟ ସମାନ । ମାତ୍ର ଏହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଧିକ ବାସ୍ତବମୁଖୀ । ଭକ୍ତ ଭାବର ପରିପ୍ରକାଶ ସଦୃଶ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସଦୃଶ୍ୟ ମନର ପରିଚୟ ମିଳେ । ମାତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ଯୋଗୀ ହେବାର ଖବର ପାଇ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମନରେ ଦୁହାଁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ଓ ତାହା ପ୍ରଶ୍ନ ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ସେ ସିଧାସଳଖ ମାତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛନ୍ତି, ଯେବେ ଯୋଗୀ କରିବାର ଇଚ୍ଛାଥିଲା ତେବେ ବାଳୁକ ସମୟରେ ନିଜଲେ କାହିଁକି ? ରାଜ୍ୟ, ରାଣୀ ଇତ୍ୟାଦି ତରୁଣ ବୟସର ପ୍ରଲୋଭନକୁ ଏଡ଼ାଇଯିବା ଯେତେବେଳେ ଦୁଃସାଧ୍ୟ ସେତିକି ବେଳେ ଗୁହ୍ୟତାଗୀ ହେବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ କାହିଁକି ? ତାଙ୍କର ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରଶ୍ନ ଥିଲା, ନିମଜୋହୀ ରାଣୀ (ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ମୁକୁତା ଦେଇ) ନିଜେ ଜଣେ ସାଧୁକା ହୋଇ ଏବଂ ଯମ ଦଣ୍ଡରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବାର ତତ୍ତ୍ଵ ତାଙ୍କୁ ଜଣାଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସ୍ଵର୍ମୀଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରୁ ରକ୍ଷା କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ପ୍ରଶ୍ନ ଦୁଇଟି ଅତି ତାପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ । ସୁନଶ୍ଚ ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର, ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରି ମାତାଙ୍କର ପଦେ କଥାରେ ଯୋଗୀ ହେବାପାଇଁ ରାଜି ହୋଇ ଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ମାତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ରେ କରିଛନ୍ତି । ଅଭିଯୋଗ ବାଢ଼ିଛନ୍ତି । ମାତା ହୋଇ ସୁନ୍ଦର ସୁଖ ଯେ ନ ଦେଖେ ସେ ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ଓ ଭଗାରି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । † ନିମଜୋହୀ ରାଣୀ ସୁନ୍ଦର କଥାଶୁଣି ଯେଉଁ ଉତ୍ତର ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ଜଣେ ସାଧାରଣ ମାତା ହୃଦୟର କଥା । ମା’ ଆଗରେ ସନ୍ତାନ ମୃତ୍ୟୁର ବିଶ୍ଵସ୍ତିକାମୟ ଚିନ୍ତା କଲ୍ଲନା କରି ରାଣୀ କହିଛନ୍ତି

† ମାତା ରୁ ନୋହୁଲୁ ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ହେଲୁ, ହେଲୁ ମୋ ପିଣ୍ଡେ ଭଗାରି

ତଲୁ ଲଟାକାଟି ଦେଇ ଲେ ଜନନୀ, ଉପରେ ସିଂହଲୁ ପାଣି ।

(ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ଦୈବଜ୍ଞ ବିପ୍ର-ଟୀକା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର-ପୃ.)

ଯେ ପୁଅ ଯୋଗୀ ହେଉ ପଛକେ ଜୀବନରେ ବଞ୍ଚିରହୁ । ‡ କାରଣ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଜନ୍ମର ଏକୋଇଶ ଦିନରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଗଣନା କରି କହିଥିଲେ ଯେ ଏକୋଇଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ପୁଅର ମରଣ ଶଷ୍ଠ ରହୁ । ଏପରି ଘଟଣାର ଅବତାରଣାରେ କବିଙ୍କ ବାସ୍ତବାଭିମୁଖୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ପରିଚୟ ମିଳେ । ଏପରି ଭବିଷ୍ୟତ ବାଣୀଶ୍ରୁତି ଜଣେ ଯାଧାରଣ ଜନନୀର ଦୁଇୟ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହେବା ସ୍ପଷ୍ଟବଳ । ନିମନ୍ତୋଦ୍ଧ ଶ୍ରୀ, ମୁକୁତା ଦେଇଙ୍କପରି ଦର୍ପଣରେ ମୁହଁ ଦେଖିବା ଘଟଣାରେ ପୁଅକୁ ଯୋଗୀ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ପୋଷଣ କରିନାହାନ୍ତି । ଅପୂର୍ବ ନାୟ ପ୍ରତି ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବା ସହିତ ଶ୍ରୀଙ୍କ ମନର କରୁଣ ଅବସ୍ଥାର ଚିତ୍ର ଉକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ । ନିମନ୍ତୋଦ୍ଧ ଶ୍ରୀଙ୍କର ପୁଅ ଜାତ ନହେବାରୁ ଗୁଜା, ନିମ ବନରେ ଏକ ଘର ତିଆରିକରି ସେଠାକୁ ଶ୍ରୀଙ୍କୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତର କରିଛନ୍ତି । ସେଠାରେ ସେ ଘୋଡ଼ାଶାଳ ପୋଛିବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତହେଲେ । ଗୁଜା ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଗୁରୁତ୍ବ ଓ ବୋଧିଏ କରୁଥିଲା ତାହା ଅନ୍ୟ କିଛି ଦେଉ ନ ଥିଲେ, ଗୁଜାବା ପାଇଁ ଜାଲେଣି ଦେଉଥିଲେ କାନକୋଳି କଣ୍ଟା ଓ ବାଲଗଣ ଗଛର ଝଟା । ହଳଦୀ ବଦଳରେ ବଣ ପିପ୍ପଳୀ, ଲୁଣ ନ ଦେଇ ଯବକ୍ଷାର ଓ ଏପରିକି ତେଲ ବଦଳରେ ଅଣ୍ଟମୁନି ଦେଉଥିଲେ । ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରିପରବା କି ପ୍ରକାର ଦେଉଥିବେ ! ତୋଡ଼ି ମାଛର ଅଣ୍ଟା ଓ ବାଲଗଣ ବେଶ୍ ଶ୍ରୀଙ୍କୁ ଦେଉଥିଲେ ତରକାରୀ ଗୁଜା ଖାଇବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀଙ୍କୁ ଏପରି ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ଭେଟିବାକୁ ହେଲା ପୁଅ ଜାତ ନ କରିଥିବା ଅପରାଧ ପାଇଁ । ମାତ୍ର ଶ୍ରୀ ଏ କଷ୍ଟକୁ ସହନ କରି ପାଇଁ ଆଦର ନ ନେଇ ତାଙ୍କ ମାତା ମଉନା ଦେଇଙ୍କୁ ଖବର ଦେଇଛନ୍ତି ଓ ବାପାଙ୍କ ପାଖରୁ ଧନ ଆଣି ଗୁଜାପ୍ରାଦାୟ ଚୂଲ୍ୟ ନଗର ତୋଳିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ କେଶ ତେଲ ବିନା ଆଉ ଜଟା ହୋଇଛି କି ବସ୍ତ୍ର ଅଭାବରେ ବୃକ୍ଷ ବଳମ ପିନ୍ଧିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ପୁଅ ଲଭିପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସେ ଅନେକ କଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି । ଦାନ, ଧର୍ମ, ତପ୍ତ ଇତ୍ୟାଦି ଅନେକ ଔପଚାରିକ କର୍ମ କରି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସେ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଟୀକା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରର ପ୍ରସାଦରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ କଥାବସ୍ତୁ ସଂଗ୍ରହରେ ବନ୍ଧୀୟ କରି ଦୁର୍ଲଭ ମହିଳାଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗୀଙ୍କର ଅଧିକ ସାମ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଏହାକୁ ନାଥ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଯୋଗୀମାନେ ଗୀତ ଆକାରରେ ବୋଲୁଥିବାର ଜଣାଯାଏ । କରୁଣରସର ଅବତାରଣା ଓ ସରଳ ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ ଯୋଗୁ ଏହା ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଖୁବ୍ ଆଦୃତ ହୋଇଥିବା ଅନୁମିତ ହୁଏ ।

ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ରଚନା ଗୁଡ଼ିକର ସାହିତ୍ୟିକ ମୂଲ୍ୟାୟନବେଳେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଚନା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରାଯାଇପାରେ । ‘ଆତ୍ମପରିଚେ ଗୀତାରେ’ ଲେଖାଅଛି,

‡ କେ କାହିଁବ ଦିନ ଦଶରେ କୁମର କେ କାହିଁବ ଦିନ ବାର,

ମୁହଁ ମାତା ତୋର ନିରତେ କାହିଁବ ମରବାର ଯୁଗାନ୍ତର ।

(ଟୀକା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର-ପୃ ୯)

ଅନ୍ଧକୁ ଯଷ୍ଟି ସହାୟ ହେବାପରି ଶିଷ୍ୟକୁ ଗୁରୁ ସର୍ବଦା ସହାୟକ । ଗୁରୁବିନା ଶିଷ୍ୟ
ଅଜ୍ଞାନର ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ପଡ଼ିରହେ । *

‘ବଶଭୋଜି ବୋଲି’ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ ଅପ୍ରକାଶିତ ରଚନା ।
ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ କବିଙ୍କର ଭକ୍ତିମଗ୍ନ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛି । ମାନ କବିତ୍ବ
ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହା ଏକ ସଫଳ ସୃଷ୍ଟି । ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଏକ କାହାଣୀରୁ ଏହାର
ବିଷୟବସ୍ତୁ ଆହରଣ କରାଯାଇଛି । ‘ବଶଭୋଜି’ ନାମରେ ଅତ୍ୟୁତ୍ତମଭଞ୍ଜର ମଧ୍ୟ ଏକ
ରଚନା ଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଏହାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ହେଉଛି ଏହିପରି । ଅରେ ଗୋପୀମାନେ
ବେଶଭୂଷା ହୋଇ ଦହ ବିକବା ପାଇଁ ବୃନ୍ଦାବନକୁ ବାହାରିଲେ । ସେମାନେ କୃଷ୍ଣପ୍ରୀତିରେ
ବହୁଳ । ତେଣୁ ବେପାର ଯାହାହେଉ ପଛକେ ଗୁଣ୍ଡରେ କୃଷ୍ଣନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି
ଗଲିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦଳଦଳ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ଗଲେ ଦହବିକବା
ପାଇଁ । କେତେଜଣ ଗଲେ ମଥୁରାର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନକୁ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ନିଜକୁ ବେଦଜ୍ଞ
ମନେ କରନ୍ତି ଓ ଯଜ୍ଞକର୍ମରେ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ବ ଦିଅନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ
ବେଶ୍ ଅହଙ୍କାର ମଧ୍ୟ ଥାଏ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଏହି ଅହଙ୍କାରର ପ୍ରଭାବ ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନଙ୍କ
ଉପରେ ମଧ୍ୟ ପଡ଼ିଥାଏ । ଗୋପୀମାନଙ୍କର କୃଷ୍ଣଭାବପନ୍ଥା ଭଙ୍ଗି ଦେଖି ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନେ
ତାଙ୍କୁ ତାଣ୍ଡଲ କରିଛନ୍ତି । କୃଷ୍ଣପ୍ରୀତ ଗୋପୀମାନେ ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ନାହିଁ ।
ବରଂ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ଯେ ସେମାନେ କୃଷ୍ଣସଂସ୍ପର୍ଶ । କୃଷ୍ଣପ୍ରୀତି ପାଖରେ
ଦରଘର, ସ୍ତ୍ରୀ, ଧନ ଦୌଳତ ସବୁ ରୁଚୁ । ଏହି ପ୍ରୀତି ଯୋଗୁଁ ସେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଲାଗି
କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି କୃଷ୍ଣଙ୍କର ବାଲରୁ କରି ଆସିଥିବା ଅଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ବର୍ଣ୍ଣନା
କରିଛନ୍ତି । ଶେଷରେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନେ ଗୋପୀମାନଙ୍କର କୃଷ୍ଣଭକ୍ତି ଦେଖି ଅନ୍ଧବ ପ୍ରୀତି
ହୋଇଛନ୍ତି, ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣତି ଜଣାଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇବାର ଉପାୟ ପ୍ରାର୍ଥନା

* ଜ୍ଞାନ ଦବସ ଅଜ୍ଞାନ କି ରାତି

ଯେହ୍ନେ ଅନ୍ଧକୁ ଯଷ୍ଟିରେ ତଳାନ୍ତି ।

ଗୁରୁ ନ ସେବିଲି ପ୍ରାଣୀ ଏମନ୍ତ

କାହିଁ ପାଇବେ ସେ ନିତ୍ୟର ଅର୍ଥ ।

ଅବନା ମନ୍ଦିରେ ଅବନା ପୀଠ

ଗୁରୁଙ୍କ ଭଣ୍ଡାର ଗୋଲକ ପେଣ୍ଠ

ଗତି ମୁକ୍ତି ଶମା ଦୟା ସାଗର

ଗୁପ୍ତରେ ରହୁଛି ଅଣ ଦୃଷ୍ଟିର । (ଆ:ପ: ଶାଢ଼ୀ)

କରିଛନ୍ତି ! ତାଙ୍କର ବଡ଼ପଣ ଆଉ ରହିଲା ନାହିଁ । * ମାତ୍ର ଗୋପୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରେମଭରଣ କଥା କହିଛନ୍ତି । ଦୁଦୟ ଉତ୍ତରେହିଁ ତାଙ୍କୁ ପାଇ ହୁଏ । ପାଇବାପାଇଁ କେଉଁଠି ଯିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନେ ତାହା ଦୁଦୟଙ୍ଗମ କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଦୟାକା ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ତାହା କରବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସମବେଦନା ଜ୍ଞାପନ କରିଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ମିଶି ଧାନ ଚାଉଳ ଦେଇ ମରୁତକ ଦହି କରି ନେଇଛନ୍ତି । ପୁଣି ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ବାଧା ଦେଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନଙ୍କର ମନ ଘର ବା ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପାଖରେ ବାନ୍ଧ ହୋଇ ରହିଲା ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀସେବା ରୂପକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ସେମାନେ ହେଲା କଲେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଅନ୍ତରରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସଦାସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଭଗବାନ ତାଙ୍କ ମନର ବ୍ୟାକୁଳତାକୁ ଜାଣିପାରି ତାଙ୍କୁ ପାଖରେ ଦେଖା ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛାକଲେ । ତେଣୁ ସେ କେତେକ ବସ୍ତା ଓ ଗୋପାଳ ବାଳକକୁ ପାଖରେ ନେଇ ବଣକୁ ଗଲେ । ବଣରେ ଖେଳୁ ଖେଳୁ ବାଳକମାନଙ୍କୁ ଭେଳ ଲାଗିବାରୁ କୃଷ୍ଣ, ପାଖରେ ଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ପତ୍ନୀକୁ ଫିଲକୁ ପଠାଇ ଦେଲେ କିଛି ଖାଇବା ପାଇଁ । ମାତ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ତାଙ୍କୁ ଭୟାନା କଲେ ଫିଲମାନେ ସେଠାରୁ ଫେରି କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । କୃଷ୍ଣ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଉ ଥରେ ପଠାଇଲେ ଏବଂ କହିଲେ ଗୁହର ପଛପଟେ ଯାଇଁ ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନଙ୍କୁ ମାଗିବ । ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନେ ଏଥରେ ଖୁସି ହୋଇ ନାନାଦ ସୁଧାଦ୍ୟ ଧରି ବଣକୁ ଆସିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରାହ୍ମଣୀଙ୍କ ହସରୁ ଖାଦ୍ୟ ନେଇ ଗୋପ ବାଳକମାନଙ୍କ ସହ ମିଶି ଖାଇଲେ । ଖାଦ୍ୟ ପାଇ ସମସ୍ତେ ଖୁସି ହେଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ଓ ମୁକ୍ତ ଲାଭ କଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତନ ହେଲା ଓ ସେମାନେ ଅହଞ୍ଜାର ଦୂର କଲେ । ନାରଦ ବଣର ଭରତଲେ ଗହ୍ୱ ବଣ ବେଳର ଦୃଶ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ କରିଥିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ବାଣୀ ବଜାଇ କର୍ତ୍ତନ କଲେ ଓ ବଢ଼େଇକୁ ପ୍ରମୋଦ ଖାଇଲେ । ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଫେରିଲା ବେଳେ ପାଖରେ ଜମିଲା ନେଇଥିଲେ । ଶିବ ସେହି ଜମିଲାକୁ ବାଟରେ ତାଙ୍କଠାରୁ ନେଇଗଲେ ।

ଏହି ଗାଥା କାବ୍ୟରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା ଜାଗରଣ ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ତତ୍କାଳୀନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭକ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ପରି ଜଟିଳ ଚତୁରେ ଏହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ । ସରଳ ପଦବଚନା ଓ କବିତ୍ୱର ପରିପ୍ରକାଶ ଯୋଗୁ ଏହା ଖୁବ୍ ସୁଗପାଠ୍ୟ ଓ ହୃଦୟଗ୍ରାସୀ ହୋଇପାରିଛି । ଦହି ବିକିବାକୁ ଯାଉଥିବା ଗୋପୀମାନେ ଭୁଣ୍ଡରେ ଯେପରି

* ଗୋପୀଙ୍କ ପାଦେ ପ୍ରଣମିତ ହେଲେ

ବଡ଼ପଣ ଗୁଡ଼ି ନାହିଁ ପଡ଼ିଲେ । (ବିଶ୍ୱେକ୍ଷିତ ବୋଲି-୭୭)

କୃଷ୍ଣନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁଥିଲେ ତହିଁରୁ ତାଙ୍କର ଭକ୍ତିମତ୍ତା ସୂଚିତ ହୁଏ । ମାତ୍ର ସହଜ ପ୍ରକାଶ ଭଙ୍ଗୀ ଓ ସରଳ ଭେଦ ସଂଯୋଜନା ହେତୁ ଅଦୌ ଦୁର୍ବୋଧ ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ । ମୁଣ୍ଡରେ ଦହି ବୋର୍ । ଗୁଣରେ କୃଷ୍ଣ ନାମ । ତେଣୁ ଦହି ବୋର୍ ମୁଣ୍ଡକୁ କଷ୍ଟ ଦଏନ । ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନଙ୍କର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଭକ୍ତି ମଧ୍ୟ ମନକୁ ବାଧେ ନାହିଁ । କାରଣ କୃଷ୍ଣ ଭାବରେ ଯେମାନେ ମଞ୍ଜି ରହିଥିଲେ । †† କବି ବରଷେକର ଯେଉଁ ବାସ୍ତବ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି ତହିଁରୁ ତାଙ୍କର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ପାରଦର୍ଶିତା ସୂଚିତ ହୁଏ ଏବଂ ମନେହୁଏ କବିଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିପତ୍ତା କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସତ୍ତା ସହିତ ଏକତ୍ୱରୁ ହୋଇଯାଇଛି । ଅପର ପକ୍ଷରେ ଏ ଜଗତର ସାଧାରଣ ଶିଶୁମାନଙ୍କର କ୍ଷୀତି କୌତୁକର ଚିତ୍ର ମଧ୍ୟ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଛି ।

‘ଅମ୍ଭ ପରତେ ଗୀତା’ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କର ଅନ୍ୟଏକ ରଚନା । ଏଥିରେ ଶ୍ରୀ କରନ୍ଦାଅଙ୍କର ଅଲୌକିକ ବର୍ଣ୍ଣନା ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଭାଷା ଓ ପ୍ରକାଶ ଭଙ୍ଗୀର ସାରଳ୍ୟ ଯୋଗୁ ସୁବୋଧ ହୋଇ ପାରିଛି । ଏଥିରେ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଅଲଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ ହେତୁ ଏହାର ସାହିତ୍ୟିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ††† ନିତ୍ୟ ସ୍ଥଳର କର୍ତ୍ତାଙ୍କ ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କବି ଯେଉଁ

† ମୂର୍ଖ ଚୁଣ୍ଡାଳ ବିପ୍ର ଅବବେକ
ହରିଚରିତ କହେ ଯେଉଁ ଲୋକ ।
ପରାକୃତ ବୋଲି ନ ବିଚାରିଲେ
ସମସ୍ତେ ଶୁଣିଲେ ତୁଣ୍ଡେ ଧଇଲେ ।
ମୁକୁତା ଯେହ୍ନେ ଶାମୁକାରେ ଥାଇ ।
ଧାମୁକା ଦୋଷକ ତାକୁ ଲଗଇ । (ପଦ-୨୩୧—୪୩)

†† କେବଳ ଆତ୍ମକୁ ଭାରିବା ପାଇଁ ଗୋପେ ଜନମ ହୋଇଲେ ଗୋସାଇଁ
ଘନ ଜନଙ୍କର ତାପ ହରିବେ, ପୃଥ୍ବୀର ଭାବ ଉତ୍ସାହ କରିବେ ।
ସଂପୂର୍ଣ୍ଣାନନ୍ଦ ସହଜ ମୁରତି, ଗୋପରେ ଦେହ ଧରି ଉତ୍ତପତି ।
ଆତ୍ମେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲୁ ତୋଳେ ତାହାଙ୍କ ଭାବେ ବୁଝିଲୁ ଅଥଲେ
(ପଦ ୩୭—୩୯)

††† ନିତ୍ୟରେ ଯେହ୍ନେ କରତା ଅଟଇ, କେମନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣି ସେ ରୂପ ବହଇ ।
ସ୍ଥଳ ନ ପଡ଼ଇ ଅଙ୍ଗୁ ଯାହାର, କେମନ୍ତ ହୋଇ ସେ ରୂପ ତାହାର ।
ଆହାର ନ ଖାଇ ଶୂନ୍ୟ ବିହରି କେମନ୍ତେ ସେ ଦେହ ଅଛଇ ଧରି
ଅଗ୍ନି ନୁହ ସେ ଜଳୁଛି କାହିଁ, ଜଳ ନୁହଇ ସେ କେମନ୍ତ ବହୁ ।
(ପଦ ୪୪-୪୭)

କେତୋଟି ଅଳଙ୍କାରର ସଂଯୋଗ କରିଛନ୍ତି ତାହାଦ୍ୱାରା ଜଟିଳ ଚିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ବୋଧଗମ୍ୟ ହୋଇପାରିବ । ଏଥିପାଇଁ କେତେକ ଉପମା ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ନାମସ୍ତନ୍ତ୍ର ବିଷୟ ବୁଝାଇବାବେଳେ ପ୍ରସଙ୍ଗଟିକୁ ସହଜ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କେତେକ ଉପମାକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ କବି କେତେକ ଉପମାକୁ ଏକାଧିକ ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ତଥାପି ତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକୁ ସହଜବୋଧ କରିବାରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ସହାୟକ ହୋଇଛନ୍ତି । † ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ରଚିତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଓ ବଣଭେଜି ବୋଲି ଗାଆଳୀବ୍ୟ ଦୁଇଟି ବ୍ୟଞ୍ଜିତ ଅନ୍ୟ ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ଧର୍ମଦର୍ଶନ ଓ ଚିନ୍ତାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ତଥାପି କବି ଏହାକୁ ସୁବୋଧ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ଅଥଚ କବିଙ୍କର ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତି ଥିଲା, ଦକ୍ଷତା ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ‘ଶିବ ସ୍ତବୋଦୟ’ ରଚନାଟି ନାହାର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥର ଅବଲମ୍ବନରେ ଏହା ରଚିତ । କବି ଜାଣି ରଚନା ବେଳେ ବହୁ ସ୍ଥଳରେ ସଫଳ ଅନୁବାଦ କରିଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ସ୍ୱର ଶାସ୍ତ୍ରର ଉପଯୋଗିତା ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଯାଇଁ କବି କେତେକ ଉପମା ମାଧ୍ୟମରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଯେ ଶିରସ୍ତନ ଶରୀର । ଶାସ୍ତ୍ରସ୍ଥାନ କଥା, ନାଥସ୍ଥାନ ଚନ୍ଦ୍ର ଭୂଲ୍ୟ ସ୍ୱରସ୍ଥାନ ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ର ଅସୁନ୍ଦର । ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥର ଗୋଟିଏ ପଦ ସହଜ ଏହାକୁ ଭୁଲନାକଲେ ଭବିଷ୍ୟରେ ଥିବା ସାମ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଏଥିରୁ କବିଙ୍କ ସଂସ୍କୃତ ଜ୍ଞାନର ପରିଚୟ ମିଳେ । ‡

ବର୍ଣ୍ଣନା ଭଙ୍ଗୀ :—ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ କେତେକ ରଚନାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ପାଟକର ନିଦର୍ଶନ ମିଳେ । କବି ବିଶେଷ ଭାବରେ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ରୂପବର୍ଣ୍ଣନାରେ ପାରଦର୍ଶିତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ରମ୍ଭା ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ବେଳେ ରମ୍ଭା, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରୂପ ମାଧୁରୀ ଦର୍ଶନ କରି ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇଛନ୍ତି । କବି ରମ୍ଭା ମୁଖରେ

† ଶାମୁକାରେ ଯେହ୍ନେ ମୁକୁତା ଥାଇଁ, ଶାମୁକା ଦୋଷ ନ ତାକୁ ଲଗଇଁ ।
ମୂଷା ବିମୃରେ ଶ୍ୱେତ ନାଗ ଥାଇ, ଅମଳତ ହୋଇ ବାହାର ହୋଇଁ ।
ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ସ୍ଥାନରେ ଅଗ୍ନି ପଡ଼ିଥାଇ, ତାହାକୁ କେଉଁ କଳଙ୍କ ଲଗଇ ।

(ପଦ-୪୪—୪୭)

‡ ସ୍ୱରସ୍ଥାନ ହେଲେ ଜଉତିଷ ଶୋଭା ନୁହେଁ
ନାଥସ୍ଥାନ ଚନ୍ଦ୍ର ଯେହ୍ନେ ଅଶୋଭକୁ ପାଏ ।
ଶାସ୍ତ୍ରସ୍ଥାନ ହେଲେ କହୁବାକୁ ଅସୁନ୍ଦର
ଶିରସ୍ଥାନ ହେଲେ ଯଥା ଅଶୋଭା ଶରୀର । (ଶିବ ସ୍ତବୋଦୟ-ପ ୩୭-୩୮)
ଭୁଲନାୟ-ସ୍ୱରସ୍ଥାନୋଽ ଦେବଜ୍ଞେ-ନାଥସ୍ଥାନ ଯଥା ଚନ୍ଦ୍ରଂ
ଶାସ୍ତ୍ରସ୍ଥାନ ଯଥା ବକ୍ରା-ଶିରୋସ୍ଥାନଂ ଚ ଯତ୍ତଦୟଃ

(ସ୍ତବୋଦୟ ଲେଖ-୧ମ ଅଧ୍ୟାୟ-୧୭୩୬)

ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଫୁଟିଲ ଚମ୍ପା ପରି ଦେହର କାନ୍ଥ, ଦନ୍ତପନ୍ଥ ମୁକୁତା ପରି, ବାହୁ ସୁଦୃଢ଼, ସୁନ୍ଦର କେଶ, ଲଲଟରେ ଯିଶାଖା ଶିର ଯୌଦର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧିରେ ଯନ୍ତ୍ରାୟନ ହୋଇଛି * କନ୍ଥୁ କବ କୌଣସି ସ୍ଥଳରେ ଶ୍ଵପ୍ତସୁରୀୟ କବିଙ୍କ ପରି ବର୍ଣ୍ଣନାର ଅଧିକ୍ୟରେ କାବ୍ୟକୁ ଭାବହୀନ କରି ନାହାନ୍ତି । ‘ବଶଭୋଜି ବୋଲିରେ’ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ମଧ୍ୟ କବିତ୍ଵ ଫୁଟି ଉଠିଛି । ଗୋପୀମାନେ ବେଶଭୂଷା ହୋଇ ବାହାରିଛନ୍ତି ଦହ ବିକବା ପାଇଁ । ଦେହରେ ଓଡ଼ିଆଣୀର ଅଳଙ୍କାର, ହାର, ମୁଦ, କାପ, ବାହୁଟି ଓ ନୁପୁର ଖଞ୍ଜି ହୋଇ ଅତି ଚମତ୍କାର ଦେଖା ଯାଉଛନ୍ତି । ଏହି ବାସ୍ତବ ଚିତ୍ରଟି ମଧ୍ୟ ବେଶ୍ ଦୃଢ଼ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ପାରିଛି । ** ଗୋପୀମାନେ ଦହ ବିକବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ମୁଣ୍ଡରେ ଦହ ବୋର୍ ଧରି କୃଷ୍ଣଙ୍କର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଅନନ୍ଦରେ ଗୁଲିବାକୁ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଗୋପୀମାନେ କୃଷ୍ଣ ଭାବରେ କପରି ମଜ୍ଜି ରହିଛନ୍ତି, ତାହାର ବାସ୍ତବ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏଥରେ ରହିଛି । † ଗୋପାଳ ବାଳକମାନଙ୍କ ସହିତ କୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଆଶୀର୍ଵଦା ଖାଦ୍ୟ ଖାଇଛନ୍ତି ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ହସ ଖୁସିରେ ନାଚି ନାଚି ଉପଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି । ତାହାର ସ୍ପଷ୍ଟ ସୁନ୍ଦର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏଥରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଉପରକୁ କଦଳୀ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ ପାଟି ଦେଖାଇ

* ଫୁଟିଲ ଚମ୍ପାର ପ୍ରାୟେ ଆମୋଦଇ ଦେହ
ତେରୁକରି ମୋର ମନେ ବଢ଼ିଲି ସେନେହ ।
ଅଧର ନାସିକା କର୍ଣ୍ଣ ବୁଝିଲି ସାମାନ୍ୟ
ଦନ୍ତପନ୍ଥ ବିରଜଇ ମୁକୁତା ପ୍ରାୟେଶ ।
ରୁରେ ଚକ୍ରର କେଶ ଭୂମିରେ ଲେଟଇ
ବେନ ବାହୁଦଣ୍ଡ ତା’ର ଅଶ୍ରୁରେ ପଡ଼ଇ । (ପଦ ୫୮୪-୮୭)

** ବେଶ ସାଜେଇ କୁସୁମନ୍ତ ନାଇ, କପାଳେ ସିନ୍ଦୂର ଚିତା ଲଗାଇ ।
କର୍ଣ୍ଣ ରତ୍ନକାପ ଘଳାରେ ହାରା, ଷ୍ଟୁତ୍ର ମୁକୁତା ଶୋହେ ଚନ୍ଦ୍ରସର ।
ବାହେ ବାହୁଟି ବିଦମ୍ବୁ ଶୋହେ, ଗୋପ ଯୁବତୀ ଜଗୁଜନ ମୋହେ ।
ଗୁଲିନ୍ତେ ନୁପୁର ବାଜେଣି ବାଜେ, ଯେସନେ ସର୍ଗ ଅପସର ସାଜେ ।
(ବଶଭୋଜି ବୋଲି - ପଦ ୪-୭)

† ଦୟା ବୋଲି ଫୁରେ ଗୋବିନ୍ଦ ନାମ, କେଉଁ ଗୋପୀ ବୋଲେ ସୁରୁଣୋତ୍ସମ
କେ ବୋଲେ ମୁକୁନ୍ଦ ମାଧବ ହରି, ହେ ବୋଲେ ଭୁବର ହେ ଦଇତାରି ।
କେ ବୋଲେ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣ ହେ ଦାମୋଦର, କେ ବୋଲେ ଅନନ୍ତ ଦୟାସାଗର ।

(ପଦ ୨୩-୨୫)

ପୁଣି ତାକୁ ରୁଣ୍ଡରେ ଧରି ଖାଇବାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଯେପରି ରହିଛି ତାହା ବାଲ୍ୟ ଚପଳତା ସହିତ ଉପଭୋଗ କରିବାର ଚିତ୍ର ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । *

ଯେହୁପରି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର କାବ୍ୟରେ ଯଶୋବନ୍ତ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ରୂପବର୍ଣ୍ଣନା ବ୍ୟଙ୍ଗାତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି । କାବ୍ୟର ପରିସମାପ୍ତିରେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଶୂନ୍ୟ ମାର୍ଗରେ ଗମନ କରୁଥିବା ବେଳେ ଗୋରେଖ ନାଥ ଓ ତନ୍ତ୍ରୀପାତ୍ର ତେଜିଛନ୍ତି । ସେହି ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶୁଣିଥିବା ଶକ୍ତିର ପ୍ରତିଯୋଗିତା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଦେଖିବାକୁ ପାଇଛନ୍ତି । ଘାଟ ସମୟ ଧରି ଶୁଣିଥିବା ଏହି ଶକ୍ତି ଶୀତଳର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଖୁବ୍ ଗୁରୁର ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି । ଏପରି ଅଲୌକିକ ଘଟଣା ଶରୀର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଆଧୁନିକ ଜଗତବାସୀଙ୍କୁ କପୋଳ କଳ୍ପିତ ମନେ ହୋଇପାରେ । ମାତ୍ର ତା'ର ସତ୍ୟାସତ୍ୟକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ କେବଳ ବର୍ଣ୍ଣନା ବିନ୍ୟାସ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ କରୁଛନ୍ତି ପାରଦର୍ଶିତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ବର୍ଣ୍ଣନାଟି ଏହୁପରି— ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଶୂନ୍ୟ ପଥରେ ଯାଉଥିବା ବେଳେ ଦେଖିଲେ ତନ୍ତ୍ରୀପା ମଧ୍ୟ ଶୂନ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଶୂନ୍ୟରେ ତନ୍ତ୍ର ପାହାନ୍ତିରେ ଶିଷ୍ଟ ବେଗରେ ଲୁଗା ବୁଣୁଛନ୍ତି । ସେହି ସମୟରେ ଗୋରେଖ ନାଥ ମଧ୍ୟ ସେହି ବାଟରେ ଯାଉଥିଲେ । ଉଭୟଙ୍କର ଭେଟ ହେଲା । ଗୋରେଖନାଥ, ଲୁଗା ଛୁଣି ଯାଇ ବୋଲି ଯେମିତି ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ତତ୍ତ୍ଵଜ୍ଞତା ଲୁଗା ତନ୍ତ୍ରରୁ ଛୁଣିଗଲା । ତନ୍ତ୍ରୀପା ଏହା ଦେଖି ଦୁଃଖିତ ହେଲେ ଓ ପୁନଶ୍ଚ ସେ ଆଜ୍ଞା ଦେବାରୁ ତାହା ତନ୍ତ୍ରରେ ଯୋଡ଼ି ହୋଇଗଲା । ଗୋରେଖ ପୁଣି ଏପରି ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ଯେ ଲୁଗା ସହିତ ତନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ଦୂରଦୂର ହୋଇଗଲା । ତନ୍ତ୍ରୀପା ଆଉ ଥରେ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ତନ୍ତ୍ର ଯୋଡ଼ି ହେଲାନାହିଁ । ଦୂରଜଣକ ମଧ୍ୟରେ କିଏ ଅଧିକ ଶକ୍ତିମାନ ସେଥିପାଇଁ ଉଚ୍ଚବାର ଓ କଳି ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଏବଂ ଗୋରେଖ ନାଥ ତନ୍ତ୍ରୀପାକୁ କହିଲେ, ତୁ ପହଞ୍ଚି ଆରମ୍ଭ କରୁଛୁ । ଶୂନ୍ୟପଥରୁ ତତେ ପୂର୍ବ ହଟେଇ ଦେବ । ତନ୍ତ୍ରୀପା ମଧ୍ୟ ତରୁଆ ନୁହନ୍ତି । ସେ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମବକ୍ତିମାରେ କହିଲେ—ମୁଁ ଶୁଣି ଯୁଗ ପାଇଁ ଅନ୍ତାମର । ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଚରଣରେ ସ୍ଥାନ ଦିଏ । ତତ୍ତ୍ଵପତି ସିଦ୍ଧମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ମୋର ଯେତେବେଳେ ଯେପରି ମନେ ହୁଏ ସେହୁପରି ରୂପ ମୁଁ ଗ୍ରହଣ କରେ । ଗୋରେଖ ନାଥ କହିଲେ, କିପରି ମତେ ଅତିକାନ୍ତ କରିଯିବୁ ଦେଖିବା । ଏହା କହିବା ମାତ୍ରେ ତନ୍ତ୍ରୀପା ଶୂନ୍ୟରୁ ଖସି ପଡ଼ିଲେ, କିନ୍ତୁ ତନ୍ତ୍ରୀପା ଗୋରେଖଙ୍କୁ କହିଲେ ପଣ୍ଡିତ୍ଵରକୁ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରିବାକୁ । ଗୋରେଖ ପଛକୁ ବୁଝି ଦେଖିଲେ ତନ୍ତ୍ରୀପା ଆତ୍ମଗଛରେ ଆତ୍ମ ଫଳଟିଏ ହୋଇ ଝୁଲୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଆତ୍ମଗଛ ପାଖକୁ

* ଗୋପାଳେ ବୋଇଲେ ହେବ ମୁକତ, ନାଚନ୍ତି ବୁଲନ୍ତି ଗାବନ୍ତି ଗୀତ,

ତାଙ୍କୁ କଦଳୀ ଡୋପତାଇ ଦେଇ, ରୁଣ୍ଡ ପାତନ୍ତି ଉଦ୍ଧୃତ ମୁଖ ହୋଇ,

(ପଦ ୧୧୭-୧୧୮)

ଯାଇଁ ଫଳଟିକୁ ଛୁଣାଇ ଗର୍ଭକୁ କ୍ଷେପଣ କରିବାପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତେ, ତନ୍ତ୍ରୀପା ଲକ୍ଷିତ ହୋଇ ପକ୍ଷୀ ରୂପ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ତନ୍ତ୍ରୀପା ଚଢ଼େଇ ହେବାକୁ ଗୋରେଖ ନାଥ ଚଢ଼େଇଆ ହେଲେ । ପୁଣି ତନ୍ତ୍ରୀପା ଜଳରେ ମୀନଟିଏ ହେବାରୁ ଗୋରେଖ ତାଙ୍କୁ ଜାଲରେ ଧରି ନେଇ ପୁନଶ୍ଚ ଜଳକୁ ନିକ୍ଷେପ କଲେ । ଏହାପରେ ତନ୍ତ୍ରୀପା ମେଘ ହୋଇ ଆକାଶରେ ଆଛାଡ଼ିତ ହୋଇଗଲେ । ମେଘ ଏପରି ମାଡ଼ିଗଲା ଯେ ପୃଥିବୀ ଅନ୍ଧକାର ହୋଇଗଲା । ଗୋରେଖ ପୁନଶ୍ଚ ତନ୍ତ୍ରୀପାଙ୍କୁ ପବନଦ୍ୱାରା ଉଡ଼ାଇ ଦେଲେ । ମେଘକୁ ଉଡ଼ାଇ ଦେବା ଦ୍ୱାରା ତନ୍ତ୍ରୀପା ଶ୍ରମ ପାଇ ଲୁହୁଡ଼ି ହୋଇ ବର୍ଷିଲେ । ତନ୍ତ୍ରୀପା ଗୁପ୍ତରେ ଜଳରେ ଗୋଟିଏ ଗେଣ୍ଡା ହୋଇ ଗର୍ଭି ଭିତରେ ରହିଗଲେ । ସାଧକ ଗୋରେଖ ଏହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରି ଗାଈଆ ହୋଇ ଗେଣ୍ଡାକୁ ଖୋଳି ବାହାର କରି ଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରୟତ୍ନ କଲେ । ଏହା ଦେଖିପାରି ତନ୍ତ୍ରୀପା ଗାତରୁ ବାହାର ହେଲେ । ଗୋରେଖ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ପଚାରିଲେ ଆଉ କି ରୂପ ହେବୁ । ସ୍ୱର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ, ପାତାଳ ଯେଉଁଠି ରହିଲେ ବି ଗୋରେଖ ତାଙ୍କୁ ଧରିଆଣି ପାରିବେ ବୋଲି କହିଲେ । ଏଇ ଅବସରରେ ସେ ତନ୍ତ୍ରୀପାଙ୍କୁ ପଚାରିଛନ୍ତି, ଗୋରେଖ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଭିନ୍ନ ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରିବେ । ତନ୍ତ୍ରୀପା, ଗୋରେଖଙ୍କୁ ଠାବକରି ଧରି ପାରିବେ କି ? ତନ୍ତ୍ରୀପା କହିଲେ ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ସେ ଯେକୌଣସି ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରିପାରନ୍ତି । ଏଥର ଗୋରେଖଙ୍କର ସାଜ । ଗୋରେଖ କିନ୍ତୁ ଗୁରୁ ଗୁଲକରେ କାର୍ଯ୍ୟକଲେ । ଗେଣ୍ଡା, ମାଛ ଇତ୍ୟାଦି ନ ହୋଇ ଜଳ ହୋଇଗଲେ ଓ ଜଳ ସହଜ ମିଶିଗଲେ । ତନ୍ତ୍ରୀପା ପାଣିରେ ଝିଅ ପକାଇ ଗୋରେଖଙ୍କୁ ଖୋଜିଲେ । ମାଝି ଜଳ ସହଜ ଜଳ ହୋଇ ଏକାକାର ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ଖୁବ୍ ମନ ଦୁଃଖ କଲେ । ଗୋରେଖ କି ରୂପ ଗ୍ରହଣକଲେ ଯେ ସେ ଜାଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ବିରସ ମନରେ ଏପରି ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ଗୋରେଖନାଥ ସମ୍ପୃକ୍ତରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଏବଂ ତନ୍ତ୍ରୀପାଙ୍କୁ କହିଲେ—ତୁ ତ ମହାତପା, ତତେ କିଏ ଅବା ସାନ କରିଦେଇ ପାରିବ ? ତେବେ ତୋ ମନରେ ଦୁଃଖ କାହିଁକି ? ଏହା ଗୋରେଖ ନାଥଙ୍କର ନିଶ୍ଚୟ ଆତ୍ମାଶ୍ଳାଘା, ଯଦିଓ ବାହ୍ୟତଃ ବିନୟୋକ୍ତ ପରି ମନେ ହେଉଛି । ସେତେବେଳକୁ ତନ୍ତ୍ରୀପା ପରଜିତର ବେଦନାରେ ଦରିଧିଭୂତ । ତେଣୁ ଗୋରେଖଙ୍କୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠର ସ୍ତ୍ରୀକୃତ ନ ଦେଇ ଅନ୍ୟ ରତ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ କହିଲେ, ମସ୍ତକସ୍ପର୍ଶର ତମେ ନାହିଁ, ସୁପିଞ୍ଜମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତମର ସ୍ଥାନ ଆଗରେ । ଗୋରେଖଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଲାଭ କରି ତନ୍ତ୍ରୀପା କୃତାର୍ଥ ହେଲେ । * ଉଭୟେ ମିଶି ସୁଗନ୍ଧରେ

* ତନ୍ତ୍ରୀପା ବୋଇଲେ ଗୁମ୍ଫା ସୂତ୍ରିକ ଗୋସେଇଁ,

ପିଞ୍ଜରଣ ସଙ୍ଗେ ଗୁମ୍ଫା ଆଗ ଲେଖା ହୋଇ ।

ଆଉମାନେ ଯଦି ଗୁମ୍ଫା ମହାଯତ ଭଣି,

ଗୁମ୍ଫାକୁ ଭେଟିଣ ମୁଁ ଯେ ପାଇଲି କାରେଣୀ ।

(ପଦ ୧୦୧୦, ୧୦୧୧)

ଗଲେ । ଶକ୍ତି ପରାନ୍ତର ଯେଉଁ ଲୁଚିନାଲି ଖେଳ ଲାଗିଥିଲା, ତାହାର ଅବସାନ ଏଇଠି
ଘଟିଲା । ବର୍ଣ୍ଣନାଟି ପଢ଼ିଲେ କବିଙ୍କର ବିନ୍ୟାସ ପଟୁତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଯୋଗୀ ହୋଇଯିବାର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧର ଚିତ୍ର
ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ତେଣୁ ପାଠକ ମନରେ ସମ୍ବେଦନା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଗୁରୁ ଆଜ୍ଞା
ଦେଲେ ଯୋଗୀ ହେବା ପାଇଁ । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରା କଲେ, ରାଜାର କୁମର କେମିତି
ଦ୍ଵାର ଦ୍ଵାର ବୁଲି ଇଚ୍ଛା ମାଗିବେ ? ଗୁରୁର ଆଜ୍ଞା ତ ଅବଜ୍ଞା କରିହେବନାହିଁ । ତେଣୁ
ଦେହରେ ମେଢ଼ଳି ପରିଧାନ କଲେ, ବାମ କାନରେ ଲୁହ ଆଳ ଝୁଲାଇଲେ । ହାତରେ
ବନ୍ଧୁକ ବଟୁଆ ଗୋଟିଏ ଧାରଣ କଲେ । ମଣ୍ଡପରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଗୁରୁଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ଇଚ୍ଛା
ପାଇଁ ବାହାରିଲେ । ତାଙ୍କର ଏ ବେଶ ଦେଖି କୁକୁର ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ଵାସ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ ।
ତେଣୁ କୁକୁର ତାଙ୍କୁ ଗୋଟାଇଲା । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହେଲେ ଓ ବାଡ଼ି ଉଠିଲା
ରାଜା କୁକୁରକୁ ତଡ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଏ ଦୃଶ୍ୟ ନଗରବାସୀଙ୍କ ମନରେ କଷ୍ଟଦେଲା ।
ଆଦାଲ ବୁଦ୍ଧ ବନ୍ଧତା ସେଦିନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । *

ଧର୍ମମତ :- ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ଧର୍ମମତ ସ୍ପଷ୍ଟରେ ଆଲୋଚନା କଲେ
ଜଣାଯାଏ ଯେ ସେ ଥିଲେ ଜ୍ଞାନମିଶ୍ରା ଗନ୍ତରେ ବିଶ୍ଵାସୀ ଓ ନିର୍ବୁଦ୍ଧି ମାର୍ଗର ପଥକ ।
ପଞ୍ଚସଖା ପିଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳାକୁ ଅବଲୋକନ କରି ପାରୁଥିଲେ ଓ ପିଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ପତିତାଳନ ବା ଉପଲବ୍ଧି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ଏ ବିଷୟ ସେମାନେ
ନିଜ ନିଜ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଗୀତାରେ ଏ
ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ଯୋଗମାୟାଙ୍କଠାରେ ସୁଗୁମ୍ଫି ଆବଦ୍ଧିତ ହୋଇଛନ୍ତି ।
ଯୋଗମାୟାଙ୍କ ବକ୍ଷର ଦକ୍ଷିଣ ଭାଗରେ ରାଧାଙ୍କର ବାମ ଚରଣ ଓ ବାମ ଭାଗରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର
ଦକ୍ଷିଣ ପାଦ ଅବସ୍ଥିତ । ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟି ପାଦ ଛିନ୍ନାଛିନ୍ନ ହୋଇ ରହିଛି । ରାଧାଙ୍କର
ଏକଚରଣ କୃଷ୍ଣଙ୍କ କଟି ଭାଗରେ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣ ରାଧାଙ୍କ କଟି ଦେଶରେ ଛିଦ୍ନ ହୋଇ
ରହିଛି । ପିଣ୍ଡରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯେଉଁ ଆସେପ କରିଛନ୍ତି ତାହାହିଁ ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର
ଉପଲବ୍ଧି । † ଏହା ଜାବ ପରମ ନାମରେ ମଧ୍ୟ ଅଭିହିତ । ଏପରି ଅନୁଭୂତି ଉତ୍କଳୀୟ

* କାଇବସ୍ତ୍ର ଦେଖି ଆସି ବେଢ଼ିଲେ କୁକୁର
ବାଡ଼ି ଉଠାଇଣ ରାଜା ହୁଅଇ କାତର ।
ରାଜା ଇଚ୍ଛା ମାଗିବାର ଦେଖି ନଗ୍ନଜନ
ବାଲବୁଦ୍ଧ ସେଦିନ କରିନ୍ତି ଘନ ଘନ ।

(ପଦ-୪୭୨-୭୩)

† ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ-ପ୍ରେମଭକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଗୀତା-ଦ୍ଵିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ

ପଦ ୭୧-୭୩

ମାନଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ବ । ମାତ୍ର କେନ୍ଦ୍ର କେନ୍ଦ୍ର ସମାଲୋଚକ ପଞ୍ଚସଖା ତଥା ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ସହଜୟା ବୈଷ୍ଣବ ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରନ୍ତି । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ରଚିତ ‘ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର’ର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ତାଙ୍କ ଅନୁମାନ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ବିନାୟକ ମିଶ୍ର ସୃଷ୍ଟି ସଂପର୍କରେ ମତ ଦିଅନ୍ତି, “ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ଚେତନ ବା ଅସାର ସୃଷ୍ଟି ବୋଲି ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିବାରୁ ସେ ଜନକସମ୍ପ୍ରଦାୟୀ ଅଟନ୍ତି । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦୀ ପତ୍ନୀ ଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖାଯାଉଅଛି ଯେ ଯଶୋବନ୍ତ ନାଦରୁ ବିଜୁର ଉତ୍ପତ୍ତି ବୋଲି କହିଅଛନ୍ତି । ଜୈନମାନେ ପରମାତ୍ମର ଛଣିକତ୍ବ ବିଶ୍ବାସ କରି ଆସାର ନିତ୍ୟତ୍ବ ମାନୁଥିଲେ । ଗୋରଖ ନାଥ, ମହିକାନାଥ ପ୍ରଭୃତି ବୋଧହୁଏ ଜନକ-ସମ୍ପ୍ରଦାୟୀ ଜୈନ ଅଟନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଓଡ଼ିଶାର ନାଥ-ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ ‘ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର’ ଗୀତକୁ ଗାଇ ଦ୍ବାର ଦ୍ବାର ବୁଲି ଭଜ ମାରୁଥିଲେ ।” †

ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ସହଜଯାନରୁ ସହଜୟା ଧର୍ମ ଉତ୍ପତ୍ତି । ସହଜଯାନମାନେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଚରିତାର୍ଥ କରନ୍ତି । ତାହାପରେ ସେମାନେ କ୍ରମଶଃ ଆନନ୍ଦ ଲଭ କରନ୍ତି । ଆନନ୍ଦ, ପରମାନନ୍ଦ, ସହଜାନନ୍ଦ, ବିରାମାନନ୍ଦ ଏହି କ୍ରମରେ ଏହା ଲଭ ହୁଏ । ମହାଯାନମାନେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ଶୂନ୍ୟ ବା ନିର୍ବାଣର ଅନୁରୂପ ହେଉଛି ଏହି ବିରାମାନନ୍ଦ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନେ ସହଜଯାନଦ୍ବାରା ପ୍ରଭାବିତ ହେଲେ । ଏମାନେ ଯେଉଁ ପତ୍ନୀ ଗ୍ରହଣ କଲେ ତାହା ସହଜୟା ଧର୍ମ ଭାବରେ ପରିଚିତ ହେଲା । ସଞ୍ଜୟାଠାରୁ ପରଜୟା ପ୍ରୀତିକୁ ଏଥିରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ବ ଦିଆଯାଏ ଏବଂ ସହଜୟା ଭଜନର କ୍ଷମିକ ସୋପାନ ହେଉଛି ନାମ, ମନ୍ତ୍ର, ଭାବ, ପ୍ରେମ ଓ ରସ । ରସାତ୍ମକ ହିଁ ପରମ ଅଗ୍ରସ୍ତ । ସହଜୟା ଧର୍ମ କହିଲେ ସ୍ଥୂଳ ଭାବରେ ଏହାହିଁ ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ମାତ୍ର ଉଚ୍ଚଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ନିବୃତ୍ତି ମାର୍ଗର ପଥକ ଥିଲେ ଏବଂ ସହଜୟା ଧର୍ମଠାରୁ ଏମାନଙ୍କ ଧର୍ମଧାରା ପୃଥକ୍ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ମାର୍ଗର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ଏମାନଙ୍କଠାରେ ପଡ଼ି ନ ଥିଲା ବୋଲି କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । ପ୍ରବୃତ୍ତିମାର୍ଗୀ ଚଣ୍ଡୀଦାସଙ୍କ ପଦାବଳୀ ପାଠକର ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ତନ୍ମୟ ହେଉଥିଲେ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ କିମ୍ବା ତାଙ୍କର ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କୁ ପ୍ରବୃତ୍ତିମାର୍ଗୀ ବା ସହଜୟା ଧର୍ମର ଉପାସକ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନେବା ସମୀଚିନ ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେମାନେ ପିଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ବଧାକୃଷ୍ଣ ଲୀଳାକୁ ଦର୍ଶନ କରି ପାରୁଥିଲେ । କେବଳ ଦର୍ଶନ କରୁନଥିଲେ । କପରି ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ହୁଏ ତାହାର ଉପାୟ ବା ସାଧନ ମାର୍ଗ ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶାଇ ଦେଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯୋଗ ସାଧନାର ଏହି ମାର୍ଗ ଗୌଡ଼ୀୟମାନଙ୍କର

† ପଣ୍ଡିତ ବିନାୟକ ମିଶ୍ର-ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ - ପୃଷ୍ଠା-୭୮ ୧୯୭୧-
ରତ୍ନାକ୍ଷରୀ ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର ।

କୁହେଁ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ଆଚରଣ ଧର୍ମପତ୍ନୀ ସ୍ୱହୃଦୟା ଧର୍ମରେ ନାହିଁ । ବରଂ ଏହା ସ୍ୱନାତନ ଧର୍ମରୁ ଗୃଷ୍ମ । ଏମାନେ ପାତକଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ଯୋଗ ସାଧନା ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିବା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ††

ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ‘ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର’ରେ ଯୋଗ ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ମଧ୍ୟ ଯୁଗରେ ଭରତୀୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନାଥଧର୍ମ ଅଧିକ ପରିଚିତ ଓ ବିସାରିତ ହୋଇଥିଲା । ଯୋଗକୁ ନାଥଧର୍ମୀମାନେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ । ମହେଞ୍ଜୋଦାରରୁ ଯୋଗାସନରେ ଆସିନ କୁଣ୍ଡଳୀ ପରିହୃତ ଏକ ଶିବମୂର୍ତ୍ତି ମିଳିଅଛି । ଏହା ଯୋଗୀବ୍ରାତ୍ୟମାନଙ୍କର ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା ବୋଲି ଗବେଷକମାନେ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ମତ ଯେ ନାଥଧର୍ମ ହେଉଛି ବ୍ରତ୍ୟଧର୍ମର ପରବର୍ତ୍ତୀ ରୂପ । ଶୁଣି ଅବସ୍ଥାସ୍ଥୀ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରୁ ନାଥଧର୍ମ ସମୃଦ୍ଧ । ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ନିବାଣ ପରେ ତାଙ୍କ ସଂପର୍କ ଜାତି-ସ୍ଥଳନ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । ବୌଦ୍ଧ ପ୍ରମଣମାନେ ପ୍ରକୃତ୍ତି ମାର୍ଗକୁ ଗୋଟି ଖସାଇଲେ । ଏଥିରୁ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମକୁ ରକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ ଯଦି ଓ ବଳଯାନ ଓ ସହଜଯାନ ପୃଷ୍ଠିହେଲ ତଥାପି ଏଥିରେ ସୁଫଳ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଗୋରେଣ, ଜଳନିଷ ପ୍ରଭୃତି କେତେକଟା ସହଜ ମାର୍ଗର ସାଧ୍ୟ କଲୁଣ ଗ୍ରସ୍ତ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ପରବର୍ତ୍ତନ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରୟତ୍ନ କଲେ । ଏମାନେ ପ୍ରକୃତ୍ତି ଆତ୍ମ ମନକୁ ଟାଣି ଆଣିବାପାଇଁ ଯସ୍ୱେନୋସ୍ତି ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଚଳାଇଲେ । ଯୋଗସାଧନକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିବାରୁ ଯୋଗୀଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିବ ଏମାନଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟଦେବତା ହେଲେ । କ୍ରମେ ନାଥଧର୍ମର ଜନପ୍ରିୟତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା ଓ ଭାରତ ବାହାରେ ନେପାଳ ପ୍ରଭୃତି ରାଜ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଆଦୃତ ଲାଭ କଲା । ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ପ୍ରସ୍ତରକଗଣ ଶ୍ରୀ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସିଛନ୍ତି ଓ ଧର୍ମପ୍ରସାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଧର୍ମପୀଠମାନ ସ୍ଥାପନ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେସବୁ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ ସାମିତି ଭକ୍ତଙ୍କଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ଓ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଛି । କେବଳ ଶ୍ରୀଚିତନାଥଙ୍କ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ଓ ଗୋରାଣ ନାଥଙ୍କ ନାଥଧର୍ମ ହିଁ ଶିକ୍ଷିତ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗୁଣ୍ଡାଳ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଓଡ଼ିଶାର ସରେ ସରେ ପରିଚିତ । ସମାଲୋଚକମାନେ ଏହାର କାରଣ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି କହୁଛନ୍ତି ଯେ ଏମାନଙ୍କ ଧର୍ମଜ୍ଞରେ ଓଡ଼ିଆର ରକ୍ତ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିବାରୁ ଏମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ପାଣି ପବନ ସହିତ ମଧ୍ୟ ପରିଚିତ ହୋଇ ଯାଇ ପାରିଲେ । *

ଏମାନଙ୍କ ଯୋଗ ସାଧନାର ମୁଖ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟଥିଲା ମରଣଭରକୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶରଣରେ ପରିଣତ କରିବା ଅର୍ଥାତ୍ ଶରଣକୁ ଜଗମରଣ ରହିତ କରିବା । ଅନ୍ୟ ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟ

†† ଆଶ୍ୱିନର ମହାନୁ-ମୁଖବନ୍ଧ- ଶିବସ୍ତବୋଦୟ

* ଦୌଳଗୋବିନ୍ଦ ଶାସ୍ତ୍ରୀ—ନାଥଧର୍ମ

ହେଉଛି, ସହଜଜ୍ଞାନୀ 'ବୌଦ୍ଧମାନେ' ଯେପରି ପ୍ରବୃତ୍ତିବୃଦ୍ଧିତ ହୋଇ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟଭିଚାର ପ୍ରବେଶ କରାଇଥିଲେ ତହିଁରୁ ସମାଜକୁ ମୁକ୍ତ କରିବା । ଯୋଗର ପରାକାଷ୍ଠା ହେଉ ଅଣିମା, ଲଘିମା ଆଦି ଅଷ୍ଟ ବିଭିନ୍ନ ଏମାନେ ଲଭି କରୁଥିଲେ । ନାଥଧର୍ମ ନବମ ବା ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଉଦ୍ଭୁତ ହୋଇ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ନାଥଧର୍ମର ପ୍ରଚାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ସାହିତ୍ୟ ରଚନାରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ନିଦର୍ଶନ ସ୍ଵରୂପ ଶିଶୁବେଦ, ଅମରକୋଷ ଗୀତା, ସପ୍ତାଙ୍ଗଯୋଗ ଧାରଣା, ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଯୋଗସାର ଟୀକା ଓ ଗୋବିନ୍ଦ ଗୀତା ପ୍ରଭୃତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଏହି ପରମ୍ପରା ଉପରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଏକ ରଚନା । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ସହଜସ୍ଵା ମାର୍ଗର ପଥକ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଯଥାର୍ଥ ନୁହେଁ ।

ନାଥଧର୍ମ ଯୋଗସାଧନା ମାଧ୍ୟମରେ ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରୁଥିଲା ସେଇ ଦୁଇଟି 'ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର'ରେ ପ୍ରକାଶ ଲାଭ କରିଛି । ଶରୀରକୁ ଜରାମରଣ ରହୁତ କରିବା ନାଥଧର୍ମର ପ୍ରଥମ ଲକ୍ଷ୍ୟଥିଲା । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଜରାମୃତ୍ୟୁ ଜୟୀ କରିବାପାଇଁ ତାଙ୍କମାତା ତାଙ୍କୁ ଯୋଗୀ ହେବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ଥିଲେ । କାରଣ ସଂସାରରେ ଯେଉଁମାନେ ଅବତରଣ କରନ୍ତି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାୟା ଶରୀର ଧାରଣ କରନ୍ତି । ଦିଗମାଳମାନେ ମଧ୍ୟ ମାୟାଦେହ ଧାରଣକରି ପୃଥିବୀରେ ଅବତରଣ କରନ୍ତି । ଦେବତାଗଣ, ଅବତାର ହୋଇ ମନ୍ତ୍ରୀରେ ଆବିର୍ଭୁତ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ନିଜର ମାୟାଦେହକୁ ଓ ପ୍ରାଣକୁ ରଖି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ସୁଖି ମୁକ୍ତାଦେଇ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହୁଛନ୍ତି, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପିତା ଅନ୍ୟତ୍ରୁପ ସମ୍ପନ୍ନ ଥିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁର କବଳରେ ପଡ଼ିଲେ ଓ ଅଗ୍ନିରେ ତାଙ୍କର ଶରୀର ଦଗଧିହୁଇ ହେଲା । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ରାଜସିଂହାସନ ଓ ବିପୁଳ ଶିଖରୀ ତ୍ୟାଗକରି ଯୋଗୀ ହୋଇ ପାରିଲେ ତହିଁରେ ନାଥଧର୍ମର ପ୍ରଥମ ଲକ୍ଷ୍ୟଟି ସାଧିତ ହୋଇଥିବା କୁହାଯାଇପାରେ । ସହଜଯାମୀ ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କଦ୍ଵାରା ସମାଜରେ ପ୍ରବୃତ୍ତିଜନିତ ବାସନାକୁ ନିର୍ମାପିତ କରିବାରେ ନାଥ ସଂପ୍ରଦାୟୀମାନେ ପ୍ରୟତ୍ନ କରିଥିଲେ । ଯୋଗ ସାଧନା ଏହାର ମାଧ୍ୟମ ଥିଲା । ଏହା ସହଜ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁଭ କରିବାପାଇଁ ଏମାନେ ପଦକ୍ତଳରେ ସାରାଦେଶ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରରେ ଏ ବିଶ୍ଵସ୍ପତି ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ରମ୍ଭାଗଣିକା ଓ ରାଜିଆଣୀର ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ରତିଭିକ୍ଷା ଦଟଣାରୁ ଏହା ଯେପରି ସୁରକ୍ଷିତ ହୁଏ, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହେବା ପ୍ରସଙ୍ଗରୁ ଯୋଗସାଧନାର ଉପାଦେୟତା ସଂପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପରିଚୟ ମିଳେ ।

ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରେମଭକ୍ତିର ଉପଲବ୍ଧି କରୁଥିଲେ । ସାଧକ ନିତ୍ୟସ୍ଥଳରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଲୌକିକ ପ୍ରେମଲୀଳାକୁ

ଅସ୍ବାଦନ କରନ୍ତି । ତାହା ହେଉଛି ପ୍ରେମଭକ୍ତି । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ରଚନାକୁ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଥାଏ । ସାଧକର ଅଙ୍ଗପିଞ୍ଜ ହେଲେ ସେ ଫୁଲିଙ୍ଗ ତ୍ୟାଗକର ସ୍ତ୍ରୀ ରୂପରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇପାରେ । ପ୍ରେମଭକ୍ତିମାରୀମାନେ ବିଶ୍ବାସ କରନ୍ତି, ସୁରୁଷ ଅଙ୍ଗରେ ଉତ୍ତରବତ୍ ପ୍ରାପ୍ତି ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କାରଣ ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ଉତ୍ତରବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କେବଳ ସୁରୁଷ । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ନାରୀ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାମ ନାରୀରୂପ ଧାରଣ କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମ୍ମୁଖରେ ତାଙ୍କର ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତିର ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବଳରେ ପରମ ସୁରୁଷ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଲଭ କରିବାପାଇଁ ସାଧକ ଜପର ପ୍ରୟାସୀ ତା'ର ଉଦାହରଣ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ରଚନାକୁ ମିଳିଥାଏ । † ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ‘ବେଦାନ୍ତସାର ଶୁଦ୍ଧଗୀତା’ ଦେବଦୂର୍ଗର ଦାସଙ୍କ ‘ରତ୍ନସ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ବ’ରେ ମଧ୍ୟ ସମ ମତବାଦର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ ।

ସାଧାରଣତଃ ପଞ୍ଚମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସଂପ୍ରଦାୟ ମାନି ଚଳନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଭେଦ, ଚଳଣି, ପଦ୍ଧତି ଅନ୍ୟଠାରୁ ପୃଥକ୍ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସଂଲଗ୍ନତା କ୍ଷମେ ପ୍ରବେଶ କରେ ଓ ଆତ୍ମାନୁମୋଦିତ ହୁଏ । ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ସଂପ୍ରଦାୟ ଅନ୍ୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଏପରିକି ଆଦୌ ସହ୍ୟ କରି ପାରେନାହିଁ । ଶୋକଣ ଶତାବ୍ଦୀର ପଞ୍ଚ କବିମାନେ ସେପରି କରି ନାହାନ୍ତି । ବନ୍ଧବାଦ ଦେଇ ନିଜର ମାର୍ଗଟିକୁ ପୃଥକ୍ ରଖି ନାହାନ୍ତି, କିମ୍ବା ସେଠି ଅଟକି ରହି ନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜର ବାସନାକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନା ମଧ୍ୟରେ ଏକାଠି କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର କୌଣସି ପୌଷ୍ଟିକତାର ଶିକାର ମଧ୍ୟ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । “ସେମାନେ ଦେବ କଳ୍ପନାକୁ ଅସ୍ଥିକାର କରି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଦେବନାଶନ ବଟର କଳ୍ପନା ବି କରିଛନ୍ତି । ଚତୁର୍ଥୀ ମୂରତିକୁ ଗୋଟିଏ ରୂପ ବୋଲି ଦେଖିଛନ୍ତି । ପିତୃଳାକୁ ନିନ୍ଦା କରି ନାହାନ୍ତି, ମାତ୍ର ପିତୃଳାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଭାଗ୍ୟସ୍ବ ପଞ୍ଚ ପରଂପରାର ସେହି ବିଶେଷ ଯୁଗଟିରେ ସେମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସେହି ଉତ୍କଳମଣି ଚେତନାଚରଣ ପ୍ରଜାତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।” * * “ସେମାନେ ଖୋଲ ଧରିଛନ୍ତି, ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରିଛନ୍ତି, ସ୍ବୟରୁ ନିତ୍ୟସ୍ବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ଲୀଳାରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଆଦୌ କେଉଁଟି ଭିତରେ ବାନ୍ଧ ହୋଇ ରହିଯାଇ ନାହାନ୍ତି ।” *

† ଆବର ମନ୍ତ୍ର ଯନ୍ତ୍ର ଯେତେ, ନିତ୍ୟକୁ ନ ଘଟେ ପ୍ରଣାମେ

ଫୁଲିଙ୍ଗ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ବିଶ୍ବର, ପ୍ରେମ ଭକ୍ତିରେ ନିତ୍ୟ ଘର ।

ସୁରୁଷ ଅଙ୍ଗ ନାହିଁ ଯନ୍ତ୍ର, ସେବା ସୁରୁଷ ଭାବଗ୍ରାସ୍ତ

ଯେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରେମଭକ୍ତି କରେ, ଶରୀର ବନ୍ଧୁ ଏ ସଂସାରେ ।

ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ଯେ କରଇ, ସେ ପ୍ରାଣୀ ନିତ୍ୟରେ ବସଇ । (ପ୍ରେ : ଭ : ବ୍ର : ଗୀ)

* ଶ୍ରୀ ଚଉରାଶିକ ଦାସ-ସଞ୍ଜ (ଭକ୍ତି) ସାହିତ୍ୟ-ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

(୧୯୮୭)-ପୃଷ୍ଠା ୪୭୧

ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ଆସିବା ପରେ ଏମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପୁରୀ ଆସି ତାଙ୍କ ସହୃଦ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ଓ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଗୋଷ୍ଠୀମାନଙ୍କଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରି ଘଷିତ ହୋଇଥିଲେ । ଖୋଲ କରିତାଳ ଧରି ନାଚ ନାଚ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରିବା ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରସବ । † ଏହି ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଧର୍ମ ସହୃଦ କପରି ସମୃଦ୍ଧ ଥିଲା ତାହା ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ରଚିତ ‘ଚଉରାଶି ଆଙ୍କି’ରେ ସୂଚିତ ହୋଇଛି । ଯଶୋବନ୍ତ ନିଜସ୍ବ ମାର୍ଗ ବିଷୟରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । †† ପୋଡ଼ଣ ଶତାବ୍ଦୀର ସନ୍ଥ ଗଣ ଚୈତନ୍ୟଧର୍ମ ସହୃଦ ସଂପୃକ୍ତ ଥିଲେ ହେଁ ରାଜଧର୍ମର ଶୁଦ୍ଧ ପଢ଼ିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜସ୍ବ ମାର୍ଗ ଅର୍ଥାତ୍ ଅସଲ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ମାର୍ଗକୁ ଛାଡ଼ି ପାରି ନାହାନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାର ନାଥ ଧର୍ମ :—ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ-ଆଲୋଚନା ବେଳେ ନାଥ ଧର୍ମର ଏକ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ରହିଥିବା ସ୍ବୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ଯଦିଓ ନାଥପନ୍ଥୀମାନେ ସ୍ବଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ତଥାପି ଓଡ଼ିଶାକୁ ନାଥଧର୍ମର ବିକାଶ ଭୂମି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରେ । “ସହଜିଆ ବୌଦ୍ଧବାଦର ରୂପକାସ୍ତବ ସଂକେତ ଗୁଣ୍ୟ ଅଭିଭାବ, ଯୌନ ବ୍ୟଭିଚାର, ଜଟିଳ ତତ୍ତ୍ବ ଓ କୃତ୍ରିମ ସାଧନା ପରିହାର କରି ଯୋଗ ସାଧନା, ସଂସାର ଅନାସକ୍ତି ଓ ବୈରାଗ୍ୟଭାବନାବଦ୍ଧ ସନ୍ନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟରେ ମୁକ୍ତି ଲାଭର ପନ୍ଥା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ସେ କାଳରେ ଉଚ୍ଛ୍ଳେଷ୍ଟ ଯୌନ ଆଚାରରେ ପୀଡ଼ିତ ପୁରୋହିତ ଭରତରେ କେବଳ ଓଡ଼ିଆର ହିଁ କୃତଦ୍ବ ଓ ବିଶେଷତ୍ବ ।” * କେତେକ ସମାଲୋଚକ ନାଥଧର୍ମକୁ ସହଜିଆ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଏକ ଶାଖା ବୋଲି ମନେ

† ଚୈତନ୍ୟ ମଣ୍ଡଳି ଖୋଲ କରିତାଳ ବଜାର ବୋଲନ୍ତି ହରି
ଚୈତନ୍ୟ ଠାକୁର ମଧ୍ୟେ ନୃତ୍ୟକାର ଦଣ୍ଡ କମଣ୍ଡଳ ଧାରୀ
ଅନନ୍ତ ଅରୂପ ସେନ ଯଶୋବନ୍ତ ବଳରାମ ଜଗନ୍ନାଥ
ଏ ଯଥ୍ବିଧା ହିଁ ନୃତ୍ୟ କରିଗଲେ ଗୌରାଙ୍ଗ ଚନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗତ ।

(ଶୂନ୍ୟ ସଂହତା)

†† ଷଷ୍ଠଧାମ ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ, ଭଜନ ଜଗନ୍ନାଥ ଧାମ ।
ଅଭେଦ ବିଭବ ମୋହର, ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସଂଗର ।
ଭକ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥ ବୋଲାଇ, ସେବା ଦାରୁ ବ୍ରହ୍ମ ଅଟଇ
ଧ୍ୟାନ ନିବକାର ମଣ୍ଡଳ, ଅରୁପାନନ୍ଦ ଲୟ ମୋର ।

(ଚଉରାଶି ଆଙ୍କି-ଯଶୋବନ୍ତ)

* ଅଧ୍ୟାପକ ବୃନ୍ଦାବନ ଚନ୍ଦ୍ର ଆର୍ତ୍ତ—ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ—୧୯୭୧
ପୃ ୧୪୮-୪୯

କରୁଥିଲେ ହେଁ ଏହା ଯଥାର୍ଥ ନୁହେଁ । ଅବଶ୍ୟ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ପ୍ରଭାବକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ଶିବ ହେଉଛନ୍ତି ନାଥ ସଂପ୍ରଦାୟୀମାନଙ୍କର ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା । ନାଥଧର୍ମ ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ଆର୍ଯ୍ୟେତର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶୈବଧର୍ମର ସଂକେତ ବହନ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଧର୍ମର ଆଦି ପ୍ରବର୍ତ୍ତକଙ୍କର ବାରଜଣ ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ ଓ ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋରକ୍ଷନାଥ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବକ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆରେ ‘ମିଳୁଥିବା ‘ଅମର କୋଷ ଗୀତା’ ପାଣ୍ଡୁଲିପିରେ ‘ନବନାଥ’ଙ୍କର ବନ୍ଦନା ହୋଇଛି । ସେଥିରେ ଗୋରକ୍ଷନାଥ, ଜାଲନ୍ଧରନାଥ ଓ ଗୋପୀଚନ୍ଦ୍ର ନାଥ (ଗାବନ୍ଧବଚନ୍ଦ୍ର) ଙ୍କର ନାମୋଲେଖ ରହିଛି । ସାରଳା ମହାଭାରତରୁ ଜଣାଯାଏ ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ସମୟକୁ ଗୋରକ୍ଷ ନାଥଙ୍କର ସିଦ୍ଧି ଓ ମହୁମା ଉତ୍କଳରେ ବହୁ ଭାବରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ଅରୁଣାକରଙ୍କର ଶୂନ୍ୟ ସହିତାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଛି ଯେ ପ୍ରାଚୀ ନଦୀ କୂଳରେ ଥିବା ଅରଣ୍ୟରେ ଗୋରକ୍ଷ ନାଥ ଶୂନ୍ୟ ସାଧନା କରୁଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଶାର ନାଥ ଯୋଗୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ‘ଜଳାନ୍ଧର ନାଥ’ ବା ‘ବାଲପାଦ’ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ସାଧକ । ଏହାଙ୍କ ନାମ ହାଡ଼ିପା । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କଠାରୁ ଅଭିଶାପ ପାଇଁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଗୁଣ୍ଡିଚା ପୂର୍ବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଏ ଜଣେ ବିଶ୍ୟାତ ସାଧକ ।

ନବନାଥଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋପୀଚନ୍ଦ୍ର ନାଥ (ଗୋବନ୍ଧବଚନ୍ଦ୍ର) ମଧ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି ଜଣେ ସିଦ୍ଧ ସାଧକ ଓ ସେ ହାଡ଼ିପାଙ୍କଠାରୁ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ବିଷୟ ଗୀତ ଗୋବନ୍ଧବଚନ୍ଦ୍ର’ରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ଗୁରୁବାଦ :- ଗୁରୁଙ୍କ କୃପା ଓ ସହାୟତା ବିନା ସାଧକ ପରମ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଗୁରୁ, ଭକ୍ତ, ମୁକ୍ତି ଦାୟକ । ବଳନୁକୃତ ସହାୟକ । ଗୁରୁ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ଭିତରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ । ଗୁରୁ ପିତା, ମାତା, ମହେଶ୍ୱର ସହ ତୁଳନୀୟ । ତେଣୁ ଗୁରୁଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି ଦୃଢ଼ାଯାଇଛି । ସାଧନା ମାର୍ଗରେ ପାଦ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ଗୁରୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଗୁରୁ କାହାଣକୁ ଶିଷ୍ୟ ହେବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ବରଂ ଗୁରୁ ତାଙ୍କୁ ଶିଷ୍ୟ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରି ନ ପାରନ୍ତି । ନାଥ ଧର୍ମରେ ଏପରି ପରଂପରା ଅଛି ଯେ ଗୁରୁ, ବାରମ୍ବାର କରି ତିନିଥର ଶିଷ୍ୟ ଗ୍ରହଣ ନିମନ୍ତେ ଅନୁମତି ଦେବେ ନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ ଏପରି କରିବାଦ୍ୱାରା, ଶିଷ୍ୟର ନିଷ୍ଠା ଓ ମନର ଏକାଗ୍ରତା ଗୁରୁ ପରୀକ୍ଷା କରନ୍ତି । ଶିଷ୍ୟ ହେବାପାଇଁ ଯିଏ ଉପଯୁକ୍ତ ବୋଲି ଗୁରୁ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ହିଁ ସେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । କାରଣ ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୁରୁ ତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଅକ୍ଷମ । ବିଶେଷ ଭାବରେ ସହଜସ୍ୱା ସାଧକମାନଙ୍କର ପଦାବଳୀ ଭୁଲି ଯେଉଁ ସବୁ ପଦ ସେମାନେ ସଂଯୋଗ କରନ୍ତି ତାହାର ଗୁରୁ ଅର୍ଥ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଖରେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଷଷ୍ଠୀ ମେଳାରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ଏକ ଚଉତିଶାରେ

ବଞ୍ଚିତ ଅଛି—“ମାଆକୁ ମାଇଲେ ହରିଜି ପାଇ ବାପକୁ ମାଇଲେ ଅଳ୍ପାମୂର ହୋଇ/
ଭାଇବୋହୂ ଦେଉଣୁର ପୀରତି କହେ ସଙ୍ଗୋବନ୍ଧ ଦାସ ମୁକତି ।” ଏଠି ବାହ୍ୟ
ଅର୍ଥରେ ଦେଉଣୁର ଭାଇବୋହୂର ପ୍ରୀତିକୁ ବୁଝାଉଥିଲେ ହେଁ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଅର୍ଥ ହେଉଛି
ଜୀବ ପରମ ବା ଶ୍ବାସ ପ୍ରଶ୍ବାସର ପ୍ରୀତି । କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କପାଇଁ ଗୁରୁ ଏ ଅର୍ଥକୁ
ପ୍ରକାଶ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ଏହାର କାରଣ ହେଉଛି ସାଧାରଣ ଜନତା ଏହାର
ବିକୃତ ଅର୍ଥକୁ କେବଳ ବୁଝିବେ ଓ ସହ ସାଧକମାନଙ୍କୁ ଅବଜ୍ଞା କରି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ
ଆସିବେ ନାହିଁ । ଗୁରୁମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ପୁଣ୍ୟରେ ଗୁପ୍ତ ସାଧନା କରି
ପାରିବେ ।

ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର , ହାଡ଼ିପାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ହାଡ଼ିପା ତାଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ
ଉପାୟରେ ପରୀକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ଦୁଃସାଧ ଯୋଗମାର୍ଗର ଯନ୍ତ୍ରଣା ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋବିନ୍ଦ
ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସଚେତନ କରିଛନ୍ତି । ଶୂଣ୍ୟ ଓ ଅରଣ୍ୟ ଡଙ୍ଗରରେ ବୁଲିବା ଭୂମିରେ
ଶୋଇବା ଅଶକ୍ଷ୍ୟ ଭସିବା ଇତ୍ୟାଦି କଷ୍ଟକର କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସ୍ବଳପୁତ୍ର ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ପକ୍ଷରେ
ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରେ । ମାତ୍ର ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଅକ୍ଳେଶରେ ସେହି ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ
ହୋଇଛନ୍ତି । କାରଣ ହାଡ଼ିପା ଥିଲେ ଜଣେ ଉତ୍ତମ ଗୁରୁ । ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ପୁଣି ମୁକୁତା ଦେଇ
ଗୁରୁଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ବ ବିଷୟରେ ପୁଅକୁ ଅବଗତ କରାଇଥିଲେ । ଯେତେ ଧର୍ମ କର୍ମ କଲେ
ମଧ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କ ସେବା ବିନା ସମସ୍ତ ନିଷ୍ଫଳ । ଶିଷ୍ୟ କେବେ ହେଁ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଅବିଶ୍ବାସ କରିବା
ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଗୁରୁ ଯାହା କହନ୍ତି ସବୁ ଶିଷ୍ୟର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ । କୋଟିଏ ପୁରୁଷ,
ଅଷ୍ଟରହ ଓ ଗୋଧନ ଦାନ ଇତ୍ୟାଦିଠାରୁ ଗୁରୁସେବା ଅଧିକ ଶ୍ରେୟସ୍କର । ସବୁଠାରୁ ବଡ଼
କଥା ହେଉଛି, ଗୁରୁ ଗ୍ରହଣ ବେଳେ ଜାତି ଭେଦର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ ନାହିଁ । ଗୁରୁ ଅଜାତି
ହେଲେ ହେଁ ତାଙ୍କର ପଦବନ୍ଦନା କରାଯିବା ଉଚିତ୍ । * ଗୁରୁଙ୍କଠାରେ ଯାହା ଶିକ୍ଷଣୀୟ
ଥାଏ, ତାହାହିଁ ଶିଷ୍ୟ ଶିକ୍ଷାକରେ । ତାଙ୍କର ଧନ ଦୌଳତ, ଜାତି ଗୋଷ୍ଠର ବିଚାର
ଶିଷ୍ୟ ପାଇଁ ମୂଲ୍ୟହୀନ । ଭାଗବତରେ ବଞ୍ଚିତ ଚବିଶ ଗୁରୁ ଉପାଖ୍ୟାନରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ
ତାହାହିଁ ସ୍ବରୁଦ୍ଧଛନ୍ତି । ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ଜୀବ, ପତଙ୍ଗ, ଜଳ, ବାୟୁ ଯେ କେହି ଗୁରୁ ହେବାର

* ଭଲ ମନ୍ଦ ଦୁଇ କଥା ବିଚାରି କହିବ,

ଅଜାତି ହୋଇଲେ ତାଙ୍କ ଚରଣ ଧୋଇବ ।

ଗୁରୁର ବଚନ ବାବୁ ପାଷାଣର ଗାର,

ଗୁରୁଙ୍କୁ ହିଁ ସେବା କଲେ ଯମଦଣ୍ଡୁ ପାର ।

ଘୁରୁ ଅକଲ୍ଲାଣେ ବଳା ନର୍କଗତି ପାଇ,

ସପତ ପୁରୁଷ ଯାସେ ଜନମ ହୁଅଇ ।

(ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର)

ଯୋଗ୍ୟ, ଯଦି ତାହାଠାରେ କିଛି ଶିକ୍ଷଣୀୟ ବିଷୟ ଥାଏ । ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ଜନର ଗୁରୁଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ “ଆସ ପରତେ ଗୀତା”ରେ ଯେପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ତହିଁରୁ ଜଣାଯାଏ ସ୍ବୟଂ ଜଗନ୍ନାଥ, ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କୁ ଦାକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ ।

ପୋଡ଼ଣ ଶତାବ୍ଦୀର ସନ୍ଥ କବିଗଣ ଗୁରୁବାଦ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଥିଲେ । ଯଶୋବନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉପଯୋଗିତା ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । † ତେଣୁ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ରଚିତ ବିଭିନ୍ନ ପୁସ୍ତକରେ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନାମାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଯଶୋବନ୍ତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରୁ ଦାକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା, ବିଷୟ ‘ଆସପରତେ ଗୀତା’ରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ମଥା ଉପରେ ହାତ ରଖି କାନରେ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କଲେ । *ଏତଦବ୍ୟାପ୍ତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମଧ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ଗୁରୁମାନଙ୍କର ନାମୋଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ‘ଷଷ୍ଠୀମେଳା’ର ବର୍ଣ୍ଣନାନୁସାରେ କହ୍ନାର ଦାସ, ରାଧାମାଧବ, ଉଦ୍ଧବ, ଗୋପୀନାଥ, ହରିଦାସ, ଗିରିଧାମ୍ବ, ମଧୁଦାସ, ଅର୍ଜୁନ ଦାସ, ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ, ମହେଶ୍ୱର ଦାସ, କୁଳ ଖୁଣ୍ଟିଆ, କଣ୍ଟୁର ଶିଷ୍ୟ ଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଏମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଜାତିର ଥିଲେ । ବିଶେଷ ଭାବରେ ପଢିତ ଜନସାଧାରଣ ସେମାନଙ୍କ ଧର୍ମ ଗ୍ରନ୍ଥ କରୁଥିଲେ ।

ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତତ୍ତ୍ୱ :—କେବଳ ଗୁରୁବାଦ ନୁହେଁ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତତ୍ତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ପୁସ୍ତକରେ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି, ଯେଉଁଥିପାଇଁ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ରଚିତ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ସାହାଯ୍ୟ ନ ହୋଇ କେବଳ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତତ୍ତ୍ୱରେ ଭାବନାକୁ ବୋଲି ସମାଲୋଚିତ ହୋଇଥାଏ । ଶୂନ୍ୟ, ଚେତନା, ଭଗବତ ଜ୍ୟୋତି

† ଶୁକ୍ଳାମ୍ବର ରୂପ ମୋର ପ୍ରମାଣ, ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣ ଯହିଁ ନାହିଁ ନାହିଁ ଅର୍ଜୁନ ।

ଏ ଥାନ ଏ ମୁଦି ପାଇବ ଯେହଁ, ଗୁରୁଙ୍କ ଭଣ୍ଡାର ଅଟଇ ସେହୁ ।

ଗୁରୁ ନ ସେବି ସେ କରନ୍ତି ଟାଣ, ତାହାକୁ ସଂସାରେ ବୋଲି ଅନ୍ୟାନ ।

ଗୁରୁଙ୍କ କୃପା ଯାହାଠାରେ ନାହିଁ, ରୁଦ୍ର ହେଲେ ସେ ପାଇବେ କାହିଁ ।

ଗତି ମୁକତିକି କରତା ଗୁରୁ, ଗୁରୁ ନ ସେବି କେ ସଂସାରୁ ତରୁ ।

ଗୁରୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ହରିନାମେ ରସ, ଶେଷ କହିଲେ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ।

(ଆସ ପରତେ ଗୀତା—ଯଶୋବନ୍ତ)

* ଗୋପାଳ ଅଷ୍ଟାଦଶାକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ର, ମୋତେ ଦାକ୍ଷା ଦେଲେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ।

ମଥା ଉପରେ ମୋ ଶ୍ରୀହସ୍ତ ଦେଇଁ, ଉପଦେଶ ଦେଲେ କର୍ଣ୍ଣରେ ନେଇ ।

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଯେ ମୋହର ଗୁରୁ, ଏଣୁ ଭରସା ମୋର ମହାମେରୁ ।

(ଆ: ପ: ଗୀତା—ଯଶୋବନ୍ତ)

ଇତ୍ୟାଦିର ଉଦ୍ଭବ ବିଷୟରେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ରଚିତ ସ୍ୱପ୍ନକମାନଙ୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । କବିଙ୍କ ରଚିତ ‘ପ୍ରେମଭକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଗୀତା’ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବଳିତ ବର୍ଣ୍ଣନାର ଏକ ଉଲ୍ଲେଖ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ଏଥିରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଜ୍ଞାନମିତ୍ରା ଭକ୍ତିର ପରାକାଷ୍ଠା ସୂତେ ହୋଇଛି । ତଥାପି ଶେଷରେ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ବା ଶୁଦ୍ଧାଭକ୍ତି ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରାଯାଇଛି ।

ବ୍ରହ୍ମ ରଚନାର ତତ୍ତ୍ୱକାଳୀନ ନିୟମ ଅନୁସାରେ କବି ପ୍ରଥମେ ଗଣେଶ, ସରସ୍ୱତୀ ଜଗନ୍ନାଥ, ଦୁର୍ଗା, ମହାଦେବ ଇତ୍ୟାଦି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରିଛନ୍ତି । ଏହା ପାଞ୍ଚଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ରଚିତ । ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟରେ କବି ଭଗବାନଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ସଂପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱୟଂ-ସୃଷ୍ଟ ତାଙ୍କୁ କେହି ସୃଷ୍ଟି କରିନାହାନ୍ତି । ସେ ଆଦି ଓ ଅନାଦି । ମହାଶୂନ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଭଗବତ୍ ଜ୍ୟୋତିରୁ ଉଦ୍ଭବ ଓ ସେ ଜ୍ୟୋତି ମଧ୍ୟ-ମହା-ଶୂନ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ । ସେ ପ୍ରଥମେ ପାଞ୍ଚଟି କଳା ସୃଷ୍ଟି କଲେ । ସେହି ପାଞ୍ଚ କଳା ହେଉଛି, ଉର୍ମି, ଧୂର୍ମ, ଜ୍ୟୋତି, ଜ୍ୱାଳା ଓ ବିନ୍ଦୁ । ଏମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି । ଉର୍ମି କଳା ଶ୍ୱେତବର୍ଣ୍ଣ ଧୂର୍ମ-ପୀତ ବର୍ଣ୍ଣ, ଜ୍ୟୋତି-ଲେହୁତ, ଜ୍ୱାଳା-କୁକୁମ, ଓ ବିନ୍ଦୁ ଶ୍ୟାମବର୍ଣ୍ଣ ଅଟନ୍ତି । ଏହା ପାଞ୍ଚ କଳା ପୁଣି ଋକ୍, ଯଜୁ, ସାମ, ଅଥର୍ବ ଓ ଶିଶୁ ଇତ୍ୟାଦି ପାଞ୍ଚ ବେଦର ମୂଳ ସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ମନ, ସୁମନ, କୁମନ, ବିମନ, ଅମନର ପୃଷ୍ଠ ଅବସ୍ଥା । ଏହି ପାଞ୍ଚକଳାୟୁକ୍ତ ପ୍ରକୃତି ହେଉଛି ଚିତ୍ ବା ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ପାଞ୍ଚକଳା ଅନନ୍ତ ଜଳାଣ୍ଡିବରେ ପଡ଼ନ୍ତେ ତହିଁରୁ ଯୋଗ-ମାୟା ବା ଆଦ୍ୟାଶକ୍ତି ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ । ସେ ସୃଷ୍ଟିର ଆଦ୍ୟ ସ୍ୱରୂପିଣୀ ଭଗବତ୍ ଲୀଳାର ପ୍ରଥମ କର୍ତ୍ତା । ଆଦ୍ୟାଶକ୍ତି ହେଉଛନ୍ତି ଅର୍ଦ୍ଧ-ମାତା । ସେହି ଜଳରୁ ଯୋଗମାୟା ଜାତ ହେଲେ ତାହା ହେଉଛି କାରଣାଣ୍ଡିବ ଏଠାରେ କାଳରୂପୀ କମଳ ସ୍ଥିର ଭାବରେ ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯୋଗମାୟା ନିଜ ଅଙ୍ଗରୁ ଓଁକାର ଜାତ କଲେ । ଓଁ ର ଉପରି ଗୁଣକୁ ନାସୀ କୁହାଯାଏ । ଏହା ଅର୍ଦ୍ଧ-ମାତା ବା ଯୋଗମାୟା ଯଦ୍ୱତ ସଂଯୁକ୍ତ ଏବଂ ଏହା ବକ୍ତା ଲୀଳା ନାମରେ ଅଭିହିତ । ବକ୍ତା ଲୀଳା ଜ୍ୟୋତିର୍ଲିଙ୍ଗ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ଏହାର ଅର୍ଥ ଶିବ ବା ମଙ୍ଗଳ ଏବଂ ଏହାର ସ୍ୱାକ୍ତ ହେଉଛି ଲିଙ୍ଗୀ ସ୍ୱାକ୍ତ । ସେହି ଜ୍ୟୋତିର୍ଲିଙ୍ଗ ଓ ଅର୍ଦ୍ଧ-ମାତାର ସଂଯୋଗରେ ସୃଷ୍ଟିର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଛି । ଜ୍ୟୋତିର୍ଲିଙ୍ଗଙ୍କର ଅନ୍ୟନାମ ବକ୍ତାଲୀଳା । ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ଏହାଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ ନାମ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥଳରେ ଜ୍ୟୋତିର୍ଲିଙ୍ଗ ବିରାଟ, ଅନନ୍ତ, ଶେଷ, ବଳଭଦ୍ର ନାମରେ ଅଭିହିତ । ଯୋଗମାୟା ହେଉଛନ୍ତି ଆଦି ଶକ୍ତି ବା ଆଦି ପ୍ରକୃତି ଏବଂ ଜ୍ୟୋତିର୍ଲିଙ୍ଗ ହେଉଛନ୍ତି ଆଦି ପୁରୁଷ ଯୋଗମାୟାଙ୍କ ନିଜ ଅଙ୍ଗରୁ ଓଁକାରର ସୃଷ୍ଟି । ଅର୍ଦ୍ଧ-ମାତା ଉପରେ ବିନ୍ଦୁର ଯୋଗ ହିଁ ଓଁକାର ବା ପ୍ରଣବ । ଭଗବାନ୍ ପ୍ରକୃତିକୁ ସୃଷ୍ଟି କଲେ । କିନ୍ତୁ ନିଜେ ଅପ୍ରକଟ ରହିଲେ । ବିନ୍ଦୁରେ ଆପଣାର ଓ ଅଣାକ୍ଷର ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ସ୍ଥିତି । ସର୍ବାକୃତି ଧାରଣ କରିଥିବା ଅନନ୍ତ ତହିଁରୁ ସୃଷ୍ଟି । ସେହି ଅନନ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାମ ସୁସୁମ୍ନା । ମନୁଷ୍ୟ ସୁସୁମ୍ନା

ନାଡ଼ରେ ଧ୍ୟାନ କଲେ ନିବେଦ ଲଭି କରେ । ଏହି ନିବେଦ ହେଉଛି ଶିଶୁବେଦ ବା ନିତ୍ୟେ ଗୁଣ୍ୟ । † ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଓଁ କାର, ଏକାକ୍ଷର, ପ୍ରକୃତ ସ୍ଵରୂପ ଇତ୍ୟାଦି ସୃଷ୍ଟି ରହସ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣିତ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ତତ୍ତ୍ଵ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ମହାମାୟାଙ୍କଠାରେ ଭଗବାନ୍ ନିଜ କଳା ପ୍ରବେଶ କରାଇଲେ । ଏ ବିଷୟରେ ଏପରି ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି—
ଯୋଗମାୟା ଶୂନ୍ୟକୁ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କଲେ ଓ ପ୍ରଥମେ ଜ୍ୟୋତି ତା'ପରେ ଅଗ୍ନି, ତା' ପରେ ହିମ ଓ ସର୍ବ ଉପରେ ବିନ୍ଦୁ, ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ଯେଠାରେ ହିଁ ଶୂନ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମ ଅଧିଷ୍ଠିତ । ସେହି ଶୂନ୍ୟରୁ, ଉର୍ମ୍ମ ଧୂର୍ମ୍ମ, ଜ୍ୟୋତି ଓ ଜ୍ଵାଳା ସୃଷ୍ଟି ମହାରାସ ଶରତ ହେଲା ଏବଂ ମହାମାୟା ତାହାକୁ ଦୁଇ ହାତରେ ପାଦ କରି ଗର୍ଭବତୀ ହେଲେ । ବାମଭାଗ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଭାଗ ପୁରୁଷ ରୂପରେ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଭଗବାନ୍ ସ୍ଵଳଳାକୁ ଯୋଗମାୟାଠାରେ ପ୍ରବେଶ କରାଇବା ବିଷୟ ଯେପରି ବର୍ଣ୍ଣିତ, ତାହାହିଁ ଜୀବ ଓ ପରମ ଦୁଇଟି ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କଲା । ସେମାନେ ହେଲେ ରାଧା ଓ କୃଷ୍ଣ । ସେହି ଯୁଗଲାଙ୍ଗ ଧାରଣ କରିଥିବା ଶିଶୁ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଭୂମିରେ ପ୍ରାଣହୀନ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିତ ହେଲା । ପୁଣି ଯୋଗମାୟା ଭଗବାନ୍ଙ୍କ ସହିତ ଆତ୍ମିକ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଲୀଳା ଅଭିଳାଷ କଲେ ଓ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ପିଣ୍ଡରେ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚର ହେଲା । ସେହି ଯୁଗଳ ମୂର୍ତ୍ତି ରାଧାକୃଷ୍ଣ ବୋଲାଲେ । ତାଙ୍କଠାରେ ଫୋଲ ଶକ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନ । ପୁଣି ହଂସ ଓ ପରମହଂସ ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବ ପରମ ମଧ୍ୟ ବିରାଜମାନ । କୃଷ୍ଣ କଳା ଓ ରାଧା ଗୌରବାନ୍ତ କାହିଁକି ହେଲେ ଏ ବିଷୟରେ ରାଧା କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଜିଜ୍ଞାସା କରନ୍ତି । ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ସେ କହନ୍ତି ଯେ 'ମ' ବା ପରଂବ୍ରହ୍ମ କୃଷ୍ଣ ବିନ୍ଦୁରୁ ଜାତ । ତେଣୁ ବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ୟାମ, ରା ବା ରାଧା ସ୍ଵର କଳାରୁ ଜାତ ଏବଂ ଏହାର ବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ଵେତ । ଜୀବ ପରମ ସମାଧିଷ୍ଠ ହେଲାବେଳେ ଲୀଳା ଶୂନ୍ୟ (ମରା) ଅବସ୍ଥାରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଲୀଳାର ବାସନା ଜାଗ୍ରତ ହେଲେ ସେମାନେ ଲୀଳାମୟ [ରାମ] ନାମରେ ପରିଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ଲୀଳାମୟ ଅବସ୍ଥାର ମହତ୍ତ୍ଵ ଯେଉଁମାନେ ଉପଲବ୍ଧ କରନ୍ତି ସେମାନେ ପାପ ମୁକ୍ତ ଓ ମୁକ୍ତର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ରାଧା ନିଜ ଅଙ୍ଗର ବର୍ଣ୍ଣ ରହସ୍ୟ ଓ ଜୀବ ପରମ ତତ୍ତ୍ଵ ଜାଣିବା ପରେ ପୁଣି ଜଗତରେ ରାଧାଙ୍କ

† ସେ ବିନ୍ଦୁ ଯୋଗମାୟା ପରେ, ରହିଲେ ଅର୍ଦ୍ଧ ମାତ୍ରା ଶିରେ ।

ଶେଷେ ଓଁ କାର ବୋଲାଲେ, ବେଦରେ ପ୍ରସବ ହୋଇଲେ ।

ଯାହାକୁ ଅଶାନ୍ତର କହୁ, ସେ ବିନ୍ଦୁ ବ୍ରହ୍ମ ଅଟେ ବହୁ ।

ତହୁଁ ଜନ୍ମିଲା ଏକାକ୍ଷର, ଅନନ୍ତ ସର୍ପର ଆକାର ।

ତାହାକୁ ସୁମୁନା କହୁ, ସେ ଶିଶୁବେଦ ଘର ଯେହୁ ।

(ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଗୀତା—୧ମ ଅଧ୍ୟାୟ—ସୁ-୭)

ପୃଷ୍ଠି ରହସ୍ୟ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି । କୃଷ୍ଣ ଏହାର ଉତ୍ତରରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ନିତ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଶ୍ରମ ଝାଲରୁ ଏକ କନ୍ୟା ଜାତ ହେଲା । ସେ ଲାଲ୍ କନ୍ୟା ଭାବରେ ପରିଚିତ ହେଲେ । ସେହି କନ୍ୟା ବନ୍ଧୁକୁ ପଡ଼ିବୁପେ ପାଇବା ପାଇଁ କାମନା କରି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଗହ୍ୱରେ ରହିଲେ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ଅଭିପ୍ରାୟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତେ ଗଙ୍ଗା କୂଳରେ ବାଲୁକା ପୂଜା କଲେ । ଅରେ ଜଣେ ରାତ୍ରି ତାଙ୍କ ରୂପରେ ମୂର୍ତ୍ତ୍ୟ ହୋଇ ବିବାହ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବାରୁ କନ୍ୟା ହୋଧାନୃତ ହୋଇ ରାତ୍ରିକୁ ନଂପୁଷ୍ପକ ହେବାକୁ ଅଭିଶାପ ଦେଲେ । * ମାତ୍ର ରାତ୍ରି ମଧ୍ୟ ଜାଳାକନ୍ୟାକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ତାଙ୍କର କାମନା ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ଦ୍ୱାପର ଯୁଗରେ ଚନ୍ଦ୍ରଦେଶୀ କରି ଜନ୍ମ ଦେଲେ । ଜାଳା କନ୍ୟାଙ୍କ ଅଭିଶାପ ଯୋଗୁ ସେ ନଂପୁଷ୍ପକ ହୋଇ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ବର ଦାନ ଯୋଗୁଁ ସେ ସ୍ୱାଧୀନ ପତ୍ନୀ ଭାବରେ ପାଇଲେ । ବ୍ରହ୍ମା ଜାଳା କନ୍ୟାଙ୍କୁ ଶିଶୁର ସ୍ୱରୂପ ଦେଲେ ଓ କାଳିନ୍ଦୀର ପଦ୍ମ ବନରେ ଅବସ୍ଥାପିତ କଲେ । ବୃଷଭାନୁ ସେଠାରୁ ଆଣି କନ୍ୟା ଭାବରେ ଲାଳନ ପାଳନ କଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଥୋପକଥନ ଛଳରେ ସ୍ୱାଧୀନର ଜନ୍ମ ରହସ୍ୟ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛି ।

ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ହିଁପୁର ଜନ୍ମ ଓ ନିତ୍ୟସ୍ୱର କଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଧ୍ୟାନୁଷ୍ଠ ପ୍ରେମମୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେମରସ ଉଚ୍ଛ୍ୱଳ ପଡ଼ିବାକୁ ତହିଁରୁ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ରୂପ ଧାରଣ କରି ପ୍ରେମରୂପା ପୃଷ୍ଠି ହେଲେ । ସେ ଭଗବାନଙ୍କ କଲ୍ୟାଣ ପ୍ରସୂତ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହାଙ୍କର ନାମ କଲ୍ୟାଣମୟୀ କାଳିନ୍ଦୀ ହେଲା । ସେହି ପ୍ରେମରୂପାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ହିଁପୁର ଜାତ ହେଲେ । ତାହାଙ୍କର ନାମ ତ୍ରିପୁରା ହେବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ସେ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ, ତମ ଏପରି ତ୍ରିଗୁଣର ଅଧିନାୟିକା ଏବଂ ସେ ସ୍ୱର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ, ପାତାଳ ହିଁପୁରରେ ଏକ ରୂପ ଅଟନ୍ତି । ପ୍ରେମ ଲାଳା ଜଗତରେ ପ୍ରକଟିତ ହେବାର ଏହା ହେଉଛି ପ୍ରଥମ ସୁସ୍ଥପାତ । ହିଁପୁରଙ୍କ ସ୍ୱଭାବରୁ କେହି ମୁକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ତିନିପୁର ଓ ଦଶଦଶ ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ

* ସେ ଗଙ୍ଗା ଗାରେ ଥାନ୍ତି ନିତି, ସେ ସତ୍ତ୍ୱ ରାତ୍ରି ବ୍ରହ୍ମା ଯତି

ଦେଖିଲେ ଜାଳକନ୍ୟା ମୁଖ, ରୂପେ ସେ ମୋହୁଛି ହୈଲେକ୍ୟ ।

ତାହାଙ୍କୁ ମୁନି ପୂଜା କରି, ଆତ୍ମକୁ ପାରିବ କି ବରି ?

ତା ଶୁଣି କନ୍ୟା କୋପ କଲା ତାଙ୍କୁ ଅମେଷ୍ଟ ଶାପ ଦେଲା ।

ମୁଁ ତ୍ରିବି ବନ୍ଧୁ ଅଭିଷେକ, ତୁ ପୁଣି ହୁଅ ନଂପୁଷ୍ପକ ।

(ପ୍ରେ. ଭ. ପ୍ର. ଗୀତା-୨ୟ ଅଧ୍ୟାୟ)

ପରିଲକ୍ଷିତ । ଯୋଗମାୟାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ହିରୁର, ସୁଗଳ ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ । ନିତ୍ୟ ସ୍ଥଳୀରେ ହେଉଥିବା ରାସଲୀଳାରେ ହିରୁରଙ୍କ ସ୍ଥାନ ରହୁଛି । ଏହି ତତ୍ତ୍ୱର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟମାନଙ୍କରେ ହୋଇଛି । ଶିବ ଦାସଙ୍କ ‘ସାଧା ରସାମୃତ ଗୀତା’ ଉଦାହରଣ ଦାସଙ୍କ ‘ଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ’, ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ‘ବେଦାନ୍ତ ସାର ଗୁପ୍ତ ଗୀତା’ରେ ଅନୁରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ନିତ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ହେଉଥିବା ଜୀବପରମଙ୍କ ରାସ ଲୀଳାର ଅନ୍ୟ ନାମ ରାମନାମ । ଜୀବ ପରମଙ୍କ ଉପରେ ଅଶାନ୍ତର, ତପ୍ତରେ ଜଳକାର ଓ ଜଳକାରଙ୍କ ଉପରେ ରହୁଛି ମହାଶୂନ୍ୟ । ରାମ ନାମ ଏହି ମହାଶୂନ୍ୟରୁ ଉଦ୍ଧୃତ । ତାହା ପୁଣି ଶୁଦ୍ଧକଳାର ମୂଳ ସ୍ଥାନ । ଉତ୍ତରାନ୍ତ ଓଁକାରର ଓଁକାର ଜାତ । ଏଥିରେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ନିଶ୍ଚର ଶବ୍ଦ ଓ ଶବ୍ଦରୁ ଓଁକାର ସୃଷ୍ଟି । ଓଁ ହେଉଛି ଏକାନ୍ତର । ଏଥିରୁ ବେଳ ଅକ୍ଷର ରାମ ଓ ତହିଁରୁ ହିତତ୍ତ୍ୱ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ରାମ ବେଳ ଅକ୍ଷରରେ ସାଧା ଓ କୃଷ୍ଣ ଏବଂ ହିତତ୍ତ୍ୱରେ ହରେ ରାମ କୃଷ୍ଣନିହତ ରହୁଛି । ଏହି ହିତତ୍ତ୍ୱକୁ ପୁଣି ବିଭିନ୍ନ ରୂପରେ ଉପଲବ୍ଧ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ଏହି ହିତତ୍ତ୍ୱକୁ ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର, ସୁଭଦ୍ରା, କମ୍ପା କୃଷ୍ଣ, ସାଧା, ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ କମ୍ପା ବ୍ରହ୍ମା, ବନ୍ଧୁ, ମହେଶ୍ୱର କମ୍ପା ଗୁରୁ, ଶିଷ୍ୟ, ଉତ୍ତରାନ୍ତ ଭାବରେ ଆଶ୍ୱେପ କରାଯାଇ ପାରେ । ଏହା ପୁଣି ଭୂଂ, ଭୂଂ, ଶ୍ରୀଂ ଓ ପରା, ରମା କାମଦାକ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ଏହିପରି ଭାବରେ ହିତତ୍ତ୍ୱକୁ ବିଭିନ୍ନ ରୂପରେ ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇ ପାରେ । ହିତତ୍ତ୍ୱକୁ ବିଭିନ୍ନ ରୂପରେ ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇପାରେ । ହିତତ୍ତ୍ୱରୁ ଶୁଦ୍ଧ ଶକ୍ତି ଶୁଦ୍ଧ ନାମ ଉତ୍ପତ୍ତି ହେଲା । ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ଅଷ୍ଟ ଅକ୍ଷରରୁ ହରେ ରାମ କୃଷ୍ଣ ହରେ (ଶ୍ୟାମ) ଉତ୍ପନ୍ନ । ଏହି ଅଷ୍ଟ ଅକ୍ଷରରୁ ପୁଣି ଖୋଳ ଅକ୍ଷର ଅର୍ଥାତ୍ ହରେ ରାମ ହରେ ରାମ ରାମ ରାମ ହରେ ହରେ ଜାତ ହେଲା । ତହିଁରେ ପୁଣି ହରେ କୃଷ୍ଣ ହରେ କୃଷ୍ଣ, କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ହରେ ହରେ” ଏହି ଖୋଳ ଅକ୍ଷରର ମିଶ୍ରି ଖୋଳ ନାମ ବା ବଦିଶି ଅକ୍ଷର ଜାତ ହେଲା । ଏହି ଅକ୍ଷାୟରେ କବି ପୁଣି ପ୍ରେମ ଭକ୍ତ ଓ ସାଧାଭାବର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅକ୍ଷାୟରେ କବି ପ୍ରସାବରଣ ତତ୍ତ୍ୱର ମହତ୍ତ୍ୱ ଗୁଣାଇଛନ୍ତି । ନିତ୍ୟ ସ୍ଥଳୀର ଶୁଦ୍ଧ ପାଖକୁ ଯାତ ବେଳେ ସେହି ରହୁଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ଆବରଣରେ ଗୋପୀ, ଦ୍ୱିତୀୟ ଆବରଣରେ ସୁଦାମା ଇତ୍ୟାଦି ଗୋପାଳ ଗଣ, ତୃତୀୟରେ ଗୋପ ଓ ଗୋପୀମାନେ, ଚତୁର୍ଥରେ ଗୋପୀ ଓ ଧେନୁ ଗଣ, ପଞ୍ଚମରେ ପାଶଜାତ ଇତ୍ୟାଦି ବୃକ୍ଷ ଓ ଦେବତାଗଣ, ଷଷ୍ଠରେ ଗଡ଼ବ ଏବଂ ସପ୍ତମରେ ଚତୁର୍ଭୁଜ ଶିଷୁ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହାପରେ ରହୁଛି ନିତ୍ୟ ସ୍ଥଳୀ ଯେଉଁଠାରେ କି ସାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନିତ୍ୟ ଲୀଳା ଚାଲୁଅଛି । ପୁଣି କବି ମହାଶୂନ୍ୟରୁ କିପରି ଗଗନ ଜାତ ହେଲା ଏବଂ ଉତ୍ତରାନ୍ତ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲେ ଓ ତହିଁରୁ ପୁଣି ଜଳ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ପୁନଶ୍ଚ କବି ଗୋକଲବାସୀ ଆଦି ପୁରୁଷଙ୍କ ଅଙ୍ଗରୁ କିପରି ପ୍ରକୃତ

ଜାତ ହେଲା ଏବଂ ସେ ଦୁହେଁ କପରି କୃଷ୍ଣ ରାଧା ନାମ ଧାରଣ କଲେ । ସେ ଦୁହେଁଠାରୁ କପରି ବରାଟ ଓ ବରାଟଠାରୁ ଜୀବ ବା ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ ତାହାର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । କବି ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀଙ୍କର ପଡ଼ କୋଣରେ ବୃନ୍ଦାବନ, ରଜଦେବୀ, ରତ୍ନରେଖା, ଲୀଳାବତୀ, ପୁରାପ୍ରା, ପ୍ରିୟାବତୀ ଯଶୀ ଅବସ୍ଥିତ ବୋଲି ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶରୀର ସ୍ବରୂପ ଓ ହରେ ରାମ କୃଷ୍ଣ ଏହି ନେ ନାମ ବା ପଡ଼ ଅକ୍ଷରରୁ ଜାତ । ଅଷ୍ଟପାଟଙ୍କଣୀ ହରେ କୃଷ୍ଣ ହରେ ରାମ ରାଧା ନାମ ବା ଅଷ୍ଟ ଅକ୍ଷରରେ ରୂପକ ପ୍ରକାଶ । ଏହି ଅଷ୍ଟପାଟଙ୍କଣୀ ହେଲେ—ଲୀଳା, ବିମଳା, ଶ୍ରୀରାଧା, ଶ୍ରୀମତୀ, ହରିପ୍ରିୟା, ପୁନେଶୀ, ସତ୍ତ୍ୱା ଓ ପଦ୍ମା । ଅଷ୍ଟପାଟଙ୍କ ପରେ କବି ଗୋପୀ ଗୋପୀଙ୍କ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବର୍ଣ୍ଣନାକରିଛନ୍ତି ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଏମାନେ ପୁଣି ବଦଣି ଅକ୍ଷର ଓ ଗାୟତ୍ରୀ ଇତ୍ୟାଦି ଚଉପଠି ଭାଗରେ ପରିଣତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏଥିରୁ ଚାରି ବେଦ, ଦିନଗୁଣ ପଞ୍ଚଅକ୍ଷର ଓ ପଞ୍ଚଭୁତ ଇତ୍ୟାଦିର ସୃଷ୍ଟି । ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ପୁଣି କବି ଇଡ଼ା, ପିଙ୍ଗଳା, ପୁଷ୍ପମ୍ମା ଇତ୍ୟାଦି ନାଡ଼ରେ ବାୟୁର ସଂଚାର ଏବଂ ପଡ଼ଚନ୍ଦ୍ରରେ ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁ ଆଦିଙ୍କର ଅବସ୍ଥିତି ସଂପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । †

ପୁସ୍ତକର ଶେଷ ଅଧ୍ୟାୟରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରର ମହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଛି । ଅର୍ଜୁନ ଯିଲେକ ମଧ୍ୟରେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ସ୍ଥାନ ଦର୍ଶନ କରିବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଖରେ ନିଜର ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ର ଦର୍ଶନ କରିବା ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ପୂରଣ କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀ କ୍ଷେତ୍ରର ଗରୁଡ଼ ପ୍ରସ୍ଥ ବାଲଣି ପାବଛଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେବ ନାଶନ ବଟ, ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଶେଷ ଘର, ବଟ ମଙ୍ଗଳା, ମୁଣ୍ଡ ମଣ୍ଡପ, ରୋହିଣୀ କୁଣ୍ଡ ଓ ମନ୍ଦିର ବେଢ଼ାରେ ଥିବା ସମସ୍ତ ଦେବାଦେବୀଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା କରେ ଏବଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ର ଯେ ଯିଲେକ ମଧ୍ୟରେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଏବଂ ଗୋପ, ମଥୁରା, ବୃନ୍ଦାବନ, ଦ୍ୱାରକା ଇତ୍ୟାଦି ସକଳ ଖର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏହି ମତ ହିଁ ସେମାନେ ବ୍ୟକ୍ତ

† ପୁଣି ଧେ ଛଡ଼ଚନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ମୂଳ କମଳ ଲିଙ୍ଗ ଦୁଇ

ନାଭି କମଳ ଦ୍ୱୟ ପୁଣି କଣ୍ଠ ଲଳିତ ଛଡ଼ ଜାଣ

ବ୍ରହ୍ମା ଯେ ବସିଲେ ନାଭିରେ ବିଷ୍ଣୁ ରହିଲେ ଦ୍ୱୟସ୍ଥରେ

କଣ୍ଠେ ରହିଲେ ସଦାଶିବ ଲଳିଲେ ନିରଞ୍ଜନ ଦେବ ।

କୃଷ୍ଣ ଅଂଶରୁ କାମ ଜାଣ ରହିଲେ ଲିଙ୍ଗଚନ୍ଦ୍ର ପୁଣି

ରୁଦ୍ର ଅଂଶରୁ ପ୍ରକାଶ ମୂଳ କମଳେ ସେ ଗଣେଶ ।

(ପ୍ରେ. ଭ. ବ୍ର. ଗୀତ-୩ର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟ)

କରିଛନ୍ତି । * କେବଳ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ନୁହନ୍ତି, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାରସ୍ୱତ ପୁରୁଷ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପୁରୁଷଗଣ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ କ୍ଷେତ୍ରର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ବଳରାମ, ଜଗନ୍ନାଥ, ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଏବଂ ହବାକର ଦାସ, ଭୂପତି ପଣ୍ଡିତ ଭିକ୍ଷାଦି ସହ କବିଗଣ ଓ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ, ଦାନକୃଷ୍ଣ ଆଦି ସାରସ୍ୱତ ପୁରୁଷଗଣ ସ୍ୱସ୍ତ ପୁସ୍ତକରେ ଶ୍ରୀ କ୍ଷେତ୍ରର ମହିମା ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି ।

ସାମଗ୍ରିକ ଆଲୋଚନାରୁ ଜଣାଯାଏ ଏହା କେବଳ ବୈଷ୍ଣବାୟୁ ଚକ୍ଷୁରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ସାହିତ୍ୟିକ ମୂଲ୍ୟ ବିଚାର କରିବାବେଳେ ନିରାଶ ହେବାକୁ ପଡେ । ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଶ୍ରୀ କ୍ଷେତ୍ରର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କବିଙ୍କର ସହଜ ସରଳ ପ୍ରକାଶ ଭଙ୍ଗୀର କିଛି ସୂଚନା ମିଳୁଥିଲେ ହେଁ ତାହା ଏ ପୁସ୍ତକର ମାନଦଣ୍ଡ ନୁହେଁ ।

‘ପ୍ରେମଭକ୍ତ ବ୍ରହ୍ମ ଗୀତା’ ପରି “ଯଶୋବନ୍ତ ଗୋପାଳଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରବୋଲ” ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ସମ୍ବନ୍ଧୀ ଏକ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ରଚନା । ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ଓ ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା କଥୋପକଥନ ହେଉଛି ଏ ପୁସ୍ତକର ବିଷୟବସ୍ତୁ । ମନେହୁଏ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜିଜ୍ଞାସୁ ଶିଷ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛନ୍ତି ଓ ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟକୁ ସେହି ଗୁଡ଼ ତତ୍ତ୍ୱ ଗୁଡ଼ିକ ଅବରତ କରାଇଛନ୍ତି । ‘ପ୍ରେମଭକ୍ତ ବ୍ରହ୍ମ ଗୀତା’ରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ତତ୍ତ୍ୱ ଗୁଡ଼ିକ ଏଥିରେ ତଳ ନାମ, ତଳ ତତ୍ତ୍ୱ, ଯୋଗମାୟା ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ଦୁନନ୍ଦ ଭଗବାନ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ମୁଖ୍ୟ ଗୁରୁଜଣ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ଗୁରୁଜଣ ବିଶେଷ ମହନ୍ତଙ୍କର ଭଜନ ମାଗି ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । ଆଲୋଚିତ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଗୁଣ ମଠ ଓ ଗୁଣ ମହନ୍ତ ଏବଂ ସେହି ମହନ୍ତଙ୍କ ଭଜନ ପଢ଼ିବା ଜାଣିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳେ । † ପୁଣି ପାଞ୍ଚ

* ସେ ତଟ ଦଶେ ଯେତେଦୂର, ଯମର ନାହିଁ ଅଧିକାର ।

ପରମ ବଳକୁଣ୍ଠି ସ୍ୱେଦ, କ୍ଷେତ୍ରମାନଙ୍କ ରଜା କହ ।

(ପ୍ରେ. ଭ. ବ୍ର. ଗୀ—୫ମ ଅଧ୍ୟାୟ)

† ନନ୍ଦ ସେ ସତ ଅନନ୍ତ ପ୍ରଧାନ, ଚୈତନ୍ୟର ଚେତା ତହିଁ ପ୍ରମାଣ ।

ସ୍ୱରୂପ ପଥଟି ଅତ୍ୟୁତ କହିଁ, ପ୍ରକାଶ ପଥ ଯଶୋବନ୍ତ ହୋଇଁ ।

ଓଡ଼ିଶା ସ୍ଥଳେଟି ଗୁଣ ମହନ୍ତ, ଏମାନେ ମଧ୍ୟ ପରମ ପବିତ୍ର ।

ପଦ ୧୧୧-୧୨

x

x

x

ଓଡ଼ିଶା ଗୁରୁ ମହନ୍ତ ଭଜନ, ଏହା କହିବା ଗୁ ହେତୁରେ ମଣ ।

ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏକାକ୍ଷର ମତ ଅନନ୍ତ, ବ୍ରହ୍ମ ଏକାକ୍ଷର ଭଜେ ଅତ୍ୟୁତ ।

ଏକାକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ କହିଁ ପଞ୍ଚାଦିକା ଯଶୋବନ୍ତ ବୋଲଇ ।

ପଦ ୧୨୭-୧୨୯

ବେଦ ଓ ପାଞ୍ଚ ଉପିମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କରି ଭକ୍ତ ଓ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଅବଗତ କରାଇଛନ୍ତି । ସତ୍ୟ, ସେବା, ଦ୍ଵାପର ଓ କଳିଯୁଗରେ ଏହି ପଞ୍ଚମଣି ଭିନ୍ନ ନାମରେ ଅବତରଣ କରିଥିଲେ । ଦ୍ଵାପର ଯୁଗର ଦାମ, ସୁଦାମ, ସୁବଳ, ସୁବାହୁ ଓ ଶ୍ରୀବତ୍ସ କଳି ଯୁଗରେ ଜଗନ୍ନାଥ, ଅଚ୍ୟୁତ, ବଳରାମ, ଯଶୋବନ୍ତ ଓ ଅନନ୍ତ ନାମରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କଲେ । ସତ୍ୟ, ସେବା ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଏମାନେ ପୃଥକ୍ ନାମ ଧାରଣ କରି ପଞ୍ଚମଣି ହୋଇ ଅବତରଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ରଚନାଟି ‘ପେମ ଭକ୍ତ ବ୍ରହ୍ମ ଗୀତା’ ଭୁଲ୍ ତତ୍ତ୍ଵ ସମ୍ବଳିତ ହେଲେ ହେଁ ଏହାର ଭାଷା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସରଳ ଓ ପ୍ରକାଶ ଭଙ୍ଗୀ ମଧ୍ୟ ସହଜ । କାବ୍ୟର ଶେଷ ଭାବରେ କରି ନିଜର ଯେଉଁ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରଦାନ କରେ । କାରଣ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଜୀବନ ବା ଆତ୍ମଜୀବନ ରଚନାର ପରଂପରା ନ ଥିଲା ସେହି ସମୟରେ କରି ଆତ୍ମ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ଵ ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

‘ଆତ୍ମ ପରତେ ଗୀତା’ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ରଚିତ ଏକ ଅପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏଥିରେ ମୁଖ୍ୟତଃ କବିଙ୍କର ଗୁରୁପରିଚୟ ଓ ଗୁରୁବାଦ ସଂପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ତାତ୍ତ୍ଵିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ପରି ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ତତ୍ତ୍ଵର ବିସ୍ତୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । “ ଅନାମରୁ ନାମ ଅରୂପରୁ ରୂପ, ମହାଶୂନ୍ୟରୁ ଶୂନ୍ୟ, ଅଶାକାରରୁ ଓଁ କାର, ମହାନିତ୍ୟରୁ ନିତ୍ୟ, ଯନ୍ତ୍ର ଗଂଧରୁ ଶେଷ ପ୍ରଭୃତିର ଜନ୍ମ ରହସ୍ୟ ଏଥିରେ କରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । * ନିତ୍ୟ ଶେଷ ହେଉଛି ନିତ୍ୟ ଗୋଲକ ବା ସ୍ଵପ ସ୍ଥଳୀ । ସେହି ନିତ୍ୟ ସ୍ଥଳୀର ତତ୍ତ୍ଵ ଉପଲବ୍ଧ କରି ପାରିଲେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଲାଭ ହୋଇ ପାରିବ । ଅଶାନ୍ତର ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଅସ୍ଥାଙ୍କ ଯୋଗ ମାଧ୍ୟମରେ କେବଳ ଉପଲବ୍ଧ କରି ହେବ । ଏହି ସବୁ ତତ୍ତ୍ଵର ବିସ୍ତୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କରିଛନ୍ତି । ଯୋଗ ସାଧନା କଲେ ଜୀବାତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମାର ମିଳନ ଘଟେ । ନରେନ୍ଦ୍ର ବାରମ୍ବାର ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଅବତରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । † ଏ ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ଜଣାଯାଏ, ଗୁରୁବାଦ ସହିତ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନର ତାତ୍ତ୍ଵିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହା ରଚିତ । କିନ୍ତୁ ଉପମା, ରୂପକ, ବିରୋଧା-

* ତା ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ—ପୃ ୪୪୯-୧୯୭୭ ।

† ରୂପ ନାମ ବହୁ ଏଥି ରହିଛି, ଅରୂପ ଅନାମ ବାହାରେ ଅଛି ।

ରୂପ ନାମ ହେଲ ଛାଇ ରହିଲା । ଏଣୁ କରି ସେହି ଭେଦ ହୋଇଲା ।

ଅରୂପ ଅନାମ ବହୁଲ ଯେହି, ଆନ ନାହିଁ ଆପେ ନ ଥାଇ ଯାଇଁ ।

ଦେହରୁ ଆତ୍ମା ଯାଇ ଯେତେବେଳେ, ଅନାମେ ମିଶଇ ବୁଝୁ ଠୁଲେ ।

ଅଭ୍ୟାସ କଲେଣି ତାହାକୁ ପାଇ, ନୋହିଲେ ଆତ୍ମାତ ହେଉଥାଉଁ ।

(ଆତ୍ମ ପରତେ ଗୀତା—୩ୟ ଅଧ୍ୟାୟ—୩୯-୪୩ ପଦ)

ଭାସ ଇତ୍ୟାଦି ଅଲଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଗ ମାଧ୍ୟମରେ ବର୍ଣ୍ଣନାର କାବ୍ୟକତା ଆଣିବା ପାଇଁ କବି ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଶୁଷ୍କ ତତ୍ତ୍ୱର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଥିଲେ ହେଁ ତାହା ସବୁ ସମୟରେ ଜରସ ବୋଧହୁଏ ନାହିଁ ।

ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ରଚିତ ‘ଶିବ ସ୍ତବଦୟ’ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ସସ୍ତୁତ ରଚନାର ପୂର୍ବପୁର ଅନୁବାଦ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବିଷୟବସ୍ତୁ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବେଷିତ ଏବଂ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ କବି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଦର ଅକ୍ଷରିକ ଅନୁବାଦ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ମୂଳ ଗ୍ରନ୍ଥ ଏକୋଇଶିଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ । ଏହା ଏକ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଷୟ ସମ୍ବଳିତ ଗ୍ରନ୍ଥ । ସ୍ୱରଜ୍ଞାନ ସମ୍ପର୍କରେ ବିସ୍ତୃତ ଆଲୋଚନା ଏଥିରେ ହୋଇଛି । ଇଡ଼ା, ଫିଙ୍ଗଳା ଓ ସୁନ୍ଦରୀ ନାଡ଼ି ଗୁଳନାର ନିୟମ ଓ ଏହାର ଫଳାଫଳ ନାଡ଼ି ଗୁଳନାର ବିପରୀତ ଲକ୍ଷଣ, ନାଡ଼ି ସମ୍ପର୍କୀୟ ତତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱରଜ୍ଞାନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ତଥ୍ୟ ଓ ପ୍ରାଣୀୟ ବାୟୁ ଗୁଳନାର ନିୟମ, ଯମ ଗୁଳ୍ମ, ଦ୍ୟୁତି ଯୁକ୍ତ ଇତ୍ୟାଦି ଯୁକ୍ତ ପ୍ରକରଣ, ଦେବା ବଣିକରଣ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ବଣିକରଣ ବିଧି, ଗର୍ଭଧାନ ପ୍ରକରଣ ଓ ରୋଗ ପ୍ରକରଣ, ସଂବତ୍ସରର ଭଲମନ୍ଦ ଫଳ କଥନ ଇତ୍ୟାଦି ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ବିସ୍ତୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଏହା ସହଜ, ସରଳ ଓ ସୁବୋଧ୍ୟ ସସ୍ତୁତ ଭାଷାରେ ରଚିତ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଅନୁକରଣରେ ଯଶୋବନ୍ତ ‘ଶିବ ସ୍ତବଦୟ’ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ମୂଳଗ୍ରନ୍ଥର କିଛି ଅଂଶ ଏଥିରେ ବାଦ୍ ଦିଆଯାଇଛି । ସ୍ୱର ଶାସ୍ତ୍ରର ବିଧିବିଧାନ ଏଥିରେ ସହଜ ଓ ସରଳ ଭାଷାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ପୁଣ୍ୟ ଜୀବନ ଜାପନ କରିବାର ଅନୁପ୍ରେରଣା ଏଥିରେ ସଂରକ୍ଷିତ । କାରଣ ସାଧୁ ସନ୍ଥଙ୍କ ସହିତ ସାଧାରଣ ଜନତା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱର ସାଧନା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଉଥିଲେ । ସ୍ୱର ସାଧନା ଯୋଗୁଁ ଜନ ସାଧାରଣ ନିଗର ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ତତ୍ତ୍ୱକାଳୀନ ସାମାଜିକ ଉପଯୋଗିତା ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଏ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି—ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସ୍ତବଦୟ ଶାସ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇ ନ ପାରେ । ଦୁର୍ଜନ, ଷ୍ଟ୍ରୀ-ମତି, ଆରୁର ବିଜ୍ଞାନ, କାମାଗ୍ରନ୍ତ, ଅଭକ୍ତ ଓ ଦୁଷ୍ଟକର୍ମୀ ଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ଶାସ୍ତ୍ରଚର୍ଚ୍ଚା କରିବାପାଇଁ ଅନୁପଯୁକ୍ତ । କେବଳ ଶାନ୍ତମତି, ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତ, ସଦାଗୁଣ ସରୋପକାଶ, ସ୍ଥିରମନା ଏବଂ ଦୃଢ଼ଭକ୍ତି ଓ ଏକାଗ୍ରତା ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ହିଁ ଏହା ଶିକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ । † ଏହି ସ୍ୱରଜ୍ଞାନ ସମ୍ପର୍କରେ ଜାଣିବାପାଇଁ ପାଠକ ଶିବଙ୍କୁ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଛନ୍ତି ଓ ଶିବ ଉଦ୍ଧରରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଦେହ ମଧ୍ୟରେ ଗୁଣ ବେଦ ଓ ପିତ୍ତଶାୟ ଇତ୍ୟାଦି ଜ୍ଞାନ ତତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି । ଦେହ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱର ବା ବାୟୁ ପ୍ରସରି ରହିଛି । ଦେହ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବାୟୁର

† ଶାନ୍ତମତି ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତ ସଦାଗୁଣ ସେହି, ଦୃଢ଼ଭକ୍ତି ଏକାଗ୍ରମାନସ ଅବାହୋର
ମନରେ ବୈକଳ ନାହିଁ ପର ଉପକାଶ, ସ୍ତବଦୟ ଶାସ୍ତ୍ର ତାକୁ କହିବ ବିଦ୍ରାଶ ।
(ଶିବ ସ୍ତବଦୟ-ପଦ ୧୯-୨୨ ପୃଷ୍ଠା)

ହଜାର ନାଡ଼ି ପଡ଼େଇ ଭେଦକର ପ୍ରବାହତ ହୁଏ । ବାସ୍ତବ ହଜାର ନାଡ଼ିରୁ ଦଶଟି ନାଡ଼ି ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ସେମାନେ ହେଲେ ଇଲା, ପିଅଁଳା, ସିନ୍ଧୁମ୍ବା, ଗାନ୍ଧାରୀ, ହୃଦ୍‌କିନ୍ଦା, ପୂଷା, ଯଶସ୍ବିନୀ, ଅଳମୁଷା, କୁହୁ, ଶଙ୍ଖିନୀ । ପୁଣି ଏହି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦଶନାଡ଼ି ମଧ୍ୟରେ ଇଲା, ପିଅଁଳା, ସିନ୍ଧୁମ୍ବା ହେଉଛନ୍ତି ଗଣସ୍ଥା ସିନ୍ଧୁମ୍ବା ଘରରେ ଯେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ତାହା ବଫଳ ହୁଏ । * ପୁଣି କେଉଁ ନାଡ଼ିରେ କାର୍ଯ୍ୟକଲେ ଶୁଭ ମଧ୍ୟ ହୁଏ । ଯେପରି ସମସ୍ତ ଶୁଭକାର୍ଯ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ନାଡ଼ିରେ ହୁଏ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଘରରେ ଶାସ୍ତ୍ର ପଠନ ଓ ଉଚ୍ଚକର୍ମମାନ କରାଯାଇପାରେ । କବି ଉଚ୍ଚ କର୍ମ ରୂପରେ ବବାଦ. ଅସ୍ତ୍ର ଗୁଳନା ଯୁଦ୍ଧ ଖେଳ, ଗଜ-ଅଶ୍ବ-ଆଗେହଣ ଇତ୍ୟାଦିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । କେଉଁ ନାଡ଼ିରେ ବାୟୁ ସଞ୍ଚାଳିତ ହେଲେ କି କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରାଯାଇ ପାରିବ ତାହା ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସହକରମାନେ ଭଲଭାବରେ ଜାଣିଥିଲେ । ଯଶୋବନ୍ତ ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ତାହାର ପୁରୁଷାର୍ଥ ଅଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଗୁହ ପ୍ରବେଶ, ସ୍ବାମୀ ବା ମିତ୍ର ଦର୍ଶନ, କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ, ବିଦ୍ୟାରମ୍ଭ ଯଜ୍ଞକର୍ମ, ଦେବତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ଗୁରୁଦକ୍ଷା, ମନ୍ତ୍ର ସାଧନା ଇତ୍ୟାଦି କର୍ମଗୁଡ଼ିକ ନାଡ଼ିରେ ବାୟୁଗୁଳନା ଉପରେ ନିର୍ଭରକରେ । ସ୍ବରଜ୍ଞାନଦ୍ବାରା ଅନ୍ତରରେଥିବା ରୋଗର ନିରାକରଣ କରାଯାଇପାରେ ବିଷଦ୍ବାରା ଆକ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟଘରରେ ଖାଡ଼ିଲେ ବିଷତୂର ହୋଇଯାଏ । ସ୍ଥାନ, ଭୋଜନ, ମୈଥୁନ ଓ ଶଯ୍ୟାମାରଣ ଉଚ୍ଚାଟନ ଇତ୍ୟାଦି ବିଦ୍ୟାମାନ ମଧ୍ୟ ଏହାଦ୍ବାରା ହାସଲ କରାଯାଇପାରେ । ଏହି ସ୍ବର ମାଧ୍ୟମରେ ଗ୍ରହନ, ମୋହନ ବଶୀକରଣ ଇତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ସେ ସମ୍ପର୍କରେ କବି ‘ଶିବ ସ୍ବରୋଦୟ’ରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । †† ଭୂତ, ପ୍ରେତ, ବେତାଳ ଇତ୍ୟାଦିକୁ ମଧ୍ୟ ବାୟୁର ସଂଯତ ଗୁଳନଦ୍ବାରା ଦମନ କରାଯାଇପାରେ । ଏହିପରି ପଞ୍ଚସଖା ସାଧକମାନେ କରି ପାରୁଥିଲେ ବୋଲି ଅସମ୍ଭବ ତଥା ଅଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟସବୁ ହୋଇ ପାରୁଥିଲା । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ‘ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର’ରେ ହାଡ଼ିପା, ତକ୍ତୀପା, ଗୋରେଖନାଥ ଓ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଅଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି । ସେମାନେ ପୁଣି ଅନାଗତ କଥା ଜାଣି ପାରୁଥିଲେ । ରୋଗ ରୋଗୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ରୋଗମୁକ୍ତ ହେବକି ନାହିଁ । ଯୁଦ୍ଧକୁ ଯାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୟ ବା ପରାଜୟ ଦୃଷ୍ଟିକ୍ରେ ଏସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରୁଥିଲେ । ପ୍ରଶ୍ନକର୍ତ୍ତା ଯେଉଁ ସମୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥିଲେ ସେହି ସମୟର ବାୟୁ ଗୁଳନାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ପୁଣି ବା କନ୍ୟା ଜାତ ହେବ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଜାଣିପାରୁଥିଲେ ।

* ଏ ନାଡ଼ିରେ ଅଗ୍ନିସ୍ଥିତ କାଳରୂପୀ ସେହି
ସବକାର୍ଯ୍ୟ ବିନାଶକୁ ବିଷ୍ଣୁବନ୍ତୀ କହୁ ।

(ଶି. ସ୍ବ.-ପଦ ୫୩-ପୁଃ)

†† ଯୁବକଙ୍କ ବଶକୁଟି ଏ ସ୍ବର ପ୍ରଧାନ, ଗ୍ରହନ ମୋହନ ଉଚ୍ଚାଟନ ମାନ ।

(ପଦ-୧୦୪ ପୃ ୧୦)

ଏମନ୍ତର ଗର୍ଭରେ ଯାମଳା ପୁଅ ବା କନ୍ୟା ଅଲେ ଜାଣି ପାରିବା ଅସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ ।
* ଏହି ବାୟୁ ଗୁଳନାଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତ କେହିଦିନ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିବ ତାହା ଜାଣିବା
ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ସେଥିପାଇଁ ଏହି ସାଧକଗଣ ନିଜ ନିଜର ମହାପ୍ରସାଦର ଦିନ, ବହୁ
ପ୍ରବନ୍ଧ ଜାଣି ପାରିଥିଲେ । ଯେପରି ଯଶୋବନ୍ତ ମାର୍ଗଶିର ମାସ ଓକଣ ଶ୍ରଷ୍ଟୀରେ
ଜହ୍ନପାମ ତ୍ୟାଗ କରିବେ ବୋଲି ପ୍ରବନ୍ଧ ଜାଣିଥିବା ବିଷୟ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥଳରେ ଉଲ୍ଲେଖ
ହୋଇଛି । ମରଣ ନିକଟ ହେଲେ ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୱର ଉଦୟ ହୁଏ ଓ ସେହି ବର୍ଷରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ
କରିବା ବିଷୟ ଜଣାଯାଏ । † ଏ ତତ୍ତ୍ୱ କେବଳ ସାଧକ ଯୋଗୀମାନେ ଜାଣିପାରନ୍ତି ଓ
ସତର୍କ ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୱର ପ୍ରକାଶ ନ କରିବାର ଯତ୍ନ କରନ୍ତି ।

ଜଳତତ୍ତ୍ୱ ଅଗ୍ନିତତ୍ତ୍ୱ, ବାୟୁତତ୍ତ୍ୱ, ଆକାଶ ତତ୍ତ୍ୱ ମାଧ୍ୟମରେ କୃଷି ବିଷୟରେ
ମଧ୍ୟ ଜାଣିହୁଏ । ଜଳତତ୍ତ୍ୱ ହେଲେ ବହୁଶଯ୍ୟ ଜାତହୁଏ । ଅଗ୍ନି ତତ୍ତ୍ୱରେ
ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ବୃଷ୍ଟି ହେତୁ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଓ ଦାବୁଣ ରୋଗ ଉତ୍ପନ୍ନ, ମେଷ ସଂହାର
ଦିନ ବାୟୁତତ୍ତ୍ୱ ହେଲେ ବହୁ ପ୍ରକାର ଉତ୍ପାତ ଓ ଉପଦ୍ରବ ଉଦ୍‌ଭାବିତ
ଜାତ ହୁଏ । ଆକାଶ ତତ୍ତ୍ୱରେ ଲେଶ ମାତ୍ର ପୁଣ ନ ଥାଏ । କାରଣ
ଆକାଶ ଶୂନ୍ୟ ଥାଏ ଓ ସର୍ବ ପ୍ରକାର କର୍ମହୀନ ଘଟେ । ତେଣୁ ବୃଷ୍ଟି ପୂରଣ ବିନା ଯଶ ନ
ଥାଏ । ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୱରରେ ପୃଥିବୀତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଜଳତତ୍ତ୍ୱ ଥାଏ । ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ,
ଆକାଶତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରକାଶ ହୁଏ । ପୁଣି ସାଧକ କିଏ ଯଶୋବନ୍ତ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ସେ, ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ
ଦ୍ୱିତୀୟା ଦିଅଁ ଯଦି ସୋମବାର, ବୁଧବାର, ଶୁକ୍ରବାର ଅଥବା ଶୁକ୍ରବାର ହୁଏ ତେବେ

* ପୃଥିବୀ ଜଳ ତତ୍ତ୍ୱବେଳେ ପ୍ରଶନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ,
ପୁଅ ଉତ୍ପତ୍ତିବ ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣ ଶାକମ୍ବରୀ
ବାୟୁ ତତ୍ତ୍ୱବେଳେ ପ୍ରଶନ୍ନଲେ ଗୋ ପୁରଣ,
ଜାଣିବ ନିଶ୍ଚୟ ଜାତ ହୋଇବ କୁମାରୀ
ତେଜ ଗର୍ଭେ ଜାତ ହୋଇ ଲଭେ ନ ଫୁଲକ,
ତତ୍ତ୍ୱବୋଧ କରି କହ କନ୍ୟାକ ବାଳକ
ପ୍ରଶନ୍ନବେଳେ ଦୁଇ ସ୍ତର ଶୂନ୍ୟ ଯେବେ ହୋଇ,
ଜାଣିବ ଦୁଇ କୁମାରୀ ଅବଶ୍ୟ ନନ୍ଦନ
ଦୁଇସ୍ତର ପୃଷ୍ଠୀମରେ ବହୁଥାଇ ଯେବେ,
ଦୁଇ ପୁଅ ଉତ୍ପତ୍ତିବ ଜାଣ ତୁ ଗୋ ଏବେ ।

(ପଦ ୩୨୫-୨୯ ପୃଷ୍ଠା ୩୦)

† ମରଣ ନିକଟ ହେଲେ ଚନ୍ଦ୍ର ଉଦୟ ହୋଇ,
ଜାଣିବ ସେ ବରଷରେ ମୃତ୍ୟୁ ନିଶ୍ଚୟ ପାଇ ।

(ପଦ ୮୨-୯୨)

ସେଦିନ ପ୍ରଭାତରେ ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୱର ପ୍ରକାଶିତ ହେଲେ ଅଶେଷ ଶୁଭଫଳ ମିଳେ । ଯାହା ସିଦ୍ଧି
 ହୁଏ ଓ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଜୟପୁତ୍ର ହେବାର ସୁଯୋଗ ମିଳେ । ବାୟୁତ୍ୱ ଉଦୟ
 ବେଳେ ଯଦି ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗମ ହୁଏ ଅଥବା ପୁଅ ଯେବେ ଜାତ ହୁଏ ତେବେ ସେ ପୁଅ ଭୋଗ-
 ତଳାପୁତ୍ର ହୁଏ ଓ ତା'ର ଜନ୍ମ ବ୍ୟର୍ଥ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଯଦି ଅଗ୍ନିତ୍ୱ ବେଳେ ସଙ୍ଗମ ହୁଏ
 ତେବେ ଗର୍ଭସ୍ତାବ ହୁଏ, କେବେ ହେଁ ଚିହ୍ନି ପାରେ ନାହିଁ, ଯଦିବା ଜନ୍ମଲଭ କରେ
 ତେବେ ସେ ଅଲାୟସ ଓ ଦରିଦ୍ର ହୁଏ । ଜଳତ୍ୱ ବେଳେ ଗର୍ଭଧାରଣ କଲେ ସେ ପୁଅ
 ଗରଜ୍ୟା ଧନବନ୍ତ ଓ ସୁଖୀ ହୁଏ । ଏହିପରି ସେ ବିଭିନ୍ନ ତ୍ୱ ଓ ତାହାର ଉଦ୍ଦାତ୍ତତ୍ୱ
 ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । କବି ପୁଣି ପୃଥ୍ୱୀତ୍ୱ, ଅଗ୍ନିତ୍ୱ, ଆକାଶତ୍ୱ ଓ ବାୟୁତ୍ୱ ଏହି ପାଞ୍ଚ-
 ତ୍ୱରେ ଭୋଗ ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ଫଳାଫଳ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଯାଏକମାନେ
 କେବଳ ଜାଣି ପାରନ୍ତି, କେଉଁ ସ୍ଥାନ କିପରି ଭାବରେ ପ୍ରବାହୁତ ହେଲେ କ'ଣ ଫଳାଫଳ
 ହୁଏ । ପୃଥ୍ୱୀତ୍ୱରେ ପେଟ ବ୍ୟାଧି, ଜଳତ୍ୱରେ ପାଦର ଭୋଗ, ଅଗ୍ନିତ୍ୱରେ ଦୃଢ଼ତା
 ବ୍ୟାଧି ଓ ଆକାଶ ତ୍ୱରେ ମସ୍ତିକ ଆଘାତ ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟ ଜାଣି ହୁଏ । ପୃଷ୍ଠିତ୍ୱ ଓ
 ଶୂନ୍ୟତ୍ୱର ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ କବି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ପୃଷ୍ଠିତ୍ୱ ବେଳେ ଯେକୌଣସି
 କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅନୁକୂଳ କଲେ କାର୍ଯ୍ୟସିଦ୍ଧି ହୁଏ । ପୁଣି ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୱର ସ୍ଥାନରେ ଯଦି ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ୱର
 କିମ୍ବା ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ୱର ସ୍ଥାନରେ ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୱର ଉଦୟ ହୁଏ ଏବଂ ଆଠଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଦି ଏପରି ହୁଏ,
 ତେବେ ଏହି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଯୋଗୁଁ କିଛି ଅଶୁଭ ଘଟେ । ପ୍ରଥମରେ ମନ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟରେ ଧନ
 ହାନି ହୁଏ । ତୃତୀୟରେ ବହୁତ ଗମନ କରିବାକୁ ପଡ଼େ, ଚତୁର୍ଥରେ ଇନ୍ଦ୍ରନାଗ, ପଞ୍ଚମରେ
 ରାଜା ରାଜା ପାଏ । ଷଷ୍ଠରେ ରାଜ୍ୟ ନଷ୍ଟହୁଏ, ସପ୍ତମରେ ରୋଗାନ୍ତାନ୍ତ ଓ ଅଷ୍ଟମରେ
 ମୃତ୍ୟୁ ନିଶ୍ଚୟ ହୁଏ । ଏହିପରି କବି ଆଠଦିନରେ ସ୍ୱରର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ସ୍ଥିତିରେ ଅଠପ୍ରକାର
 ଅଶୁଭ ଫଳ କଥା ପ୍ରକଟିତ ହୁଏ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ସୂଚାଇଛନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ଏହି ସ୍ୱର
 ଯଦି ଅଷ୍ଟଦିନ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏକ ପକ୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିପକ୍ଷତାରେ ଉଦୟ ହୁଏ ତେବେ ଭୋଗ ବୃଦ୍ଧି
 ହୁଏ ଏବଂ ବହୁଲେଖ ଜାତ ହୁଏ । ଯଦି ଦୁଇପକ୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ଗତି କରେ ତେବେ
 ଭାଇ, ମିତ୍ର, ବନ୍ଧୁ ଓ ଶତ୍ରୁ ମରାମରି ହୁଅନ୍ତି । ତିନି ପକ୍ଷ ହେଲେ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟେ ।
 ଯେକୌଣସି ମାସ ବା ଯେକୌଣସି ପକ୍ଷ ହେଉ ଯଦି ମାସ ବା ପକ୍ଷର ଆଦ୍ୟରେ
 ବିପକ୍ଷତାରେ ସ୍ୱର ଉଦୟ ହୁଏ, ତେବେ କିଛି ଦିନ ପରେ ପ୍ରାଣରେ କ୍ଷତି ଥିବା
 ଜଣାଯାଏ । ଗ୍ରହ ଦିବସରେ ଯଦି ସ୍ୱର ବାମରେ ରହେ ଓ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ
 ସ୍ୱରର ଗତି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ ନାହିଁ, ତେବେ ତିନିବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ । କବି ଏ
 କଥା ଉପରେ ଜୋର ଦେଇ କହୁଛନ୍ତି ସେହି ଦିନଠାରୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କରି ଦିନ
 ଗଣନା କରି ତିନି ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ଏଥିରେ କେବେ ଅନ୍ୟଥା ଘଟେ
 ନାହିଁ । ଏହି ବାୟୁ ଦୁଇଦିନ ଧରି ରହିଲେ ଦୁଇବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଓ ତିନିଦିନ ବ୍ୟାପୀ
 ରହିଲେ ଏକ ବର୍ଷରେ ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ । ଇର୍ଥଳା, ପିଙ୍ଗଳା ଓ ସିଂହମୁକୁ କବି ଗଙ୍ଗା,

ଯମୁନା ଓ ଯବମୁଖୀ ରୂପରେ ଆରୋପ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଚିନ୍ତନଧାର ମିଳନସ୍ଥଳ ପ୍ରସାଗ, ଯେପରି ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଶାସ୍ତ୍ରୀ, ଏହି ବାସ୍ତବକୁ ଏକକଣି ସାଧୁ ପାରିବା ସେହିପରି ଏକ ଧରଣ କର୍ମ । ଏହାକୁ ସାଧନ କରିପାରିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଯମଦଣ୍ଡ ନ ଥାଏ । *

ମୁଝୁନ୍ନି ମଣିଷ ଜବନର ଅନ୍ତମ ଅବସ୍ଥା । ଶରୀରକୁ ରୋଗମୁକ୍ତ କରିବାପାଇଁ, ଦୀର୍ଘାୟୁ ହେବା ପାଇଁ କମ୍ପା ମୁଝୁମୁଝୁରୁ ଜଳକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ କାଳେ କାଳେ ମଣିଷ ଚେଷ୍ଟା କରି ଚାଲିଛି । ଆଜି ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ମାନବ ଚରମ ଯତ୍ନକ୍ରମ ହାସଲ କରି ପାରିନାହିଁ । ତଥାପି ଚେଷ୍ଟା ଅବ୍ୟାହତ ଚାଲୁଛି । ସ୍ତନ୍ନ, ସାଧକ, ଯୋଗୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରି ଯୋଗ ମାର୍ଗ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଅମରତ୍ବ ଲାଭ କରିବାପାଇଁ ସତତ ପ୍ରୟାସୀ । ସାଧକ କିମ୍ବା ଯଶୋବନ୍ତ, ‘ଶିବ ସ୍ତବୋଦୟ’ ପୁସ୍ତକରେ ମୁଝୁର ଚିନଟିକୁ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଓ ପୂର୍ବରୁ ଜାଣିପାରି ସେଥିପ୍ରତି ସତର୍କ ହେବାପାଇଁ ଅଧିକ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ବିଭିନ୍ନ ଛକରେ ସେହି ଅନ୍ତମ ଚିନଟିର କଥାହିଁ ଉଲ୍ଲେଖ ହୋଇଛି । ପୁସ୍ତକର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କିଛି ସୁଖି ମୁଝୁର କଥା କହିଛନ୍ତି । ମୁଝୁର ଅବସ୍ଥାନରୁ ମୁଝୁ ଚିନ୍ତାମାତ୍ର ପରେ କମ୍ପା ଛଅମାତ୍ର ପରେ ହେବ ତାହା ଜାଣିଥିବ । କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ମୁଝୁ ଯଦି ଶୁଦ୍ଧିମାତ୍ର ପରେ ହେବାର ଥାଏ ତେବେ ଧ୍ରୁବ ଅଭୁବନ ଓ କୃତ୍ରିମ ନକ୍ଷତ୍ର ଆକାଶରେ ଉଦ୍ଭିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଦୃଶ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ପୂର୍ବି କିମ୍ବା ଏହି ଚିନ ନକ୍ଷତ୍ରକୁ ଶରୀରରେ ଆରୋପ କରି ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ଯେ ମୁଝୁର ଜଳଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ତାର ଜିହ୍ବା ତାକୁ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଜିହ୍ବାକୁ ଅଭୁବନ ବୋଲି କିଛି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ସେହିପରି ମୁଝୁମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ତାର ନାସାଗ୍ର ଓ ଭୂରୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ନାସାଗ୍ରକୁ ଧ୍ରୁବ ନକ୍ଷତ୍ର ଓ ଭୂରୁକୁ ବିଷ୍ଣୁପଦ ଭାବରେ କିଛି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । କେଉଁ ଅଞ୍ଚଳ ଦେଖା ନ ଗଲେ କେତେଦିନ ମଧ୍ୟରେ ମୁଝୁ ହେବ ତାହା ମଧ୍ୟ କିଛି ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ।

ସାମଗ୍ରିକ ଭାବରେ ଆଲୋଚନା କଲେ ଜଣାଯାଏ କିଛି ସ୍ତର ଶାସ୍ତ୍ରର ପୂର୍ଣ୍ଣାନ୍ତ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଜନଜୀବନରେ ଏହାର ଉପଯୋଗିତା ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ଏହାର ଶ୍ରାବ୍ୟ ଥିଲା ! ଦେଶର ଶ୍ରାବ୍ୟ ଓ କଳଣା ବାଣୀରେ ଶୁଣିଶୁଣି ପଞ୍ଚସ୍ରବ୍ୟ ପଦରେ ଏହା ରଚିତ । ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗର କବିଗଣ କାବ୍ୟ ରଚନା ବେଳେ ଯେପରି କେତେକ କବିଙ୍କୁ ନିୟମର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହେଉଥିଲେ କିଛି ଯଶୋବନ୍ତ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଲାଞ୍ଜନକରି

* ଏ ଚିନ ଏକ ହେଲେ ପ୍ରସାଗ ଶାସ୍ତ୍ରୀ କହି,

ଯେ ଚିନ୍ତା ସାଧୁ ପାରିବୁ ଯମଦଣ୍ଡ ନାହିଁ

ନାହାନ୍ତି । ଗ୍ରହାବଳୟରେ ବିପ୍ଳବକୁ ବନ୍ଦନା କରି ନିର୍ବିପ୍ଳବରେ କାବ୍ୟ ରଚନା ସମାପ୍ତ ହେଉ ବୋଲି କାମନା କରିଛନ୍ତି । ସମସାମୟିକ କବିମାନଙ୍କ ପରି ସେ ସମଧର୍ମୀ ମଙ୍ଗଳାଚରଣ ଲେଖିଛନ୍ତି ।

ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ଯଶୋବନ୍ତ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଭଜନ, ଜଣାଣ, ମାଳିକା ଓ ରାସ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ପଞ୍ଚସଖା ସାହତ୍ୟରେ ମାଳିକାର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ରହିଛି । ପଞ୍ଚସଖା, ମାଳିକା ଗୁଡ଼ିକରେ ଭବିଷ୍ୟତବାଣୀ ଶୁଣାଇଛନ୍ତି । ଦେଶରେ କ'ଣ ଘଟିବ, କେଉଁମାନେ ଯୁଦ୍ଧକରି ଦେଶକୁ ମାଡ଼ି ଆସିବେ, ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅଂଶରୁ ସମୂତ ହୋଇ କପରି ମହାପୁରୁଷମାନେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଏବଂ କେଉଁ ଯାଗାରେ ଜନ୍ମଲଭ କରିବେ, ଏହି ସବୁ ବିଷୟ ମାଳିକାଗୁଡ଼ିକରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଏଥିରେ ପୁଣି କବିଙ୍କର ଜାତୀୟବାଦୀ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । କାରଣ ଓଡ଼ିଶାହିଁ ହେଉଛି ଭବୋଦୟର ଅବତାରସ୍ଥଳୀ । ଯାଜପୁର, ସମ୍ବଲପୁର, ଖଣ୍ଡଗିରି ଭିତ୍ୟାଦି ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରଭୁ ଆବରୁତ ହେବା ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ଯଶୋବନ୍ତ ଏକ ମାଳିକାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି—“ପ୍ରଭୁ ଉଦେ ହେବେ ଯେ ଗୁପ୍ତ ଖଣ୍ଡଗିରି ।” ପୁନଶ୍ଚ ପ୍ରଭୁ ନେମାଳ, ଯାଜପୁରରେ ଯନ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରିବା ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ‘ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ମାଳିକା,’ ‘ଅଦ୍ଭୁତଗଡ଼ ମାଳିକା,’ ‘ଯଶୋବନ୍ତ ଗୋସାଇଁଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟ ଟୀକା’ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜ ଚର୍ଚ୍ଚା ସହଜ ଯୁକ୍ତ, କଲିଗୋଲ ଭିତ୍ୟାଦର ଭୟଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ସୂଚିତ । ଏହି ମାଳିକାଗୁଡ଼ିକ ଦୁଷ୍ଟ୍ରାପ୍ୟ । କେତେକ ଅପ୍ରକାଶିତ ମଧ୍ୟ । ଅପ୍ରକାଶିତ ପୋଥି ‘ଯଶୋବନ୍ତ ଗୋସାଇଁଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟ ଟୀକା’ ସଂପର୍କରେ ତା’ ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଆଲୋଚନାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ କଲି ଯୁଗର ଶେଷାବସ୍ଥାରେ ତତ୍ତ୍ୱଦ୍ୱାର କଟକ ଓ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଭିତ୍ୟାଦି ସ୍ଥାନରେ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିବ । ଲୋକମାନେ ବହୁଭାବରେ କ୍ଷତବ୍ରତ ହେବେ । ଧନ, ସମ୍ପତ୍ତି ଲୁଣ୍ଠିତ ହେବ । ଲୋକେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଅରଣ୍ୟରେ ଆଶ୍ରୟୋପନ କରିବେ । ଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ ନିଜର ପୀଠ ତ୍ୟାଗକରି ଅନ୍ୟତ୍ର ଚାଲିଯିବେ । ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରୁ ରକ୍ଷାପାଇବା ପାଇଁ ହରିନାମ ସ୍ମରଣ କରିବା ଓ ଏକାକ୍ଷର ଜପିବାପାଇଁ କେବଳ ଉପାୟ ଅଟେ । ନଚେତ୍ ପୋର କଲିରୁ ନିନ୍ଦାର ପାଇବା କଷ୍ଟକର ବ୍ୟାପାର । †

† ପୋର ଯେ ଅନ୍ଧାର ହେବ ତଉବିଶ ପ୍ରହର,
ପୋଷୁଥିବେ ଭଗତ ମୋ ଏକାଇ ଅକ୍ଷର ।
ନିଶ୍ଚୟେ କଲିକ ରୂପ ହେବ ଅବତାର,
ନାଶିବେ ସକଳ ଦୁଃଖ ଅବନୀର ଭାର ।

ଏଥିରେ ଯୁଦ୍ଧର ବିସ୍ତୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଏହା ବଙ୍ଗ ଓ ଓଡ଼ିଶା ଏବଂ ଯବନ ଓ ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ମନେ ହୁଏ । † ଅନାଗତ ଭବିଷ୍ୟତ ବିଷୟରେ କବି ମାଳିକାରେ ସୂଚନାଦେବା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଜ୍ୟୋତିର୍ବି ସହିତ ଭୌଗୋଳିକ ସ୍ଥିତି ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଭୂମି ନାଶ ହେବ ଦେଶ ନଷ୍ଟହେବ । ଶତ୍ରୁମାନେ କେଉଁ ଦିଗରୁ ଆସିବେ, କପରି ଦେଶକୁ ଅନ୍ତର କରିବେ ସେ ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟରେ କବିଙ୍କର ଜ୍ୟୋତିଷ ଓ ଭୌଗୋଳିକ ଜ୍ଞାନର ଆଲୋଚନା ମିଳେ । ††

ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ ହୋଇଛି ଯେ ମାଳିକାରୁଡ଼ିକ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ସମାଜର ଅବସ୍ଥା ପରୀକ୍ଷା କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ସମାଜର ବାସ୍ତବିକ ଅଞ୍ଜନ ମାଧ୍ୟମରେ କବି ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଆଦର୍ଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଯତ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀରେ ଅନ୍ୟାୟ ଅନାଦି ହେବ । ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଠାରୁ ବିଶ୍ୱାସ ଭୂତି ଯିବ । ଏପରିକି ପିତାକୁ ପୁତ୍ର ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ କରିବ ନାହିଁ । ଇନ୍ଦ୍ର ପାଳକ କରିବ, ତଥାପି ଫସଲ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବନ ବ୍ୟଭିଚାର ସମାଜରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ । ପୁଣି ପ୍ରାକୃତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ମଧ୍ୟ ହେବ । ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଝରା ହେବ, ଦିନରେ ତାରା ନକ୍ଷତ୍ର ଦୃଶ୍ୟ ହେବେ । ନିର୍ଦ୍ଦାତ ପବନ ବହୁବ । ଶ୍ୱେତ ଉପଦ୍ରବ ଏପରି ହେବ ଯେ ଲୋକେ ଏକଦସ୍ତୀ ହେବେ । ଶଠତା ମଧ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ । ଗୁରୁକୁ ଶିଷ୍ୟମାନେ ଗୁରୁ ଦକ୍ଷିଣା ମଧ୍ୟ ଦେବେ ନାହିଁ ।

† ବଙ୍ଗ ରାଜା ଓଡ଼ିଶାରେ ପଶିବ ଝୁପାଇ,
ବାଜିବ ପଶ୍ଚିମେ ମାଡ଼ ନ ରହିବେ କେହି ।
ଗୁଣି କୋଇଲରୁ ଯେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ରେଖା ନଈ,
ରହିବେ ଦନ୍ତୁଳ ବଳ କଳନା ନ ଯାଇ ।
ରକତ ନଦୀ ବହୁବ ଗୋହରା ଟିକର,
ରାଜାମାନେ ବିନା ଯୁଦ୍ଧେ ଯାଉଥିବେ ମାର ।
ଲହରୀ ଦେଶର ପ୍ରାୟେ ରହିବେ ଦବନ,
କୁହାଦାତେ ଅଗ୍ନି ଯେ ଉଠିବ ହୃତାସନ ।

(ଯଶୋବନ୍ତ ଗୋସାଇଁଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟ ଟୀକା)

†† ଭୂମି ନାଶ ଯିବ ନକ୍ଷେତ୍ର ହୋଇ, ବେଦ ଗୁଣି ଭୁଲେ ମୁନି ଲେଖାଇ ।
ଥଏ ନୋହିବ ଏତେ ଦିନ ମଧ୍ୟେ, ଶକ୍ତିଶ୍ୱର ଥିବ କୁମ୍ଭରେ ପାଥେୟ ।
ନୋହିଲେ ମୀନରେ ବନ୍ଧ ହୋଇବ, ଦକ୍ଷିଣକଇ ମତ ଚଳାଇବ ।
ନୈରୁତ କୋଣରେ ଭେଟିବ ଯାଇଁ, ଧବଳଗିରି ଐଶାନ୍ୟରେ ରହି ।”

(ଯଶୋବନ୍ତ ଗୋସାଇଁଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟ ଟୀକା)

ମାନବର ଭବିଷ୍ୟତ ଯେପରି ଅଜ୍ଞତ, ଅଗତ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ରହୁଥିବାକୁ । ପୂର୍ବ ଜନ୍ମରେ କିଏ କି ଜନ୍ମ ଲାଭ କରି ଥିଲେ ତାହା ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ଜାଣିବା କଷ୍ଟକର ବ୍ୟପାର । ସାଧୁ ସନ୍ଥ ଦବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାହା ଦର୍ଶନ କରି ପାରନ୍ତି । ତେଣୁ ମାଲିକାରେ ପୂର୍ବଜନ୍ମ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ କଥିତ ହୋଇଛି । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ବିଷୟରେ ମାଲିକାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ ସେମାନେ ଭୋଜସଭାରେ ଥିଲେ । ଉତ୍କଳ ଭୂଇଁର ଶ୍ରୀ ଲବ୍ଧ କରିବା ପାଇଁ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଏ ରହସ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଯଶୋବନ୍ତ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଏହା ଶିଶୁବେଦରେ ସଂଗୃହ୍ୟ ରହିଛି । ସାଧୁମାନଙ୍କର ହୃଦ ସାଧନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହାକୁ ମନରେ ଧରିଣ କରି ଏହି କ୍ଷେତ୍ର ଟୀକା ସେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ମାଲିକାର ପରିଶେଷରେ କବି ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ଲୋଭ ଦାସଙ୍କୁ କଲି ଯୁଗର ଅମାତ୍ୟ ବିଷୟରେ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । † ମାଲିକାଗୁଡ଼ିକର ଶ୍ରୀ ସରଳ ଓ ସର୍ବଜନଗ୍ରାସ୍ୟ ।

ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ଚରିତ ‘ସ୍ବପ୍ନ’ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତକ । କବି ସ୍ବପ୍ନକୁ ମାନବ ଶରୀରଠାରେ ଆଶ୍ରେୟ କରିଛନ୍ତି । ଉତ୍କଳୀୟମାନଙ୍କ ମତରେ ମନୁଷ୍ୟର ଲଲିତ ସ୍ଥଳରେ ବୃନ୍ଦାବନ କ୍ଷେତ୍ର ଅବସ୍ଥିତ । ସେଠାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସହ ନିତ୍ୟ ସ୍ବପ୍ନରେ ନିୟୁତ । ଶରୀର ମଧ୍ୟରେ ସେହି ସ୍ବପ୍ନ ଦର୍ଶନ କରି ଅପ୍ରାକୃତ ପ୍ରେମକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରିବାହିଁ ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତି ।

ଏତଦ୍ବ୍ୟତୀତ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନେକ ରଚନା ରହିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଅଧ୍ୟାପକ ଆର୍ତ୍ତବିହାର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଅନୁଧ୍ୟାନରୁ ଜଣାଯାଏ ସେ ଧାନଭୋଗ, ବାଦଲୀଲା, ହେରୁଦୟ ଶ୍ରବଣତ ଓ ବହୁ ଭଜନ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେ ସମସ୍ତ ଲୋକ ଲୋଚନକୁ ଆସି ପାରି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଅପ୍ରକାଶିତ ରଚନା ‘ଆତ୍ମପରରେ ଗୀତା’ ଓ ‘ବିଶ୍ବେକ୍ଷ ବୋଲି’ ସଂପର୍କରେ ତା’ ବର୍ଣ୍ଣାଧର ମହାନ୍ତି କିଛି ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଅରୁଣାଚଳ ଓ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ବହୁ ଭଜନ ପୁରପଲ୍ଲୀରେ ଲୋକେ ଖଣ୍ଡିତ ବଜାଇ ବୋଲୁଥିବାର ଶୁଣାଯାଏ । ମାତ୍ର ସେ ସମସ୍ତ ଭଜନ ମୁଦ୍ରିତ ଅକ୍ଷରରେ ଦେଖିବାକୁ

† ଅନେକ ଅମାତ୍ୟ ହୋଇବ ମନ୍ତ୍ର, କେହି କାହାକୁ ପ୍ରତି ଯିବେ ନାହିଁ ।

ଇନ୍ଦ୍ର ପାଲିବ ଶୟ୍ୟ ଯେ ନୋହିବ, ଖଣ୍ଡ ପାଲିକ ମେଘ କରୁଥିବ ।

x   x   x   x   x   x

ଦବସେ ଉଦତ ହୋଇବ ତାରା, ପ୍ରତୀକ୍ଷ ହୋଇବ ରବିର ଶରୀ ।

ପବନ ବହୁବ ନିର୍ଦ୍ଦୀତ କରି, ବସିଲୁଠାରେ ଦ୍ରବ୍ୟ ଯିବ ଶ୍ରେର ।

(ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟ ଟୀକା)

ମିଳେ ନାହିଁ । ତେଣୁ କେହି ଭଜନଗୁଡ଼ିକ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ରଚନା ତାହା ଠିକ୍ ସ୍ଥଳରେ ଜାଣିବା ସହଜସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ସଂସାର, ଛନ୍ଦ ଓ କାବ୍ୟରୀତି :—ସହକର୍ତ୍ତା ରଚନାମାନ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ, ତତ୍କାଳୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରୟୋଗ ହେଉଥିବା ଭାଷାର ସ୍ବରୂପ ଜାଣିହୁଏ । ପଞ୍ଚସଖା, କଠିନ ତତ୍ତ୍ଵପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାଗୁଡ଼ିଏ କହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଭାଷା ଓ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଭାଷା ସହଜ । ଜନ ସାଧାରଣର ଭାଷାରେ ସେମାନେ ନିଜର କଥାଗୁଡ଼ିକୁ କହି ପାରିଥିବାରୁ ତାହା ସର୍ବଜନ ବୋଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଛି । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ସଂସ୍କୃତଜ୍ଞ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ‘ଭାଗବତ’ କିମ୍ବା ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ‘ଶିବ ସ୍ତବୋଦୟ’ ସଂସ୍କୃତ ଶୁଦ୍ଧର ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ ହେଲେହେଁ ତାହା କବିଙ୍କ ମୌଳିକ ରଚନା ପରି ମନେହୁଏ ।

ଅନ୍ୟଭାଷାର ସଂପଦରେ ନିଜ ଭାଷାକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବା ଏକ କଳା । ଏହି କଳାର ଅଭାବରେ ସଂସ୍କୃତ ବା ଅନ୍ୟ ଯେକୌଣସି ଭାଷା, ନିଜ ପରିବାରକୁ ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ସେଠାରେ କୁଣିଆ ହୋଇ ରହୁଯାଏ । ଆପଣାର ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଆପଣା କଥାଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ ଭାରି ଅତୁଥା ଲାଗେ । ସହକର୍ତ୍ତା ଏ ପ୍ରକାର ପ୍ରମାଦରୁ ମୁକ୍ତ ଥିଲେ । ‘ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର’ ପୁସ୍ତକଟି ଏହାର ଏକ ଉଲ୍ଲେଖ ଉଦାହରଣ । କବି ଯଶୋବନ୍ତ ଏଥିରେ ସର୍ବଜନସ୍ବାସ୍ଥ ଅତି ସାଧାରଣ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । କବି ‘ଶିବ ସ୍ତବୋଦୟ’ରେ ସ୍ତ୍ରୀକାର କରିଛନ୍ତି—“ପରକୃତ ବନ୍ଧେ ପଦ ଏ ଦେଶ ଭାଷାରେ, କରିବ ଶ୍ଳୋକ ଅର୍ଥକ୍ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଶାରେ ।” ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର କ୍ଳିଷ୍ଟତାରୁ ନିଜ କାବ୍ୟକୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ଯେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ତାହା ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ । ଏତଦ୍-ବ୍ୟତୀତ ତତ୍କାଳୀନ ଭାଷାର ସ୍ବରୂପ ବଳନା କରିବାରେ ଏହା ସହାୟକ ହୋଇଛି । କେତେକ ଶବ୍ଦରେ ‘ନୁ’, ‘କ’, ‘ର’, ‘ସି’ ଇତ୍ୟାଦି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବର୍ଣ୍ଣ ସଂଯୋଗ ହୋଇଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ତହିଁର କେତେକ ଉଦାହରଣ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । ହୋଇଲା—ହୋଇଲକ, କରିବା—କରିବାକ, ଖଟିବେ—ଖଟିବେକ ଖଣ୍ଡିଏ—ଖଣ୍ଡିଏକ ଯାଚଲା—ଯାଚଲର, ପୋତଲା—ପୋତଲର, ନଥ—ନଥସି, କାଡ଼—କାଡ଼ସି ଶୁଣ—ଶୁଣସି । ‘ନୁ’ ଯୋଗ କରି ନାଶିମାନନ୍ତ, ପୁଷ୍ପନ୍ତ-ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରିଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଏତଦ୍-ବ୍ୟତୀତ ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା କେତେକ ଶବ୍ଦ ଏଥିରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ହେଠମାଥ, ଛଛନ୍ତେ, ଲେଟ୍ଟଲା, ମୁହାଂସ, ଛଡ଼ସି, କାଳୁଲା, ମରଡ଼ାଶାଳ, ନିର୍ଭାଳା, ନିର୍ବେଳା, ଲୁକୁ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାଚୀନ ଶବ୍ଦ ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ ଏପରି ଶବ୍ଦ ପ୍ରାୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ମନେହୁଏ ଅନେକ ସମୟରେ କବି ପଦ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ବା ଯଦିପାତ ହେବା ଲକ୍ଷ୍ୟରେ କେତେକ

ଶବ୍ଦ ଚିଆରି କରିଛନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ‘ରଘୁଣୀ’ ଶବ୍ଦଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରେ । ରଘୁଣୀକୁ ରମଣୀ ଅର୍ଥରେ କବି ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । ଏହା ରାଣୀ ଅର୍ଥରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଇ ପାରେ । * କେତେକ ଶବ୍ଦର ଅପଭ୍ରଂଶ ରୂପ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଯେପରି ଅପ୍ସରା—ଅପରାଗ, ହାତ—ହାଥ, କରୁଛି—କରୁଛ, ଶୋଇବୁ—ଶୁଇବୁ, ବିଷକେ—ବ୍ୟଞ୍ଜକ, ପ୍ରସନ୍ନ—ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ପ୍ରଭୃତି କେତୋଟି ଶବ୍ଦ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ସାହିତ୍ୟକୃତିକୁ ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରାଯାଇ ପାରେ ।

ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ଦାଣ୍ଡିବୃତ୍ତ ଓ ଭଗବତର ନବାକ୍ଷରୀ ବୃତ୍ତ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରଚଳିତ ଓ ଆଦୃତ ହୋଇଥିଲା । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ଗଚିତ କାବ୍ୟ-ଗୁଡ଼ିକରେ ଏହି ଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ‘ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର’ରେ କବି ପ୍ରାୟ ଚଉଦଟି ଶ ଅକ୍ଷର ଧ୍ୱଜ୍ଜ ପଦ ସଂଯୋଜନା କରିଛନ୍ତି । କେତେବେଳେ କେମିତି ଏହା ଚଉଦ ଅକ୍ଷରରୁ ଅଧିକ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ଯାଇଛି । ଏପରିକି କୋଡ଼ିଏ ବା ବାଇଶି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅକ୍ଷର ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ି ଯାଇଛି । ‘ଶିବ ସ୍ତବୋଦୟ’ରେ ମଧ୍ୟ ଚଉଦ ଅକ୍ଷର ବିଶିଷ୍ଟ ପଦ ସଂଯୋଜନା କରାଯାଇଛି । ‘ପ୍ରେମ ଭକ୍ତ ପ୍ରଭୁଗୀତା’ କନ୍ଥା ନବାକ୍ଷରୀ ବୃତ୍ତରେ ରଚିତ । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ‘ବଣଭୋଜ ବୋଲି’ରେ ଏଗାର ଅକ୍ଷର ବିଶିଷ୍ଟ ପଦ ସଂଯୋଜନା କରାଯାଇଛି । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ କୃତିର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ଜଣାଯାଏ, ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୁସ୍ତକକୁ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଛନ୍ଦରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି, ଶୁଦ୍ଧପୁରୀୟ କବି-ମାନଙ୍କ ପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ସର୍ଗପାଇଁ ପୁଅକ ପୁଅକ ଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରି ନାହାନ୍ତି । ଏ ସମସ୍ତ କୃତି ମଧ୍ୟରେ ‘ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର’ ଅଧିକ ଲୋକପ୍ରିୟ, ଯୋଗୀମାନେ ଏହାକୁ ଗାନ କରିବାର ଦେଖାଯାଏ । ସାଙ୍ଗୀତିକତା ଅପେକ୍ଷା, ବିଷୟବସ୍ତୁ ଓ ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣ ପାଇଁ ଏହା ଅଧିକ ଆଦୃତ ହୋଇଥିବା ମନେହୁଏ ।

ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟର ଗଠନ ଶୁଦ୍ଧ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ଜଣାଯାଏ, “ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ବେଳକୁ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ, ପ୍ରାକୃତ ଅପଭ୍ରଂଶ ଭାଷା ଉପରେ ପ୍ରଭାବ

* ପଲଙ୍କେ କଟାଇ ଦେହ ଶୁଣିଯି ଗୋ ରାଣୀ
ଶରୀରର ନିଦ୍ରା ମୋର ନ ମାଡ଼େ ରଘୁଣୀ

x

x

x

x

ପ୍ରବାସରେ ସେବା କରୁଥିବୁ ମନ ଜାଣି
ଶଯ୍ୟା ଗୁଡ଼ି ଆନଠାରେ ଶୁତିରୁ ରଘୁଣୀ ।

(ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର—ପୃ ୮୪)

ବିଦ୍ରାବ କରି ସାରି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଭିତରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା, ଫଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ନିଜର ଏକ ସଫଳ ସାହିତ୍ୟିକ ଭାବମୂର୍ତ୍ତି ଆହୁରଣରେ ସେତେବେଳେ ଥିଲା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ଥ ।” † ଏଇ ପରମ୍ପରା ହେଉ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଦି କାଳରେ ପୁରାଣ ଶୈଳୀରେ ରଚିତ ଧର୍ମ ସାହିତ୍ୟ ଓ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଏହି ଦୁଇଟି ବିଭାଗର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ତେଣୁ ଉଭୟ ପ୍ରକାର ସାହିତ୍ୟରେ ପୁରାଣର ପ୍ରଭାବ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ପୁରାଣର ବିଷୟବସ୍ତୁ ପ୍ରାୟତଃ ସମ୍ପାଦ ଶୈଳୀରେ ପରିବେଷଣ କରାଯାଇଥାଏ । ଜଣେ ଶ୍ରୋତା, ବକ୍ତାଂଠାରୁ କିଛି ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ଏବଂ ବକ୍ତା ତାହା ବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି । ପୁରାଣର ଏହି ବକ୍ତା-ଶ୍ରୋତା ଶୈଳୀ ଅନେକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟରେ ଅବଲମ୍ବିତ ହୋଇଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ରଚିତ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରାୟ ଏଇ ନିୟମ ରଖା କରାଯାଇଛି । ‘ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର’ରେ ଜଣେ ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ରାଜା କାହାକୁ ସେବାକରି ଅମର ହେଲେ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଦୁଃସାସ୍ତ୍ର ପଚାରିଛନ୍ତି । ଦୁଃସାସ୍ତ୍ର, ଯୋଗଜ୍ଞାନ ସମ୍ପର୍କରେ କହିବାକୁ ଯାଇ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଓ ଶ୍ରୋତା ଜଣକ ତାହା ଶ୍ରବଣ କରିଛନ୍ତି । * ‘ଶିବ ସ୍ୱରୋଦୟ’ରେ ମଧ୍ୟ କବି କଥୋପକଥନ ଛଳରେ ବିଷୟବସ୍ତୁର ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି । ପାଟଣା, ସ୍ୱରୋଦୟ ଶାସ୍ତ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଶିବଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଶିବ ସ୍ୱରୋଦୟ ଶାସ୍ତ୍ର ବିଷୟରେ ଯାହା ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ତାହାହିଁ ସେ ପୁସ୍ତକର ବିଷୟବସ୍ତୁ । † ‘ପ୍ରେମ ଭକ୍ତ-ବ୍ରହ୍ମଗୀତା’ରେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ପାଦ ପରିବେଷଣ ଶୈଳୀରେ ବିଷୟ ବସ୍ତୁର ଉପସ୍ଥାପନା କରା-

† ଡକ୍ଟର ସୁଦର୍ଶନ ଆର୍ଯ୍ୟ—ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ କୌଶଳ—୧୮୩-ପୃଷ୍ଠା—୭୪

* ଏଥି ଅନନ୍ତରେ ଯେ ପରମ ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ,
ଦୁଃସାସ୍ତ୍ର ପାଦତଳେ ମସ୍ତକ ନିବେଶି ।
ସେ ମୁନି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ରାଜା ସେହୁ ଥିଲେ,
କାହାକୁ ସେ ସେବାକରି ଅମର ହୋଇଲେ ।
ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ବଡ଼ ହେଉଛି ମୋହର,
ଯୋଗ ଗ୍ୟାନ ଫେଡ଼ି ମୁନି କହନ୍ତୁ ବିଦ୍ରାବ ।
ଦୁଃସାସ୍ତ୍ର ବୋଇଲେ ବାବୁ ଶୁଣ ଶୁଭହୁଆ,
ତୁ ଯା ପଚାରିଲୁ ସାବଧାନେ ଶୁଣ ତାହା । (ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର—ପଦ ୭-୧୦)

† ପାଟଣା ମହା ଦେବଙ୍କୁ ବଡ଼ ସ୍ତୁତି କରି,
ବୋଲନ୍ତି ହେ ଦେବ ଦେବ କୃପା ମୋତେ କରି ।
କହିବ ସବୁସିଦ୍ଧି କରତା ସୁରଜ୍ଞନ,
ଶୁଣିଲେ ମୋ ଚିତ୍ତରୁ ଯେ ସଂଶୟ ଦହନ । (ଶି. ସ୍ୱ.-ପଦ ୨୭-୨୭)

ଯାଇଛି । ଶ୍ରୀ ରାଧା ଓ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଢେପୁର୍ଣ୍ଣ ଚରିତ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଅର୍ଜୁନ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦ ଧରି ପଚାରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ତୋଳିଧରି ବସନରେ ଭାଙ୍ଗି ଦେହକୁ ପୋଛି ଦେଇ ନିଜ କୋଳରେ ବସାଇ ଅତି ଆଦରରେ ରାଧା-କୃଷ୍ଣ ଜନ୍ମ ରହସ୍ୟ କହିଛନ୍ତି । ଏ ସବୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଯଶୋବନ୍ତ ପୁରାଣ ପଢ଼ି ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କ ରଚନାଗୁଡ଼ିକୁ କଥୋପକଥନ ଭାବରେ ହିଁ ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି ।

କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଆଦ୍ୟ ଯୁଗରୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ପରମ୍ପରା ବିଦ୍ୟମାନ ଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । କବି ଲକ୍ଷ୍ମଦେବଙ୍କୁ ସ୍ଥିତି କରି କାବ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଛି । ‘ଗୀତ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର’ରେ ଯଶୋବନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଗେଣେଙ୍କୁ ସ୍ଥିତି କରିଛନ୍ତି । † ସ୍ଥିତି ଛଳରେ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ବଦନ ଲମ୍ବୋଦର, ଭଗ୍ନଦନ୍ତ, ଜଟାଧାରୀ ଲଳିତରେ ଚିତା ଶୋଭିତ, ଅମୃତ ଲଜ୍ଜୁଧାରୀ, ଗୌରୀ ନନ୍ଦନ, ଗଣେଶଙ୍କର ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରୀତି ଯେ ଯୁଗର କବି-ମାନଙ୍କର ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ । ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ରଚନାରେ ବର୍ଣ୍ଣନାର ବାହୁଲ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ନାହିଁ । ତଥାପି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେବାଦେବୀଙ୍କ ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ କେତେକ ଚରିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାରେ କବି ନ୍ୟୁନତା ପ୍ରକାଶ କରି ନାହାନ୍ତି । ‘ଶିବସ୍ତବୋଦୟ’ରେ ମଧ୍ୟ କବି ତତୁଲ୍ୟ ଭାବରେ ଲକ୍ଷ୍ମସ୍ଥିତି କରି ଗୁପ୍ତ ରଚନା ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର ସୁଭଦ୍ରା ଓ ବିଦୁରଙ୍କ ଗଣେଙ୍କୁ ସ୍ଥିତି କରିଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଗୁପ୍ତ ରଚନା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ସମାପ୍ତ ହେବା ପାଇଁ । ‘ପ୍ରେମଭକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଗୀତା’ର ଆରମ୍ଭ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ, ଜଗନ୍ନାଥ, ମହେଶ୍ୱର, ବାକ୍ୟଦେବୀ ଓ ଗଣନାଥଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରିଛନ୍ତି । କାବ୍ୟ ଯୁଗର ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ଲକ୍ଷ୍ମସ୍ଥିତି କରିବାର ପରମ୍ପରା ରହି ଆସିଛି । ଏପରିକି ଆଧୁନିକ ଯୁଗର କେତେକ କବି ମଧ୍ୟ ଏହି ଘଡ଼ି ଅବଲମ୍ବନ କରିଛନ୍ତି । କବି ଗଙ୍ଗାଧର ବାକଦେବୀଙ୍କୁ ପୁରାଣ କରି ତପସ୍ବିନୀ କାବ୍ୟ ରଚନା ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗର କାବ୍ୟର ଗଠନ କୌଶଳ ବିଷୟ ଜାଣିବାରେ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ରଚନା ସହାୟକ ହୁଏ ।

† ଅର୍ଜୁନ ବେନି କରି ଯୋଡ଼ି, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀ ପୟରେ ପଡ଼ି ।
ବୋଲେ ଶୁଣିବା ଭରବାନ, ଯେ ଅବା ସଂଶୟ ମୋ ମନ ।
ଭୁମ୍ଭ ଶ୍ରୀ ତରଣେ ପୁଛଇ, ପ୍ରସନ୍ନେ କହିବା ଗୋସାଇଁ ।

(ପ୍ରେମଭକ୍ତି—ବ୍ରହ୍ମଗୀତା—ପଦ ୨୭-୨୮)

† ତୋହର ଚରଣ ତଳେ ଲୁଣି ମୋର ମାଥ,
ତବ ପରସନ୍ନେ ପଦ କରିବା ଭଜତ ।

(ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର —ପଦ ୭)

ଉପସଂହାର :—ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ପୁଷ୍ଟଭୂମିରେ ଯଶୋବନ୍ତଙ୍କ ରଚନାଗୁଡ଼ିକୁ ଆଲୋଚନା କଲେ ଏଗୁଡ଼ିକର ଉପାଦେୟତା ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା, ସମାଜ ସଚେତନତା ଓ ଧର୍ମମତ ଇତ୍ୟାଦିର ପରିପ୍ରକାଶରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ମୌଳିକତା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରସାର ଓ ପ୍ରସାର ମନୋରାଗ ଅଭାବରୁ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଅଧିକ ସ୍ବାକୃଷ୍ଟ ପାଇଲେ । ଏପରିକି କେତେକ ଲେଖାରେ ମଧ୍ୟ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ସ୍ବାକୃଷ୍ଟ ମିଳିଲା । କେତେକ ସମାଲୋଚକଙ୍କ ମତରେ ବର୍ଗୀୟ ଅନୁଗାମୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଲେଖିଥିବା ଅଷ୍ଟଶ୍ଳୋକ ବିଶିଷ୍ଟ ଚଟାଘଟି ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ରଚନା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ ହେଲା । † ଜାତିଭେଦ ଉଠାଇବା, ନାଶ ସ୍ଥାନିତା ଆଣିବା ଇତ୍ୟାଦି କେତେକ ଦିଗରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ପଦକ୍ଷେପ ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ । ସାମନ୍ତଶାସିତ ସମାଜରେ ତାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଅଧିକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇ ପାରି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଉତ୍କଳୀନ ସମାଜରେ ବେଶ୍ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ମହାମନ୍ତ୍ରଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ବିବାଦ ଧୂଷି ହୋଇଥିଲା ସେଥିରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ । ଉତ୍କଳୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ସହିତ ପଞ୍ଚସଖା ହିଁ ‘ହରେ ରାମ ମନ୍ତ୍ର’କୁ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ବାରା ଅନୁମୋଦିତ କରାଇଥିଲେ । ‘ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ’ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଜଣାଯାଏ କବୀର ସ୍ବୟଃ ଆସି ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କୁ ଭେଟିଥିଲେ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ କବୀରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ବିଷୟରେ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା । ତାସେ କବୀରଙ୍କୁ ‘ମୁକତି ବାଞ୍ଛା ନକରୁଲ୍ୟ’ ବୋଲି ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏହା ଗୌତର ଓ ବୃନ୍ଦାବନର ବୈଷ୍ଣବତତ୍ତ୍ବ ଦର୍ଶନ ଜଗତରେ ମୁଖ୍ୟସ୍ଥାନ ପାଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ମାତ୍ର ଏହି ବୈଷ୍ଣବିକ ମତବାଦର ପ୍ରଥମ ଉଦ୍‌ଘାଟା ସେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଏହା କେହି କେଉଁଠି କହିଲେ ନାହିଁ ।” †† ଏଥିରୁ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ମୌଳିକ ଚିନ୍ତାଧାରାର ପରିଚୟ ମିଳେ ।

† ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ—ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ।

ସଂପାଦନା—ସନଶ୍ୟାମ ରଥ ଓ ଡଃ ବୃନ୍ଦାବନ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ

ପ୍ରକାଶ ପବ୍ଲିକେଶନ—ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶସ୍ଥଳ—ସଂବଲପୁର

†† ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତ - ପୃଷ୍ଠା - ୩୯

ଯଶୋବନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଏହି ଭାବଧାରାଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଥିଲେ । ତେଣୁ ମୁଁ ତାଙ୍କ କାମନା ଅପେକ୍ଷା ସିଦ୍ଧ ଶକ୍ତିର ଧାରଣ କରି ସାଧକର ଜୀବନ ଯାପନ ପାଇଁ ‘ଗୀତା ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର’ରେ ସେ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ଯେ କେବଳ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିଲେ ଓ ଏଗୁଡ଼ିକର ସାହିତ୍ୟିକ ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ, ଏପରି ମତ ମଧ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ନୁହେଁ । ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା ଜାଗ୍ରତ ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଭାଷା, ପ୍ରକାଶଭଂଗୀ, ଚରଣ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ସମାଜ ସଂସ୍କାର ମୂଳକ ବାସ୍ତବବାଦୀ ବର୍ଣ୍ଣନା ହେଉ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ଜଣେ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ କବି । ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ଏକାଧାରରେ ସାଧକ ଓ କବି ।